

САМОТНІСТЬ

Орест Барчинський

diasporiana.org.ua

ОРЕСТ БАРЧИНСЬКИЙ

САМОТНІСТЬ

**Видавництво «Русалка»
Сідней 1988**

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

По успішній першій книжці Опанаса Бритви: «І таке буває», прийшла черга на другу книжку: «Самотність», цим разом під правдивим прізвиськом автора. Орест Барчинський зробив читачам несподіванку і показав свій другий творчий профіль — доброго і цікавого оповідача.

Правда, назва книжки: «Самотність» не дуже приваблива для покупця, але ... це найкраще в збірці оповідання, яке було ревелюцією на Авторському Вечорі Ореста Барчинського в 1987 році і повторене в українській радіопередачі у мистецькому читанні диктора, пані Наталі Тиравської. Новий, цікавий і дещо макабричний сюжет оповідання публіка прийняла дуже прихильно і тепло.

Саме в цьому оповіданні, автор мабуть зовсім підсвідомо подав свою творчу характеристику в особі героя Сергія:

— Він родився обдарований тими рідкісними здібностями, які дісталися природою лише вибраним одиницям: вести цікаву розмову, легку до сприймання, багату на тонкі, влучні спостереження про життя і людей з незвичайними долями».

І саме ця книжка є розповідями автора про знайомих йому людей, які жили колись в Австралії і сьогодні за малими виїмками нема їх вже між живими.

Майже всі вісім розповідей подає автор в першій особі, тобто він переповідає, або сам є співучасником події, як пр. «Велика помилка». Саме ця обставина творить безпосередній зв'язок автора з читачем, який з неслабнутим зацікавленням чекає кінця розповіді, тимбільше, що автор не тільки добрий обсерватор життя, але його спостереження і завжди до порушених проблем актуальні, влучні і переконливі.

Часом місце події є наче канвою, на якій передається переживання, що єднає минуле з сучасним, як пр. у «Тобі зозуля на весні». Автор часом перериває розповідь для цікавих роздумувань морального чи навіть філософського характеру, щоб краще насвітлити причини чи наслідки події. Все ж ці роздуми не відорвані а наче самі впливають з розповіді і дають матеріал для дальших міркувань читача. Стиль розповіді оригінальний, мова, зближена до розговорної і це саме приковує читача до книжки, який з цікавості хоче за одним присідом перечитати все, як і я це зробив.

КІЛЬКА СЛІВ ПРО АВТОРА

Орест Барчинський народився 1923-ого року в повітовім місці Золочеві біля Львова в сім'ї судового радника. До гімназії ходив спочатку в цьому ж місці але в часі війни іспит зрілости склав /1941/ в холмській українській гімназії куди його закинула воєнна хуртовина.

До виїзду в Австралію /1950/ був студентом Мюнхенського університету медичного факультету, який одначе через ускладнені матерьяльні і здоров'янні причини не встиг закінчити.

Перші свої літературні спроби, зробив ще в 1938-ому році в поетичному жанрі. Деякі його вірші появились тоді в місцевих виданнях. По приїзді до Австралії почав писати фейлетони, спочатку до «австралійської» української преси а там уже і до заокеанських наших газет.

В 1980-ому році появляється його перша збірка гуморесок, фейлетонів та нарисів п.з. «І таке буває».

Альманах «Новий Обрій», що виходить здавна в Мельбурні піміщав також періодично його фейлетони, гуморески та оповідання.

Від двох літ пише переважно оповідання з життя українців в Австралії. Деякі з них друкувались вже в заокеанській пресі, особливо в «Українському Слові» /Вінніпег/ та журналі «Сучасність» /Мюнхен/.

Прихильна критика на збірку: — «І таке буває», появилась в місцевій пресі: — «Вільна Думка» та «Церква і життя», як рівнож в заокеанській: — «Канадійський фермер», «Америка».

«Поступ» та інші.

I would like to sincerely thank the
Lubomyr Sklepkowycz Foundation for
providing the financial assistance to
make the publishing of this book
possible.

**Обкладинка і рисунки графіка
Леоніда Денисенка**

САМОТНІСТЬ

Сергія Оришка я знав ще з Мюнхену. Після війни він студював тут економію, заробляючи при цьому на життя ще непогано торгівлею американськими доларами. Опісля я його зустрів десь в п'ятдесят шостому році в Сіднеї. Оповідав мені, що одружився з якоюсь багатою грекинею, працював директором фірми і був так зайнятий її справами, що про якісь товариські контакти, а особливо з українцями, не могло бути й мови.

Опісля ще нерегулярно, кожних кілька літ, мені довелося зустрічати його в місті, але звичайно він кудись поспішав і на довшу розмову ніколи не вистачало часу. Розказував лише коротко, що став батьком хлопця та дівчинки, живе над самим морем в одній з кращих дільниць Сіднею, але й даліше потопас в безконечній навалі праці, з якої годі йому було обтрястись.

Аж ось два роки тому капризний випадок звів нас до того самого поїзду, що їхав з Сіднею до Мельборну. Він, очевидно, у фірмових справах, а я — просто на відвідини до знайомих.

Їхали ми всю ніч. Як правило, їзда вночі подвійно довжиться, але мені час пролетів з ним незвичайно швидко. Сергій був обдарований тими рідкими здібностями, які природою дістались лише вибраним одиницям — вести цікаву розмову, легку до сприймання, а zarazом багату на тонкі, нерідко влучні, спостереження та незвичайний зміст. Ми згадували давні добрі часи, рідні сторони, молодість і Мюнхен. Потім пішли повечеряти в ресторані. Випили чималу кількість коньячку і повернулись до свого вагону продовжувати розмову. Він тоді звирівся, на превелике моє зачудування, що найбільшим його ворогом була самотність.

Не зважаючи на це, що у нього було знамените становище, бож керував кількома десятками осіб фірмового персоналу, що мав родину й багато знайомих, він нарікав на самотність.

Під глухі й монотонні удари залізничних коліс, я прослухав від нього при цій нагоді історію, яка по сьогоднішній день, мов жива, у всіх найдрібніших деталях виповняє мою пам'ять. — Я думаю, нема на світі людини, — почав він, — котра б не цінила час до часу та не прагнула абсолютної самотности. Товариство, розмови, виміна думок також потрібні. Без них світ виглядав би

якимсь бідним, пустим, мертвим, як отой місяць, що світить, а не гріє. Та коли ви цілісний день, мов та вівця в отарі, оточені лодьми, які від ранку до ночі тільки мекануть до вас безнастанно, лізуть на голову, та чогось домагаються, тоді нагло хочеться за всяку ціну спокою. Такого спокою, де ніхто й ніщо не ворушиться. Де лише ви і одвічна природа довкруги. Бо тільки одинока природа може ще освіжити зболілу душу, заспокоїти розсмикані нерви.

— Наше місто велике, тримільйонове. Куди не глянути, де не кинуться, усюди люди. Одно безкрає муравлисько людей, а чоловік в ньому сам, неначе та мізерна мурашка. І все в цьому муравлиську метушиться, бігає, мчить: авта, автобуси, поїзди.

— Щоденно оці нами самими сконструйовані потвори викидають зі себе хмари їдкового диму, збивають з доріг густі порохи, які залазять в кожную щілину, в кожную найменшу дірку. Груди, ніс, мов ті димарі, заповнені цією отрутою, давлять, печуть безнастанно і відбирають всяку охоту до життя.

— Запитую себе не раз: куди дітись? Куди схватись, хоч на годинку-півтори, щоб здобути ту вимріяну самоту, яка видається тоді найбільшим благом, вершиною щастя?

— Очевидно, була б можливість виїхати за місто. Там же ж незаймана, дика природа. Австралійський «буш». Та при цьому треба б протратити на саму їзду автом кілька годин. Така ідея добра, може, для пенсіонерів, яким час не робить великої перепони, але для мене, людини праці, річ недосяжна. Я можу, в найкращому випадку, посвятити після праці одну годину. Куди мені діватись з цією годиною? Як знайти самотність? Де її шукати?

— Довго я застановлявся, роздумував над цією проблемою і аж одного разу, ненароком, мов з неба, зродилась блаженна думка. Є в нас в Сідней цвинтар, серед міста. Цвинтар цей всі знають. Велетень такий на кілька миль завдовжки і кілька — завширшки. Читав я колись в газеті, що поверхнею він рахується, як найбільший в світі Я в це вірю. Бував я на ньому, очевидно, до того не раз, чи з приводу чийогось похорону, чи щоб покласти квіти на гріб рідних, але довго ніколи не задержувався. В деяких його частинах зовсім не визнавався. Тепер рішив поїхати й докладніше роздивитись.

— То було в п'ятницю по полудні. По закінченні довгого й важкого тижня праці в фабриці, позбувшись на час всяких проблем і безконечних сутичок з персоналом, я, замість знайомою дорогою додому, взяв напрям на західні передмістя, де містився отой цвинтар.

— Заїхав я з головної брами, поїхав крутими доріжками, між деревами, кущами й квітами. Проїхав так чималий шмат дороги, аж поки, мов той човен від берега, відбився від міста й опинився в цілковито іншому світі. Ні шум моторів тут не доходив, ні фабричні гудки не сколихували маєстатичної тиші. А найважливіше, що людей не видно було майже зовсім. Рідко коли несміло проїхало якесь авто, з нього виходив чоловік чи жінка, поклали на могилі квіти, постояли хвилин дві-три і, не бачачи, видно, потреби задержуватись довше, скоро відїздили. Став я автом під якимсь розлогим крислатим деревом і постояв цілу годину. То була, видно, стара частина цвинтаря, бо могили виглядали особливо занедбані та знищені часом. Вони, мов потопаючі човники, виглядали тут і там з-поміж буйної трави, яка всевладно нищила на своїм шляху все, що людська рука тут збудувала. Навіть тверді гранітні плити розколювались і розсипались від її нищівної дії. Дивився я на ці могилки й думав собі: а всі вони колись ті, що там лежать, були впевнені в тому, що без них світ не обійдеться. Уявити собі його без себе не могли. А де ж вони тепер? І нащо їм здалась слава, за якою вони так побивались? Нащо гроші, задля яких ладні були продавати молодість, нищити здоров'я, не досипляти ночей? Де поділось товариство, заради якого і щоб себе показати, вони не раз вилізали зі шкіри? А тепер все мовчить. Вічна мовчанка закрила їм уста і нема кому виправдуватись і нема перед ким. Життя виглядає тільки як суєта суєт, одна велика людська комедія, яку кожний з нас мусить відограти до кінця й відійти. Такі думки, хоч і невеселі, майже меланхолійні, лишають на мені, одначе, благородний вплив, якусь рівновагу духа.

— З тої п'ятниці я регулярно кожного тижня заїздив на цвинтар, щоб насамоті відпочивати.

— І ось одного разу трапилась мені неймовірна історія. Одного дня, як звичайно, заїхав я і став на знайомому місці під деревом. Не знати чому, взяла мене велика охота, розім'яти ноги

і пройтись недалечко, бож цього дня я особливо довго просидів у кріслі. Це була рання осінь. Приємний, свіжий вітерець, повівав з заходу і сколихував, мов хвилями, трави, між якими в цю пору розквітали тисячі жовтеньких квіточок, що рікрічно цвіли в тому часі й творили собою, немов один великий жовтий килим. Пішов я доріжкою, яка п'ялась під невеличкий горбок, щоб опісля спуститись між рядами евкаліптів до долини, в якій зі здивуванням я побачив мовби маленьке містечко гробниць. Ці гробниці були відносно нові, і всі під одну висоту. Стояли одна поруч одної, мов карликуваті домики з граніту або мармуру, імпазантні на вид, багаті, мов німі палати в честь людей, які вже ніколи не будуть їх оглядати й ними тішитись.

— Вони лежали там, внутрі, на кам'яних лавах по чотири-шість, в кожній крипті, і хоч не під землею, розум диктував, що час все одно розправиться з ними однаково жорстоко, як і з могилами, і що вкінці і їх ніщо не врятує від заглади.

— Пішов я, не кваплячись, оцими мертвими вуличками, коли нагло мені здалось, що двері одної з них мов би ворухнулись. А опісля самі замкнулись.

— Мушу вас запевнити, що я ніколи в житті не був забобонний. В жадні духи та інший того роду нонсенс не вірив, але в даному моменті, щось наче штовхнуло мене, і я сам не знаю, як скрився за кипарис біля одної з гробниць. З-за нього Я почав пильнувати за цими дверми, що нібито ворухнулись. Дививсь так хвилин з десять: нічого. А може то вітер, думав я. Може, хто небудь забув їх зачинити, от вони й гойдаються. Але другий голос розуму диктував мені зовсім протилежне. Вітер був легкий, а ці важкі двері закрились відносно скоро. А, може, то хто з родини покійного? Може, чистить або провітрює гробівницю? Все можливе, але хто хотів би замикатись з небіжчиками отак уже цілковито, чому б не залишити дверей відкритими? Неясні припущення і здогади, термосили мої думки, чергувались скоро й безустанно, залишаючи одначе всі питання без відповіді й нічого не вияснявали. Простояв я ось так за кущем добрих півгодини. Двері не рухались більше, непомітно було жадного прояву життя. Тоді я підійшов під саму гробівницю і став надслухувати. Там було тихо, як то прислів'я каже: мов у гробі.

— Значить, це тільки моя уява, рішив я. Подібно якраз постають історії про духів, якими довгими зимовими вечорами страшили у нас дітей, а ті опісля своїх, продовжуючи цю шкідливу традицію, віками.

— Надворі почало вже сутеніти. Я повернувся до авта і скоро опісля виїхав з цвинтаря.

— Проминуло кілька тижнів від цього дня, а мені з ума, не сходила нестерпна думка про гробівницю і двері. Я не міг погодитись з очевидним висновком, що оце я вперше в моєму житті бачив речі, які не існували, а, правдоподібно, були лише вислідом уяви. Може, вже й хворої. Мої очі мене завели, і відтепер я вже не міг на них розраховувати. Це могла бути тільки перша ластівка відриву від реальности, а за нею, можливо, простягався похмурий світ галюцинацій, а там — і самого божевілля.

— Чим довше я над тим міркував, тим більше, міцніше зроджувалось бажання повернутись ще раз під ці двері, в надії, що якимсь чудом, усе нагло виясниться і покладе край тим хворобливим непевностям.

— І я одного дня, по праці, знову поїхав на цвинтар. Тим разом знайшов собі місце між двома гробівницями, де хтось залишив чималий гранітовий камінь, між хащами. Сів я на нього і сам захований, міг звідсіля зручно обсервувати і ці двері, і цілу вуличку, мов на долоні. Просидів цілу годину. Ніхто і ніщо не сколихнуло спокою цвинтарної маєстатичної тиші. Гробівниці з їх мармуровими фігурками з хрестами та візерунками стояли непорушно і грізно, немов би пригадуючи про неминучість вічності. Вже було досить темно, як я поїхав додому.

— З того часу я майже щоденно їздив на цвинтар. І ось одного разу моя впертість увінчалась успіхом.

— Того дня важкі дощові хмари закривали небо і сильний вітер жбурляв раз-у-раз угору цілі кучі листя і порошу, та гнав ними вузькими вуличками на всі сторони. Зробилось нестерпно холодно, і я вже збирався був до від'їзду, коли нагло з-за рогу одного з гробівниць висунулась чоловіча голова. Хтось розглядався уважно наліво й направо, обережно, поволі, а за хвилину показалаь і ціла постать. Вийшла якась висока сухорлява людина з клунком у руці і, не кваплячись, попрямувала до тих

дверей, що нібито тоді самі замкнулись. Підійшовши до них, чоловік поставив клунок на землю та почав шукати чогось по кишенях. За хвилину він витягнув великий ключ, ще раз розглянувся уважно довкруги і розчинив ним двері гробівниці. Тепер він підняв клунок з землі, заніс його до середини і, витягнувши ключ, закрити за собою двері.

— Я був так заскочений та приголомшений таким поворотом справи, що довгий час сидів на камені не ворухнувшись. Хто цей чоловік? Чого шукає в цій гробівниці? Що приніс у клунку?

— Але в додатку до всіх тих питань, щось нове неясне зродилось в моєму почутті. Якесь тьмяне підозріння, нібито я цього чоловіка уже десь бачив, звідкілясь його знаю. Але звідки?

— Одне найважливіше питання одначе вияснилось. Моя уява, а з нею і розум були в найкращому порядку. Тепер над всіма тими почуттями, запанувало тільки одне — почуття цікавості. Я натрапив на дивовижну загадку, яку за всяку ціну вирішив відгадати. Мов у сні, схопився з каменя й пішов в напрямі гробівниці. Ішов не кваплячись, поволі, крок за кроком, стараючись чомусь підійти якомога найтихіше, сам не знаючи чому. Так нечутно, мов кіт, підійшов під самі двері. Тут став безрадно, сам не знаючи, як починати?

— В цей момент вони відкрились, і в них з'явився сухорлявий чоловік. Він спочатку був звернений лицем вбік, але нагло побачивши мене, від несподіванки мало не впав. Я поглянув на його обличчя і зразу ж упізнав. То був один українець, з яким мені довелось приїхати на цьому самому кораблі, більш як три декади тому до Австралії. З цього часу ми не раз зустрічались, тут і там, але до близьких відносин у нас ніколи не доходило. Знав я його тільки поіменно, як Петра.

— Петро потребував також, видно, довшого часу, щоб прийти до себе після такої несподіванки. Він бурмотів щось під ніс, що годі було спочатку розібрати. Вкінці я тільки й зрозумів, що він тут живе.

— Як то живеш Петре? Як це розуміти? Так між небіжчиками? — пролетів і я вже, позбувшись і визвільнившись від першого остовпіння.

— Та, де там, це ж нова гробівниця. Нікого ще не поклали. Так я рішив . . . що . . . нікому не пошкоджу, як ось тут

переночую. А де маю подітись? Помешкання дорогі, я безробітний, а випити то хочеться.

— Наступила довга мовчанка. Ми дивились один на одного, не знаючи, що даліше казати?

— А все ж одно, Петре, якось воно не годиться. Самому однісінькому на такому великому цвинтарі? Тільки подумаю, моторошно стає, страх мене огортає . . . А тобі ж не страшно?

— Ні Зовсім не страшно, — пожвавішав якось Петро. — Я тобі щиро скажу, Сергію, мене більше люди лякають, ніж мерці.

— У нього в голосі відбилось стільки справжнього переконання, що я не сумнівався в правдивості цих слів.

— А крім того, тут я не сам. От видиш ондечки, під тусю чорна мармурова гробниця, в ній живе один поляк. А ось зараз на наступній вулиці з самого краю, — молодий німець. Але я їх мало виджу, бо вони дуже п'ють і приходять сюди пізно вночі. Хіба, що часом забракне кому з них сірників або горілки, тоді стукають навіть опівночі, в мої двері, і треба їм ці речі позичити. То я вже по-сусідському навіть і не серджусь на них. Хто знає, коли вони ще зможуть мені в пригоді стати?

— А що буде, Петре, як одного дня сюди когось поховають? Що ти зробиш?

— О, то найменша біда, — посміхнувся вже весело Петро. Я, очевидно, переберусь на друге місце. Таких пустих, нових гробівниць можна знайти доволі багато. Тільки ключ доведеться підбирати новий. А щоб мене хто зненацька коли не заатакував, то я, виходячи звідсіля, кожного разу суну в дірку від ключа маленький патичок. Як його увечорі нема, значить, хтось тут був, значить, небезпека, і треба обов'язково шукати іншого місця.

— Але що ж це ми отак стоїмо? Заходь всередину, запропонував мені раптом Петро, так якби то була найбільш звичайна річ приймати когось в гробниці. Я спочатку рішучо відмовлявся, але він так завзято настоював та щиро запрошував, що я не видержав і зайшов до середини. Спершу кинулась мені в вічі, мала газова лампочка, що висіла на дроті зі стелі й освітлювала все довкруги своїм блідим, білим світлом. Від нього Петрове обличчя набрало якогось хворобливого вигляду, очі здавалось запалились, а ніс видовжився. З двох боків у стінах були вмуровані бетонові причі, на одній з них лежав гумовий матрац,

якого надувається, а поруч нього акуратно поскладані два коци. З другої сторони стояли рядом якісь порожні пляшки і пляшечки. Ці перші, правдоподібно, наповнені були ще недавно алькогольними напоями, а ті, малі, виглядали, як медикаментні. На підлозі в самому кінці валявся клунок, той самий, з яким він сюди недавно зайшов. Тепер Петро видобув з-під причі ще кільканадцять цегол, поскладав їх відповідно, так, що я міг сісти, він сам підскачив і сів скраєчку на одну з прич.

— А, може, вип'ємо на здоров'я Сергію? — запропонував Петро. Сьогодні холоднаво, може б так, водочки? Не зашкодить. Він вибрав з-поміж пляшок, одну, що в ній на дні, ще хлюпався якийсь плин, і почав наливати дві шклянки. Я категорично відмовився від його пропозиції і почав уже жалкувати, що мене туди потягнуло.

— Знаєш, Петре, я мушу вже їхати додому. Пізно робиться, а у мене сьогодні гості. Може, коли другим разом, знайдеться більше часу, а сьогодні вже вибачай.

— Шкода, що ти так спішиш, якось майже жалісно сказав Петро. Але я тебе розумію. Я в тебе, в твоїх очах, виходжу на справжнього дивогляда. Може, навіть вар'ята, що живе отак між мерцями. Та ти змінив би свою думку, коли б я розказав усе докладненько про своє життя. Як воно мені кляте укладалось, як всі на світі мене одцурались, жінка, діти, хоч я їх ніколи не кривдив, а все лиш думав зробити для них якнайкраще. Працював, як віл, складав кожного доляра, мав колись і гарний дім, і меблі, як годиться, і авто. Та все воно проминуло, десь, немов би з вітром розвіялось, щоб більше вже не повернутись.

— Жінка в мене, знаєш, бельгійка була. Женився в Бельгії, ще коли працював там вуглекопом. Молодий я тоді був і дурний. Взяв собі таку гощо-кльоцю, що мене з двома малими дітьми самого залишила та пару тисяч долярів з банку свиснула. Аякже, задерла хвіст і поїхала до Бельгії. Гадала, там їй буде ліпше, думала, там на неї всі тільки й чекають.

— А потім через десять літ писала, просила, щоб я вислав гроші на дорогу, то вона повернеться. Таку ласку нібито хотіла мені зробити. Але я її вже не хотів. Нема дурних, пане добродію, нема дурних. Хай там гине, коли стерво, хай пропадає біда.

— Петро в цім місці свого оповідання, вихилив і ту другу шклянку горілки, яка була призначена ніби для мене.

— А діти, — не витерпів я, — як ти собі з ними давав раду?

— О, то було нелегко, Сергію, вір мені, нелегко. Сам працюю, сам вари, сам пери. Дочка Ганя перша, тільки трохи підросла, знайшла собі зараз такого патлатого австралійського «бойфренда» і погналась з ним кудись, поперлася. Кажуть мені, що живе десь в Квінсленді. Вже своїх дітей має. А син причепився до тих, що їздили на мотоциклях і також кудись повівся. П'ять літ, як його не виджу.

— А я з того всього почав пити. Та коби сам, то може б і до сьогодні в своїм домі жив і автом возився. А то знайшлась ціла компанія така, що за мої гроші бавилась та пила. Поки все купував, то й приятелів ніколи не бракувало, але як долярів не стало, як мені прийшлося продати і авто і меблі і хату, то нагло зникли мої приятелі. На вулиці мене більше не пізнавали.

— Тинявся я опісля отак, ще кілька років по різних станціях і брудних закамарках, аж ось той поляк, що рядом тут живе, каже одного разу до мене:

— Петре, я тобі дам мешкання найкраще в цілому Сіднеї. Ніхто тебе в ньому не буде чіплятись, до тебе присікатись, а будеш мати чистий спокій та відпочинок. А найважливіше, увесь той комфорт і вигоди прийдуться тобі зовсім безкоштовно, не збавивши ні одного цента. Він очевидно, мав повну рацію. Я тепер живу, як пан. Сплю, скільки хочу, п'ю, скільки хочу, іду, куди хочу. Одинокий обов'язок, то треба відібрати кожних два тижні чека за безробіття. А більше ніяких. А самотність мені зовсім не перешкоджає. Кожна людина сама родиться, то чому їй боятись самотності?

— Я став прощатись. Петро забажав конечно відвести мене до авта.

— А заходь колинебудь, так вечірком, але пам'ятай, більше мене отак не страши.

— Перший раз за весь мій побут на цвинтарі я злякався. Дивлюсь, стоїть хтось при самісіньких моїх дверях. А я навіть кроків нічиїх не чув. Все чую, коли хтось помимо проходить, а тим разом нічогісінько.

— Розпрощались ми з Петром по-приятельському, дружньо.

— Надворі стояла вже майже повна темрява. Коли я виїхав з цвинтаря в'ючкими доріжками на публічну дорогу, мої очі вдарило нагло осліплююче сяйво тисяч придорожніх ламп і автових прожекторів. Тут кипіло життя, люди спішилися з праці додому, стараючись перегнати один одного машинами з таким завзяттям, немов би від їхнього успіху залежала доля цілого світу. А там, за мною, в темряві вже десь лагодився до сну Петро.

— Самотність його не турбувала, але я . . . я був чомусь нагло задоволений, що побачив оці блискучі світла, і людей і авта та все те пульсуюче повне енергії життя.

М'ЯЧИК

Яке дивне це наше життя! Скільки в ньому речей незрозумілих, неймовірних, а нерідко й зовсім безглуздих. От так сталося чомусь, невідстанеться тай годі. А подумаєш: могло ж зложитись зовсім інакше, піти другою дорогою, може й далеко кращою. Якби ми лише тоді в цей вирішальний момент були знали, що робити та інакше поступили, все пройшло б далеко краще. Але ми не знали. Така наша доля. — А що таке доля? — Камінчик, що лежить на дорозі, може змінити в одну мить нашу долю безповоротньо. Ідеш собі, ненароком спіткнешся, падаєш, і ось розіграєтьця справжня трагедія, записують людину в каліки. Мікроб у краплині води спричинює нечайно невилічиму хворобу, вкорочує життя цінного може чоловіка. Найменш важливі, повсякденні речі, спроможні змінити раптом життя кожного з нас, бо як каже приповідка: ми стріляємо, а Бог кулі носить.

А мені так і не сходить з ума маленький гумовий м'ячик, що лежить тепер там десь глибоко в землі, вже пару років. Він змінив також долю однієї людини, людини чесної, працьовитої а понад усе чутливої.

Ніколи не забуду того першого дня, коли ми з ним зустрілись. То була п'ятниця. Ранок вдався напричуд гарний, соняшний, хоч і холоднуватий, як це нераз трапляється в Австралії з кінцем серпня. Я приїхав цього дня першим до контори, повідкривав усі вікна, погасив надворі неони і світла, що світяться всю ніч та забрався до перегляду деяких контрактів з недавно проданих нами будинків.

Подзвонив телефон. Хтось розпитував про помешкання, яке ми оголошували в цім тижні для винайму.

Чоловік на другому кінці дротів володів бездоганно англійською мовою, хоч з ледве помітним чужим акцентом. Розпитував про положення, розміри та інші подробиці зв'язані з цим помешканням та видно задоволений почутим, висловив бажання його оглянути. Я дав йому адресу дому, біля якого обіцяв за годину зустрітись.

Коли я приїхав автом туди, чоловік уже мене чекав. Був це добре збудований мужчина, середнього росту, років під шістдесят

з лагідним розумним обличчям, рідким уже, але старанно причесаним волоссям. Костюм на ньому міг служити прикладом доброго смаку і бездоганної кравецької роботи. Дбайливо зав'язана, бордового кольору краватка зливалась гармонійно з темносинім піджаком, який відзеркалював безперечно найновіший стиль у моді.

Ми подали один одному руки і обмінялись прізвищами. На жаль за шумом проїжджаючого автомобіля, ні я ні правдоподібно він не встигли почути один одного. Тепер ми подались до великого старого дому, що стояв на чималому участкові землі і весь заховався в хащах, квітах та розлогих старих деревах. Цей будинок служив колись мабуть, заможним панам, але під сю пору його нові власники, заради швидких баринів, спотворили його стиль, розділюючи численні кімнати на кілька малих мешкань з власними кухнями і умивальками. Тепер тут поселились здебільша самотні урядовці, або дрібні комерсанти, яким кишеня не дозволяла особливих люксусів і вони змушені були задовольнитись однією спальнею та невеличкою кухнею.

Я відкрив помешкання і чоловік почав його оглядати. До оглядання однак було небогато. Кілька необхідних меблів, таких як ліжко, кедровий круглий стіл, два крісла, фотель і шафа виповняли покій. У кухні старий холодильник, невеличкий столик і стілець. На підлозі в спальні вирізнявся від всього того скромного урядження один новий килим.

— Чоловік хвилин дві оглядав устаткування, а там звернувся до мене:— Мешкання мені відповідає, коли можна б мені сюди перебраться? — А хоч би і сьогодні, — відповів я. — Спершу одначе треба підписати умову і заплатити ренту два тижні вперед. Після цього ми вручимо вам ключі і тоді перебираєтесь коли завгодно.

Незнайомий погодився зразу на таку пропозицію і ми поїхали до контори полагодити потрібні формальності. Виставляючи йому квітанцію на гроші, я мав нагоду ще раз запитати про точне його ім'я та прізвище. Виявилось, що на ім'я йому було Богдан, а на прізвище Бурцок.

— Я не видержав, — то ви пане мабуть українець?

— Так, — підтвердив здивований Бурцок, — я українець. А ви?

— Я також, я також, земляче, — і ми оба засміялись, задоволені таким збігом обставин, та продовжували дальшу розмову вже рідною мовою.

— Ви, безумовно, звідкілясь приїхали недавно до Сіднею, пане Бурцюк? — спопитав я. — Ні, я живу в Сіднеї з п'ятдесятого року, від приїзду до Австралії.

— Але я вас тут ніколи не бачив. А здому, з яких сторін будете?, — розпитував я зацікавлений ще більше таким відкриттям незнаного досі земляка.

— Я з гуцулів, посміхнувся Бурцюк, з прекрасних наших Карпат. Народився в Кутах, а до гімназії ходив в Коломиї. А ви пане . . . Бритва, відповів я швидко. Так, пане Бритва, звідкіля ви родом?

— Я з Золочева. Народився, виріс і там поступив до гімназії. А от на канікули їздив звичайно в Карпати. Знаю Яремче, Делятин, Сколе, побував і в Коломиї.

— А в котрому з таборів у Німеччині ви перебували, пане Бурцюк? Не бачив я вас випадково в Ашафенбургу?

— Ні я жив приватно в Мюнхені, там кінчив журналістику, але вона мені в Австралії зовсім не придалась. Весь час я працював конструктором індустріяльного охолодження. Відколи захворів на серце більше не працюю.

— Як дивно, запримітив я, стільки літ живемо обидва в одному місті і лише тепер доля звела разом тут наші дороги.

— Та вже признаюсь, пане Бритва, вина тут виключно моя. Між українцями від довгих років не показуюсь. Ще неодруженим з початком п'ятдесятих років приходив на всякі заботи, належав до різних організацій, але опісля так склалось, що поволі втратив з нашими людьми всякі зв'язки. Став жити виключно з родиною серед австралійців.

— То ви одружені значить, — здивувався я, а мій співрозмовник явно збентежився і пониженим, якимсь майже винуватим голосом промимрив: — так . . . одружений. І двоє дітей маю . . . але тепер . . . іду жити сам. Моя жінка . . . австралійка, — додав по хвилі мовчанки, немов відчуваючи, що я його все одно про це питаю.

Я побачив тоді, що розмова повернулась на менш приємні для мого нового знайомого дороги і вирішив змінити тему.

— Отож відтепер, пане Бурцюк, я за вами буду дивитись не лише в зв'язку з цим помешканням, так би сказати з професійного обов'язку, але як за земляком. В першу чергу радив би вам піти між своїх людей та відновити старі занедбані знайомства. Є в нас товариські клуби, різного рода світські і релігійні організації. Ви ж людина інтелігентна, а їх нам скрізь бракує. Кожний вас прийме з відчиненими раменами.

— Бурцюк ніяково посміхнувся: — Я вже застарий пане Бритва, щоб заключати нові знайомства. Від добрих людей ніколи не тікав, обходив хіба поганих. Сам за ніким не бігаю. От як сьогодні, то з вами дійсно приємно було познайомитись та побалакати. Сподіюсь не впоследне і відтепер таких нагод стане більше.—

На цьому ми з Бурцюком щиро розпрощались, бо він спішився ще цього самого дня перебраться на нове помешкання.

З цього часу ми з ним часто зустрічались та залюбки зав'язували довгі розмови та дискусії. Хоч характерами ми явно різнились, це зовсім не перешкаджало і обмін думок проходив між нами завжди дружньо, гармонійно з повагою до поглядів співбесідника. Бурцюк любив природу тому часто старався звернути на неї нашу розмову. Він переконуюче доводив про її благородний вплив на душу людини, ставляючи як приклад краси та порядку, додаючи до того далекойдучі філософські висновки та заключення на ціле наше життя. Вкінці задержувався над питаннями про саму ціль і сенс нашого існування. Для підкреслення своїх аргументів вільно цитував Шопенгауера, Гегеля, і навіть Сатра. Їх він вивчив прекрасно під час журналістичних студій у Мюнхені і любив ними послуговуватись при потребі. Інколи його погляди були зовсім прості, незавчені та виходили з глибини душі, без особливої застанови. Ті подобались мені найкраще. — Знаєте, пане Опанасе, щасливі люди, які задоволені життям, світом і собою. Вони захоплюються всім і все їх забавляє: погода і негода, спокій і гамір, праця і відпочинок. Їх бавить все, що бачать і роблять, чують і над чим роздумують. Життя для них одна втішна забава в якій радо беруть активну участь, бо нею повністю захоплені. Такі люди не бувають ніколи чимось особливо здивовані й майже ніколи ні про що не розпитують, чому воно так, а не інакше в світі діється?

Але є також одиниці, яким життя швидко набридає. Вони почувають себе мов ті арештанти які проходять щоденно те саме, в цій самій приміщенні, на цій самій каторжній праці, з цими самими докраю зосоружнілими обличчями. Вони давно збагнули, яких нужденних втіх можна сподіватись від нашого світу і від тої думки їм стає моторошно. Їм звичайно сповнилось більше сорока років, вони втратили надію на краще завтра і тому замикаються самі в собі, бо знають, що до кінця життя треба буде нести весь тягар своїх нездійснених мрій та сподівань. Вони шукають звичайно забуття в неповторній природі, в якій кожний кущик, кожне дерево інші виглядом, бо засіяні окремо та випадково. В природі кожна пташка співає свою пісню, індивідуально, ніколи хором, кожний листок розвивається по-своєму, кожна квітка чарує по-своєму. Я належу до цієї групи людей, пане Опанасе, що якби мав змогу повернутись у рідні Карпати, збити собі десь там високо в горах невеличку колибу, щоб в ній можна було жити, то більше для щастя мені нічого не бракувало б, більше нічого не бажаю.

Проминуло з цього часу кілька місяців. Одного разу я зайшовши у дім, в яким жив Богдан, застав двері його помешкання закритими. Розпитуючи у сусідів я дізнався, що від кількох днів його тут не бачили. Можливо виїхав кудись, подумав я але тоді дивно, що мене про свій виїзд не попередив. Таке поступовання не годилось з його звичайно уважливими і чемними манерами.

Того вечора подзвонив у мене телефон. Говорила медсестра з міського шпиталю. Бурцок просив переказати мені, щоб я його відвідав. При цій нагоді я довідався від неї деякі подробиці. Його знайшли кілька днів тому в парку на лавці непритомного. Забрали до лікарні і тут зразу ж ствердили інфаркт серця. Я негайно зібрався і поїхав до шпиталю. Богдан лежав в окремій кімнаті з особливою опікою. Довкруги його ліжка влаштовано кілька медичних апаратів, які мали завдання слідкувати за кожним ударом його хворого серця. Збоку висіли дві прозорі пляшки, з яких без упину спливала в обіг крові пацієнта якась рідина.

Сам Богдан виглядав дуже нужденно. Ввесь блідий аж сірий з чорними під очима плямами. Висохлі губи злегка тремтіли, на чолі рясними краплями виступав піт.

— Побачивши мене, він насилу усміхнувся і з трудом почав говорити:— О як гарно, що ви прийшли. Жаль мені вас . . . оттак турбувати, та що зробиш? Взяли собі зі мною тільки клопіт на голову . . . Питають мене . . . отгуг . . . кого їм повідомити про мій стан, а я кажу . . . нікого. Але згодом пригадав . . . подумав про вас. Надіюсь, не погніваєтесь? — Я запевнив його, що зовсім не гніваюсь. Навпаки, таке довір'я до мене з його сторони мені зовсім приємне. Без нього ми б не мали права називати себе земляками.

— Я хотів би також вас просити, — почав Бурцюк, — якби так . . . ну знаєте, зі мною щось трапилось . . . то дайте знати будь ласка дружині . . . ось вам її адреса. — Він подав мені кусник паперу на якому виписано адресу. — Скажіть, їй також . . . я на неї не гніваюсь, але так дальше жити не міг. Мені . . . лікарі заборонили нервуватись, а я вдома . . . увесь час . . . тільки нервувався. Може й зовсім непотрібно, але . . . така в мене дурна, нікчемна вдача . . . не можу здержатись . . . така вже вдача.

В цьому моменті я сам почав непокоїтись за здоров'я Богдана. Дальша того роду розмова могла прийняти небезпечні і непередбачені наслідки. Як лише вмів я став потішати його та запевняти, що нема причини журитись. Пригадував, як багато людей хворіло на серце мали подібні випадки, але завдячуючи модерним методам лікування, більшість з них скоро видужувала і стала вести цілком нормальне життя. Президент Айзенговер мав їх аж сім, а сам помер від хвороби шлунка. Виглядало, мої слова вплинули на Богдана додатньо. Розмова перекинулась опісля на інші теми і при моїм відході він уже пробував жартувати та заповідав швидко видужання.

З цього часу я постійно, двічі в тиждень, заїздив у шпиталь. Виглядало, що хворий дотримувався своєї обіцянки і з кожним днем набирав більше сил і здоровішого, свіжішого вигляду. Одного разу я застав його вже в кріслі за читанням вечірньої газети.

— Знаєте, пане Опанасе, ви мені тепер під цю пору заступаєте всю рідню та всіх моїх знайомих. Маю дві сестри, але вони далеко на Україні. Маю жінку і дітей, але вони для мене живуть ще дальше. Лиш недавно ми познайомились, але ось я говорю

з вами, як з близькою людиною. Воно може й не цікаво, та я все одно бажаю вам вяснити, як дійшло до такого жалюгідного стану, як воно склалось, що я ось залишився в цьому світі сам, мов той палець, і немає кому навіть мене відвідати, потішити. Мені соромно перед вами, коли застановлюся, що ви собі про мене як чоловіка думаете?

Я спочатку опирався, пригадував йому осторогу лікарів оминати непотрібне хвилювання, але нічого не помагало. Він настоював на своїм, розказати про свої проблеми і мені не лишилось нічого кращого як вислухати цю самотню людину.

— Я приїхав сюди, — почав був Богдан, — так як і певно ви, в молодому віці. Мені було тоді всього двадцять сім років. Після воєнного лихоліття, голоду і холоду, справжнє життя для мене тількищо починалось. Нова країна, нові обставини, кругом безліч всяких прекрасних можливостей та нагод заробити чесною працею гарний гріш. Все це підбадьорувало духа, зроджувало якийсь майже надприродний ентузіазм, енергію. Швидко знайшлась у мене компанія веселих, непосидючих, безтурботних хлопців, які після праці радо ходили гуртом, випивали, грали в карти та очевидно цікавились дівчатами. Якраз найгірше в нас справи мались з дівчатами. Українок до Австралії приїхало зовсім небагато. Ці, що приїхали, помітили швидко незвичайні можливості для себе, що крились в такому односторонньому балянсі статтей і почали носитись звисока, пишно, даючи зрозуміти всім хто лиш цікавився, яка висока ціна їм в цій новій країні. Ми часто ходили на українські забави гуртом. Тут можна було потанцювати з кимось зовсім незнайомим, звичайно з одруженими жінками, але також, хоч і рідко з нашими дівчатами.

Якось на такій забаві я познайомився з однією, На ім'я їй було Таня.

Таня була такою дівчиною, що коли входила на залю, зразу ж привертала на себе увагу не тільки чоловіків але й жінок, котрі супроводжали її очима скрізь, де лише появлялась. Струнка, гнучка постать з розкинутим на плечах довгим, ніжним мов шовк волоссям, темні великі очі, правильні черти лиця, вирізняли її зразу зпоміж навіть великого гурту молодих людей. Але

особливо жіночість виявляла себе в Тані дужче ніж в котрійнебудь іншій дівчині. Вона була сповнена переповнена нею. Я глядів, як вона ішла похитливо і мені здавалось, що вона не йшла а линула. Її повільна грація, здавалась мені божественною, якоюсь невідпорною принадою з якої годі було обтрястись чи відорватись. Прислів'я каже, що людина часто проходить повз своє щастя. Я пройшов коло Тані і вона полонила мене зразу всього. Такого почуття я не знав ні до цього, ні опісля ніколи у всьому моєму житті.

Випадок хотів, що того вечора ми сиділи разом при спільному столі. Я зважився і попросив її до танцю. Пам'ятаю, грали «Віденського вальця» Штрауса. Я танцював і крадькома позирав в її чудові очі. Мені здавалось, у всьому світі під цю пору немає щасливішого чоловіка за мене. Таня не танцювала а плавала а я з нею. Мені хотілось, щоб той танець не закінчився ніколи, а тягнувся так у безконечність.

Ви безумовно вже вспіли зауважити, пане Опанасе, що в мене несмілива вдача. Я ніколи не вмів і досьогодні не вмію говорити з жінками так, як це роблять деякі певні себе чоловіки, але цього пам'ятного вечора я немов очманів, неначе якісь могутні сили зненацька оволоділи мною і почали витворювати речі, які не прийшли б мені на думку в інших обставинах. Я попросив Таню потанцювати зі мною ще два рази, за кожним разом майже силою відбиваючи її в інших чоловіків, що з нею якраз танцювали. При цьому між мною і одним кремезним добродієм мало не дійшло до бійки, і тільки завдяки Тані, якій моя поведінка видно чомусь подобалась справа пройшла без скандалу і діло делікатно закінчено. Того вечора я встиг ще умовитись з нею на побачення, але пропозицію відвести її додому вона рішуче відкинула.

В слідуючу суботу Таня з'явилась на умовлене місце, хоч і з чималим спізненням. Я приніс їй велитенський букет червоних троянд і повіз до найкращого ресторану Сіднею, про кулінарну славу якого чував ще здавна від товаришів. Тут грала добра орхестра, ми розважались і танцювали до самого ранку.

Цим разом Таня погодилась і я відвіз її таксівою додому.

Цілий тиждень опісля я ходив мов запоморочений, чекаючи наступної зустрічі.

Вона прийшла і історія повторилась з усіма подробицями. Спочатку вечеря з шампанським, лікерами, солодким, потім танці до ранку і вкінці їзда в таксі додому. — З цього часу такі вечори кожної суботи стали постійним явищем. Різнились вони тільки тим, що згодом після ресторану ми заїзджали ще до мого мешкання на каву.

Таке широке, великопанське життя обходилося мені зовсім недешево. Майже з усіма грішми, які я заробляв, доводилось кожної суботи прощатись. Між платнями не вистачало часами й на хліб, але я тим зовсім не журився. Радість в доживданні суботи ставала мені заплатаю за весь голод і недостатки.

Одного вечора, Таня проходячи зі мною вулицею повз ювілерні вітрини запримітила в них непоганий золотий годинник, оздоблений і рясно виложений діамантами. Він їй так подобався, вона ним так захопилась, що хоч і не знаючи ціни, я пообіцяв Тані його купити. На другий день навідався туди і дізнався про ціну. Той дарунок коштувавби мені три місяці праці.

Як на мене то велика сума грошей. Не було одначе ради. Про зламання раз даного слова мені не хотілось навіть думати. Я його купив, позичаючи в банку гроші.

— Коли Таня побачила годинник, на radoшах розплакалась, опісля кинулась мені на шию і довго повторяла, як дуже вона мене любить. Її визнання стало для мене найкращою заплатаю, якої я міг сподіватись.

Тієї суботи ми особливо гучно відмітили Тані новий годинник. Забавлялись в трьох різних ресторанах, танцювали до ранку, а там як звичайно, поїхали до мого помешкання на каву.

З того часу Тані чимраз частіше почали подобатись різні цяцьки і витребеньки. Спочатку то були ще тільки золоті брошки, або перстені, на які я хоч з труднощами, але здобував у друзів позичені гроші. Одначе поступово її забаганки ставали все дорожчі, більш вибагливі. — Одного разу вона захотіла хутра. Такий королівський дарунок аж ніяк не підпадав під мої скромні фінансові спроможності і я вперше мусів його відмовити. Таня прийняла мої реалістичні вияснення холодною мовчанкою. Вона не хотіла або прямо не могла зрозуміти, що всьому є границі. Тоді в розпуці, щоб якось задержати її біля себе я попросив її стати моею дружиною. Таня глянула на мене зачудовано, не

сказала ні слова, але її погляд не віщував мені здавалось нічого доброго.

Так і сталось. У суботу на умовлене місце вона більш не з'явилась. Я телефонував їй додому. Відізвувалась мати і порадила мені їх більше не турбувати. Я поїхав кілька разів під їхній дім, вештався на вулиці до пізньої ночі, Таня не показувалась. Вкінці хтось сказав мені, що вона вже дома не живе, а перебралась до приятельки.

Трохи згодом наспіли ще менше потішаючі вісті. Я довідався, що вона ходить з якимось дуже багатим старшим чоловіком, який збирається на ній женитись.

Довго потім я ходив скрізь мов непритомний. Ночами мені не спалось. Лежав у ліжку, вичерпаний вкрай, на межі, здається, самого божевілля.

Але все одно життя пливе своїм шляхом, час являється коли іде про душевні болі, найкращим лікарем. Мої думки все ще кружляли безнастанно довкруги Тані, мов нетлі довкруги світла, неспроможні від нього відірватись, хоч знають, що можуть загинути. Я її любив а разом і ненавидів. Хто сам такого почуття не пережив, неспроможний його зрозуміти.

Біля Бурцюкового ліжка з'явилась в цім моменті молода і струнка медсестра. Вона змірила йому температуру, послухала коротко пульс і записала оба результати старанно в книжечку, а там привітно усміхнувшись, поспитала, як він себе сьогодні почуває? — Богдан запевнив її, що почувається краще чим вчора і вона, кивнувши одобряюче головою, пішла до сусіднього ліжка з тою самою програмою праці.

Бурцюк використав нагоду, щоб випити з філіжанки трохи чаю, витер палеровою хустиною губи і сівши вигідніше в ліжку, продовжував розказувати мені свою історію.

— Знаєте, Опанасе, випадок з Танею був найбільшою поразкою мого життя. З цього часу я змінився і став зовсім другою людиною. У мене захиталась назавжди віра в людей, а навіть в самого себе. Перестав цікавитись речами, які мене донедавна ще займали та розважали. Зісталась одна праця, яка давала мені ще сяку-таку рівновагу духа, успокоювала, приводила в забуття.

І я працював, як віл, божевільно, фанатично, не жаліючи ні сил ні здоров'я. Почав свою кар'єру звичайним робітником по конструкції індустріяльних охолоджувальних споруд. До того я ніколи не бачив і не чув про них, а тут довелось вивчити зразу все до найдрібніших деталей. Добився і став справжнім експертом. Начальство скоро помітило мій неймовірний ентузіазм до того діла і стало давати мені все більш відповідальні завдання. Вечорами я ходив на технічні курси, де ще доповнював теоретичні знання, про охолодження, пригадуючи собі при тім математику і фізику яких з гімназійних часів не мав в ужитті й тому дещо призабув. За два роки мене поставили керівником секції, що виконувала роботу постійно за фірмовими контрактами, які не раз досягали суми кількох мільйонів доларів. Праця моя стала не лише важкою але і відповідальною. Я контролював працю кількох десятків людей. Треба було подумати і про відпочинок. Для того я винайняв над морем прекрасний новий дім з розкішним садком, де можна було посидіти серед дерев і відітхнути як слід після важкого цілоденного труду на будовах.

Грошей у мене тепер завелось доволі багато. Борги, що їх наробив, купуючи Тані пакунки, посплачував, а решта громадилась швидко на банківому конті й не було навіть в мене часу їх витратити.

І ось трапилась подія, яка знову змінила цілковито моє дальше життя.

Було літо. Проминув якраз один з тих гарячих, пекельних днів, від яких здається людині, що хтось кинув на землю навмисне гори жару і вогню.

Я добився додому з праці вкрай виснажений і змучений. Спершу прийняв холодний душ, потім з'їв вечерю, після чого розсівся в садку під деревом, де уже повівав з моря вечірній свіжий вітерець. Просидів я там недовше п'яти хвилин, як раптом з сусідньої хати через паркан пролетів маленький м'ячик і покотився мені прямо під ноги. Я взяв його в руку і збирався вже відкинути назад, коли в цю мить на паркані показала голівка дитини. Була то прегарна чорнява дівчинка років чотири з трохи кирпатим носиком і веселими великими оченятами, які цікаво заглядали в світ.

Вона оглянула мене ними згори вниз, немов би хотіла переконатись з ким має діло, та по хвилі сказала наголошуючи кожне слово поволі і з притиском: — Це . . . мій . . . м'ячик . . . у тебе . . . в руці. Як хочеш . . . то можемо ним разом забавитись. — Ось . . . я зараз до тебе прийду. Хочеш? — І не чекаючи відповіді, вона зникла вмить за полотом, а невдовзі опісля вже мчала мов куля, вбігаючи хвірткою з дороги до мого садка. Задержалась задихана поруч лавки, на якій я сидів, і зразу почала розмову:

— Я називаюся Соня, а ти? — спитала поважно.

— А я Соню називаюсь Богдан.

— А ти Богдане, маєш дома телевізор?

— Очевидно, що маю.

— А ти любиш дивитись на Дональда Дака? — лепетіла Соня.

— Авжеж, навіть дуже.

— Ну, то приходь до мене, будемо дивитись разом.

— Я пообіцяв прийти. — А от мама казала, що купить мені вельосипед, як виросту така велика як Гаррі.

— А хто такий Гаррі? — поцікавився я.

— Гаррі це мій брат. А я ще маю собачку і їй на ім'я Філі. Вона зовсім маленька але кусається. Як хочеш побачити Філі, то ходи зі мною, я тобі її покажу. І дівчинка завдавала мені оттак безперервно стільки кумедних та наївних питань, що від них хотілось zarazом сміятись та дивуватись цій невинній, незайманій дитячій уяві, яка так чарівно уміє розвеселити світ старших, збайдужілих до життя людей.

Трохи згодом я почув дзвінкий жіночий голос, що кликав Соню. Соня зразу ж відгукнулась: — Я тут, я тут мамо.

Тепер через паркан глянула в мій садок, помітно занепокоєна її мати. Мені довелось вияснити докладно, як так сталось, що Соня опинилась тут, після чого піднявши дитину вгору, я передав її через пліт в руки жінки.

З цього часу Соня майже щоденно стала забігати до мене на розмови. Через неї мені вдалось ближче познайомитись з її мамою пані Тересою Томпсон, яка, як виявилось, була розведеною австралійкою і тепер сама важко працюючи в

конторі, пробивалась крізь життя з двома діточками. Крім Соні у неї був ще десятилітній русявий хлопець на ім'я Гарі.

Пані Томпсон висока, огрядна жінка, літ тридцяти, показала в поведенні людиною незвичайно відвертою, скромною і зовсім нескромною. Що правда не вирізнялась особливою красою, але зате вміла гарно одягатись, зачісуватись навіть в рамках свого скромного бюджету. Коли розмовляла, то звичайно про речі маловажні, повсякденні, які не могли нікого ні особливо схвилювати ні занепокоїти. Такою балачкою вона зовсім природньо, витворювала довкруги себе настрій приємного спокою і безтурботности, а він ставав чудовим ліком на мої подразнені на праці нерви.

Тереса займалась залюбки хатньою працею, удержувала в кімнатах вірцеву чистоту та порядок і як на австралійку куховарила зовсім не погано. Тепер вона почала все частіше запрошувати мене до себе на вечері, на привелику втіху Соні, яка мене скоро щиро полюбила.

Проминуло так кілька місяців. За цей час я з гостя у моїх сусідів перемінився в господаря їхньої хати. Косив траву, малював і ремонтував будинок, водив Соню на прогулянки, а навіть купував харчі на цілу сім'ю. По неділях ми всі часто виїздили моїм автом, як не над море, то в поблизькій околиці Сіднею. Там в природі ми з Тересою відпочивали, примістившись в тіні дерев, мала Соня збирала квіти і укладала з них китиці, а Гарі ганявся безнастанно між кущами за пташками, намагаючись зловити їх голими руками в свою клітку.

При таких нагодах Тереса розказувала мені не раз про своє дитинство на далекій австралійській фермі.— Воно було скучне і одноманітне як і сухі трави та чагарники, що розкинулись милями кругом садиби на рівнині, якій здавалось не було ні початку ні кінця. Таке непривітне оточення навівало на її молоду душу відчай і майже меланхолію. Не дивно отже, що вона і її дві сестри, закінчивши заледве шістнадцять літ, поїхали шукати собі щастя в далекому Сіднеї. Тут Тереса записалась спочатку на вечірній коледж, де учили комерцію та стенографію, але скоро опісля дістала непогану працю в фірмі, яка експортувала вовну і стала жити на свої власні зароблені гроші. В цій фірмі зустрілась з своїм чоловіком паном Робертом

Томпсоном, родом з Англії. По кількох роках подружжя одначе розійшлося, бо він любив випити часто та понад міру, аж вкінці стався безвиглядним алкоголіком, втративши спершу працю, а там і здібність до будьякого співжиття. Тереса присвятилась виключно дітям та старалась по змозі заступити їм відсутнього батька.

— Від коли я востаннє бачив Таню, проминуло більше двох років. З цього часу я порвав найменші зв'язки з моїми українськими приятелями і знайомими. Я не то, що ні з ким не контактувався, але навіть на вулиці, коли вспівав зауважити знайоме лице, старався швидко спрятатись в сторону, щоб таким чином запобігти зустрічі. Яким дивним може таке моє поступовання сьогодні виглядати, але тоді я мав свою духову призму, крізь яку бачив світ по-своєму. Він видавався мені безвартісним місцем, повним непотрібного болю і розчарувань.

Я влюбився був в українку, але вона повелась зі мною ганебно і зневажливо. В очах приятелів я okazaвся наївним дурачком, негідним уваги ні пошани. З тої причини я прирік собі свято, не бачити в вічі більше ні її, ні когонебудь, хто міг би мені пригадувати про Тані існування.

Але на душі, десь на самому дні, мушу признатись, жеврів у мене маленький, ледве замітний вогник надії.

— А може вона ще не вийшла заміж? А що, як вона не знає, де тепер живу і ніхто не може їй сказати, бо ніхто не знає? А що, коли вона мене дійсно любила, але зробила тільки один нерозважний крок і тепер кається, жалує, та вже годі завертати минуле, упокорятись?

— То було одного холодного осіннього ранку.

Я приїхав до міста, щоб полагодити в адвоката фірмові справи. Він займав канцелярію в кольосальнім будинку, десь аж на шістнадцятому поверсі напроти Гайд-парку.

Я якраз скочив був у ліфт, щоб піднятись угору, коли зненацька до нього ввійшов ще чоловік. Показалось, то був мій старий знайомий Осип Коритко, один з нашої веселої компанії, з якою я провів свої перші роки в Австралії.

Осип, побачивши мене, справді врадувався. Він розказав мені, як всі вони за мною тоді розшукували після того, як я зник.

Припадково Осип мав діло з тим самим адвокатом що і я. Адвокат, виявилось, був зайнятий справами, то ж ми сіли в приймальні і мали нагоду довше побалакати. Він розпитував, як живу і що роблю? Опісля розмова перекинулась на наших спільних знайомих. Розказував чимало про кожного з них і так ненароком згадав Таню.

— Про неї сподіюсь ти вже чув? Вона вийшла заміж за того старого дурня . . . ну . . . забув прізвище.

Він приїхав до Австралії з долярами, як то кажуть ладований. Дитина народилась хлопчик, вже сподіються другої.

— І ще багато дечого розказував там мені Осип в адвоката, але його слова до моєї свідомости вже не доходили. Той останній невеличкий огник надії, що жеврів на дні моєї душі, раптом погас і залишилась одна безпросвітня темрява. — Цілий тиждень опісля я ходив напівпритомним. На праці питались, чи я припадково не хворію? Навіть Тереса запримітивши у мені незвичайну зміну, зажурилась чи часом не склалась якась неприємність?

Я твердив, що все в найкращому порядку, і нічогісінько мені не бракує.

— І тоді сам не тямлю, як воно оттак сталося, я пішов до Тереси і їй освідчився.

Тереса прийняла мою пропозицію зразу ж без найменшої застанови і здивування, а так неначе б того вже давно сподівалась. За два тижні ми завершили наші взаємини цивільним шлюбом.

— Життя з Тересою в перші роки поплило спокійно, гладко без будьяких особливих потрясень чи несподіванок. Я працював, вона також. Діти ходили у школу. Трохи згодом ми купили собі чималий, чепурний дім в кращій частині Сіднею. Коло нього без упину я знаходив собі чимало роботи. Діти вчились в приватних школах. Соня пішла до дівочої, яку називали чомусь інститутом, а Гаррі я записав до найкращої в Сіднеї, так званої «Королівської Школи імені святого Юрія». В ній плата за навчання виносила вісім тисяч доларів в рік.

З Сонею тоді, ще не було ніяких клопотів, але з Гаррі зразу ж почали траплятись різні неприємності. Спершу, коли ще був малим хлопцем проблеми були малі. З літами одначе вони

ставали чимраз більшими й поважнішими. Настав час, коли він почав пропадати цілими ночами і приходив додому тільки вранці. Кілька разів його додому привезла поліція, бо замішався був у бійку і тоді нам з трудом тільки вдалось витягнути його з біди. Заплатили при цім солено одному з найкращих адвокатів міста за розправу. Вкінці майже перед самою матурою, Гаррі видалили зі школи, знайшовши в кишнях його піджака заборонені наркотики.

У всіх тих випадках я як батько, хоч і прибраний, старався усіма силами задержати в нашій хаті належну дисципліну та порядок. Спершу старався вплинути лише заувагами, але згодом коли вони не помагали я став вигадувати всілякі кари. Забороняв наприклад виходити тиждень-два з хати, обмежував гроші, що я давав йому на дрібні видатки, виключував телефон та все одно мої старання не увінчувались успіхом. Гірше всього Тереса в таких випадках ставала по стороні сина і мені залишилось лише заховувати свій гнів і жаль з цього приводу, немов в якусь душевну пляшку, яка, я знав, не була бездонна і могла кожної хвили переллятись. Тепер я вже сердився і на Тересу за її нерозумне, нераціональне поступовання.

— А тим часом роки не пішли а побігли. Соня виросла на молоду хорошу панну. Почались клопоти і з нею. Добір її товариства мені зовсім не подобався. До нашої хати тепер заїжджали цілі зграї брудних, неохайних, патлатих мотоциклістів. Вони поводитись зглядом мене арогантно, по-простацьки, майже вороже, обкидуючи часто хуліганською лайкою прохожих, що від неї, як то в нас казали, вянуть вуха.

Одного разу після такого наїзду цих дармоїдів, я так зденервувався, що втратив свідомість і мене повезли до шпиталю. Тут лікарі ствердили інфаркт серця.

Довелось пролежати в ліжку кілька тижнів. Я відпочив, поправився, але до праці більше повернути не вдалось.

На жаль Тереса і тепер стала в обороні доньки. З її слів виходило, що я сам винуватий, бо суну ніс не в свої справи. Соня, мовляв, вже доросла дівчина, і має право рішати сама про вибір свого товариства.

Моя увага і турбота, ще приділялась Соні, коли одного вечора на порозі хати з'явився поліцей і заявив, що Гаррі заарештований

за крадіж авта. Коли бажаємо його викупити до часу судової розправи, треба негайно зложити п'ять тисяч доларів кавці.

Я прямо остовпів, але жінка на другий день побігла чим швидше до банку, вибрала гроші і Гаррі випустили з тюрми. Він ходив опісля по хаті, посвистуючи нахабно, прямо посміхаючись мені у вічі, немов би хотів сказати: — от і що мені зробиш?

Тоді я твердо вирішив: — поки ще живий, вибратись з цієї хати, хоч би на вулицю. Мені стало неможливим погодитись з думкою, що весь мій час, гроші, всі зусилля багатьох літ, які я вклав в виховання дітей, пропав марно, згубився, немов кинутий в болото. Тут замість вдячності й пошани, мені відплачувано зневагою і погордою.

І я забрався з дому, забираючи з собою лише мої особисті конечні речі. Бажанням було прожити в спокою решту свого життя, скільки мені Бог там ще призначив.

— Бурцюк замовк та глядів в шпитальне вікно, немов би побачив там раптом щось особливо цікаве. Я помітив, він виразно боровся зі сльозами. Мені довелось знову його заспокоювати та остерігати, що всяке надмірне хвилювання може привести до дуже поважних комплікацій.

Проминуло два тижні і Богдан повернувся до свого помешкання. Я його приїздом так тішився, немов би виздоровів хтось з моєї близької родини.

Життя поплило дальше з усіма своїми труднощами, клопотами та несподіванками. Бурцюк купив собі тепер грузовик і став переробляти його на справжню хату на колесах. Нахвалявся, що коли закінчить працю то поїде ним в далекі ліси та гори, де на самоті серед природи зможе справді відпочити та набратись сил. Він розказував мені про такі місця, показував пальцем на мапі, впевняв, що вони цілковито нагадують наші Карпати.

— А що може бути кращого за наші Карпати? — казав Богдан. Кожного дня вже зранку він брався за цю нелегку і скомпліковану працю, але за відсутністю сили та природнім нахилом до докладності, будова проекту поступала пиняво і її завершення заповідалось радше на роки чим на місяці.

Раз на моє превелике здивування я зустрів у Богдана якусь незнайому жінку. Побачивши мене він видимо збентежився і кинувся її мені представляти.

— Будьте знайомі: — моя дружина Тереса, а це пан Бритва — сказав встаючи з місця Богдан. Він підсунув мені стілець, я сів і ми обмінялись з нею кількома шаблонними фразами. Розмова одначе виразно не клеїлась. Тоді я встав і вибачився перед ними чемно, що спішусь, бо маю зустріти незабаром важливого клієнта.

На другий день Богдан розказав мені про всі подробиці тої візити, яка його самого заскочила. Тереса — твердив він — прийшла до нього сама, з власної волі. Вибачалась за своє супроти нього поступовання і свято обіцяла в майбутньому відноситись більш критично до витівок своїх дітей. Вона просила його повернутись до їхнього дому.

Богдан очевидно таку пропозицію відкинув, бо важко було повірити, — казав мені, — щоб Тереса змогла на довший час змінити свою поведінку та весь свій характер. Вона стояла між ним а тітьми і в цій грі почуттів, діти вийшли першими.

По голосі та рухах я одначе запримітив в поведінці Бурцюка вже явну нерішучість і коливання. Він хотів тепер почути мою думку про цю складну справу.

— Я підтвердив правильність його рішення.

— Для вас пане Бурцюк — говорив я — здоров'я повинно стояти на першому місці. Лікарі строго заборонили вам хвилюватись, а оточення, з якого ви з таким трудом вирвались, створить знову ті самі загрозливі можливості дальших конфліктів, які привели вже в першу чергу до тієї вашої хвороби. Чи бажаєте, щоб історія повторилась? Чи все ще ви нічого не навчилися?

— Він повністю погоджувався з усім сказаним, але чомусь з цього часу в розмовах все частіше і частіше згадував свою жінку Тересу. Тепер більшість вини за все, що сталось, приписував своїм невдячним дітям. В першу чергу обвинувачував Гаррі, який справді був дорослою людиною і зовсім природньо повинен вже був заснувати свою сім'ю а він тимчасом сидів дома без праці та не проявляв найменшої охоти та амбіції, щось в житті самостійно досягнути.

Всі ті питання, як я бачив, надаліше турбували і заколючували Богданові спокій і рівновагу духа. Він перемінювався на очах в молчаливого і закритого в собі чоловіка. До мене ставився і надаліше по-приятельському, тепло і з довір'ям, але справляв вигляд чоловіка розгубленого і розсіяного. Часто при найменшій нагоді нервувався, руки в нього дрожали та задержував розмову в половині речення, шукаючи в пам'яті слів, щоб його закінчити. Дедалі частіше нарікав на гострий біль голови і дошкульне безсоння.

— Оттак буджуся не раз серед ночі, пане Опанасе, і різні прерізні думки шувигають в моїй голові. Буває ціле життя стає мені тоді мов на долоні і я застановляюсь: — де це я помилився? Коли поступив неправильно? Найчастіше мушу вам признатись згадую Таню. В моїй пам'яті уявляю її звичайно такою, як виглядала тоді на забаві, коли вперше її помітив. — Очі в мене закриті, кругом буцімто темрява, але вона все одно немов жива пливе мені перед ними. Така вродлива дівчина, повна хмільної, чарівної краси, що п'янить душу. І мені як і тоді хочеться ту з'яву убивати, то знову цілувати, така вона мені близька і при тім невимовно далека.

— А ви . . . пане Опанасе . . . Таню знаєте? — запитав Богдан одного разу у мене. Я чекав не раз, сподівався від нього цього питання, боявся і застановлявся, що скажу, коли до того дійде? Кожна відповідь могла статись для нього потенційно небезпечною. Цілі довгі роки цей чоловік не хотів або не мав сміливости запитати навіть когонебудь зі знайомих, чи вона ще живе? І от раптом проломався лід, він зважився на таке питання, хоч як трудно йому воно мусіло прийти.

— Так пане Богдане, я вашу Таню знав з тих давніх часів наших перших кроків в Австралії, з яких і ви її знали. І навіть тепер хоч і дуже рідко я цю жінку зустрічаю. Це буває випадково тут і там в центрі міста. Очевидно вона давно не ця вже Таня, яку ви заховали так докладно в своїй пам'яті. Забагато літ пройшло, чимало води проплило під неодним мостом, то ж нічого дивного немає. Вона вже давно повдовіла. Діти, дві доні вирости та пішли своїми життєвими шляхами. У них свої сім'ї, свої діти. Маеток,

що дістався їй по чоловікові, видно десь розпустила, бо завжди скаржитися на брак грошей. Одягається все ще якимось чином непогано і виглядає, як на свій вік дуже шикарно. Але роки все одно взяли з собою усе найкраще. Ми всі безустанно міняємось. Винувата в цім безглузда природа, хто ж дав їй право на ті знущання над нами?

— Я замовк, але Бурцюк сидів довго і непорушно, посміхаючись якомсь загадково. — Значить, сказав по хвилі і в неї . . . і в неї життя . . . не зложилось так, як собі плянувала. Гараздів таких, як сподівалась, не зазнала. А могло статись по-другому. Українка, а так негарно зі мною поступила. За грішми пішла, але чи купив хто коли правдиве щастя, хочби й за найбільші гроші світу? Сумніваюсь.

— Прийшла знову довга і дощова австралійська зима. Ставало очевидним, що здоров'я в Богдана з кожним днем підупадало. Лице в нього пожовкло мов віск, очі запалились, і навіть само ходження справляло йому чимало труднощі.

На сам Великдень він в дорозі поїздом упав на вокзалі і його відвезли автом скорої допомоги в шпиталь.

Звідтіля мене повідомлено, що його стан безнадійний і хоч клінічно живе, пам'яті все одно не відзискав.

Я кинувся до авта і за двадцять мінут прибув до шпиталю. Богдан лежав в ліжку горілиць і останками сил змагався за життя. Віддих у нього був прискорений, нерівний з довгими перервами. В горлі щось харчало, очі хоч і закриті, раз враз бігали на всі сторони під дрожачими повіками.

Я постояв хвилину, дві і вийшов надвір.

Цієї ночі Богдан помер.

— Похорон відбувся зараз на третій день після смерти з нашої католицької церкви. За труною їхало всього три авта. В першому їхала Тереса з сином і дочкою, в другому я з жінкою а в третьому кілька приятелів з молодих літ, про яких Богдан мені так часто згадував і яких я встиг в час повідомити.

Хоронили його на цвинтарі, далеко за Сіднеєм під самими Синіми Горами, куди їзда автом забрала нам більше годину часу. Над гробом священник відправив короткий молебень, після якого труну спустили в гріб. Кожний присутній старим звичаєм кидав в яму грудку землі. Заплакана Тереса підійшла остання. Замість

зігнувшись по землю, вона почала чомусь відчиняти свою сумку. По хвилі в неї в руці, з'явився малий червоний м'ячик. Вона кинула його вниз на домовину.

Деякі присутні нерозуміючи такого поступовання, переглянулись здивовано між собою. Я самотній знав, що воно означало. Завдяки цьому м'ячику вона з ним заізналась, ним тепер навіки прощалась.

Після відправи ми з жінкою пішли оглянути незнаний нам досі цвинтар. Довкруги куди лиш оком глянути, простягались буйні австралійські трави, росли сухі евкаліпти, деякі гроби майже всеціло ховались в хащах. Тут Богдан Бурцюк, син далеких Карпат, знайшов свій вічний спокій, що його так завжди прагнув і шукав.

Тереси з цього дня я більше не бачив.

— Таню? — Її зустрічаю ще й тепер не раз у місті.

Вона все незле виглядає і гарно одягається. Їй знову пощастило. Недавно вийшла вдруге заміж. Тим разом також за багатого чоловіка.

Розказувала мені, що він грек, близько сімдесятки, розведений і хворий на легені.

Більшу частину дня проводить в ліжку і поза хатою зовсім не показується. Але Таня дає собі прекрасно раду без його товариства і ніколи не скучає. Шувигає безнастанно по найкращих магазинах Сіднею і кожного разу, коли її зустрічаю, вона мов ялінка обвішана сумками і коробочками у безконечній погоні за новими земними благами.

— Якось недавно, зустрівши її, я рішив розказати про смерть Богдана. — Почувши прізвище Бурцюк, вона хвильку застановлялась, немов би шукаючи в пам'яті за такою людиною. Нагло лице в неї роз'яснилось.

— О так пригадую його, чомуж би ні? — То був такий симпатичний і пристійний чоловік. Він мені тоді був справді подобався. Трішки може наївний і дивак, але добрий і щирий. Одного разу, здається, навіть мені був освідчився.

— Таня дзвінко розсміялась — шкода тільки, що не мав ніколи грошей, а я знаєте в біді не спроможна ні з ким жити. Ненавиджу убогість, приниження. Вони мене страхують, я їх

боюсь. Але це було вже дуже давно і нема потреби про ці речі тепер згадувати.

— І Таня почала жваво розказувати мені з непідробленим ентузіазмом про новий зимовий плащ, який тільки-що встигла собі купити: — Знаєте я місяцями шукала по всіх сіднейських магазинах за таким фасоном і кольором. Ніде не було. Аж ось сьогодні, подумайте яке щастя, дивлюсь у вітрину і очам своїм не вірю. Стоїть манекен а на ньому цей прекрасний, елегантний плащ. Біжу скоренько додому, бо не можу дочекатись, щоб ще раз йому докладніше не приглянутись. Вдома у власному зеркалі кожню суконку по-другому виглядає. Прощайте, будьте здорові, і Таня зникла в юрбі народу, що метушиться в центрі нашого міста.

ДОРОГА ПОМИЛКА

В конторі цього дня зчинилась чомусь незвичайна метушня. Раз-у-раз дзвонили голосно телефони, стукали безперервно машинки до писання, та бігали кругом меткі продавці впроваджуючи до своїх кабінетів все нових купців.

Три чоловіки сиділи в прийомних фотелях та розправляли галасливо якоюсь дивовижною чужою мовою. Вони вкидали тут і там англійські слова, які вказували на те, що ішлося у них про купівлю хати.

До моєї канцелярії ввійшла наша молода секретарка Едіт і сказала, що добродій, який заходив сюди вже минулого тижня, бажає знову зі мною побачення.

Я згодився його прийняти і за хвилину в дверях стала вже мені добре знайома постать пана Сміта.

Був це чоловік колосальної будови з грубелезним тілом та черевом, що немов виливалось йому зпоза штанів. Він ввійшов поволі, ледве коливаючись на двох товстих, здавалось розпухлих ногах і сів скоро з видимим задоволенням після того як я вказав йому рукою крісло. Якийсь час втирав собі ще хустинкою з обличчя піт а потім заявив: — ох і сквар сьогодні надворі, прямо пекло. Нема чим дихати. Але у вас тут всередині нічого, можна видержати. Видно зразу, що холодильник працює справно.

— Сподіюсь пане, ви в тій же самій справі, приступив я зразу до діла, бо сподівався вневдовзі приходу купців, які мали зі мною на той час вже замовлене побачення.

— О так, так, очевидно, в знаній вам вже справі, — підтвердив Сміт живо. Вибачайте за клопіт. Ви тут справді ні при чому. Ви продали мені дім, я з нього зовсім задоволений. Жінка також. Знайомі, приятелі, в один голос вихваляють його попід небеса. Кажуть, ми зробили незвичайно вигідну покупку. Діла б були гаразд якби . . . ну самі бачите, не історія з тим чоловіком. Уявіть собі він вчора знову цілісінкый день простояв стовпом на вулиці напроти нас.

— Мені воно може й не шкодило б. Стоїть чоловік, Бог з ним, хай собі стоїть, але дружина в мене надзвичайно чутлива і делікатна особа. Він її з розуму зводить. Вона нервується, попадає в гістерію, а я мушу те все терпіти. Чудак якийсь,

значиться, нам попався та й годі. Чоловік з-заграниці, а там ясно інші дивні звичаї, інший клімат, зовсім все по другому як в нас в Австралії.

— Кажу жінці треба зрозуміти людину, підождати трішки а діло само наладнається. Де там, вона й слухати не хоче. Але я вам про це вже вчора докладно розказував, а може того тижня, а вчора то я розказував про те хлопцям в «пабі», в кожному випадку нема потреби повторятись. А прийшов я оце сьогодні просити, щоб ви з ним ще раз побалакали. Як то кажуть на розум. Ви ж мені здається, земляки, українці, говорите тою самою мовою. Порозумієтесь далеко скоріше. То ж прошу не відмовте. Дуже вас прошу, поговоріть з ним. Розтолкуйте як слід. Це ж прямо божевільня якась у нас нечуване. Розказую людям, ніхто не вірить.

Для мене справа Сміта і пана Точного, так звали мого земляка, стала тепер справжнім тягарем.

Почалась вона зовсім просто і прозаїчно. Я будучи маклером дістав в продажі дім оцього українця, що був вдівцем. Батько трьох дітей він на старі літа зістався в дома сам. Вони вже давно поженились, заснували свої власні сім'ї і рідко коли навідували батька. Щоб покінчити з вічним, як він казав:— кошенням трави та малюванням стін, рішив продати дім, та купити собі помешкання поблизу нашої церкви. Його хату мені пощастило продати досить швидко панові Сміту а Точний, як я довідався, знайшов собі скоро підхоже помешкання. Все, виглядало, зложилось якнайкраще, але ось за місяць по тій трансакції, прийшов до мене пан Сміт і усміхаючись ніяково, просив у мене помочі.

— Знаєте дорогий пане, — маю клопіт. Добродій, що ми в нього купили дім, приходять кожного ранку, стає на хіднику по другій стороні вулиці і дивиться нам, сказати, прямо в вікна.

Ми з жінкою не звертали спершу на це великої уваги, чейже вулиці належать всьому суспільству і кожному вільно ставати, де хоче і дивитись куди хоче. Австралія свобідна країна. — Але в нашім випадку міркуємо діло тут якась мрячне і безперечно ненормальне. Стоїть чоловік оттак годину, дві, п'ять, ну зранку до ночі. Заглядаю я в вікно: — стоїть. Зазирає дружина: — він все одно там. Підійшов я тоді до нього сам та й питаю: — пане

Тошний, чи як ви вимовляєте оце назвище? Будь ласка скажіть: — вам чогось треба?

— Ні, каже той ваш земляк, абсолютно нічого, я лише так дивлюсь, бо мені жаль. Шкода мені хати, розумієте?

— Ні, не розумію, кажу йому. Ви може думаєте, що ми у вас її задешево купили, чи що? Але ж ми з вами згодились. Ніхто нікого не примушував, підписано при свідках контракт. Чого ж тоді ще бажаєте?

— Ні, каже той, гроші тут ні при чому. Не мають найменшого значіння. Про гроші я й не думаю. А ось думаю, безнастанно, як то я в цім домі жив. Тридцять літ проминуло тут мені з жінкою і дітьми, а тепер він вже не мій. — І ніколи моїм більше не буде, хоч би там і світ валився. Пропало і кінець, баста. Але, — каже — ви і так мене ніколи не зрозумієте. Ідїть собі здорові до дому, а я тут буду стояти. Я вас не займаю, а ви мені дайте спокій і ніхто не потерпить.

— Добре, — кажу спокійно, хоч хотілось би мені кричати з досади, — стійте пане Тошний, коли так наставились. Але мені трохи дивно, ну і сказати правду жінка моя не особливо захоплена вашим поступованням. Ми бажаємо мати своє власне приватне життя, а тут хтось цілими днями заглядає нам у вікна.

Ніякі аргументи Сміта не могли змінити рішучости Точного. Він стояв все одно кожного дня на вулиці і доводив австралійців до одчаю. Тоді вони рішили просити мене, переговорити з Точним, бо пригадали собі, що я зауважив колись, наче б то ми з ним були земляками.

Я їздив під Смітів дім, старався вговорити Точного, але на жаль без великого успіху. Він тільки повторяв заодно своє вперте твердження, що стоїть, бо має на це право.

Тепер оце Сміт прийшов оп'ять поговорити в цій справі і сидів в канцелярії в фотелі, обтираючи з лица піт.

— Знаєте дорогий пане, — говорив Сміт, — я на краю терпеливості. Вчора ходив до адвоката і він запевнив мене, що з правової точки, тут нічого не можна зробити. Абсолютно нічого. Вулиці вільні, і якщо хтось не поводитьсь прилично, то такого можна покарати, але коли людина тільки стоїть і нікого не займає, то за ним право, нічого не вдієш. Радив ще тільки

попробувати повідомити поліцію. Може, каже, — він злякається мундира. В кожному випадку діло обійдеться без зайвих витрат.

Пішов я, значить, в поліцію, розказав все, як було, а вони аж гнутья од сміху. — В нас, — кажуть, — є більше роботи, як ганятись за людьми, що тільки стоять на вулиці. Пів міста можна б таким чином за день виарештувати, та заповнити всі в'язниці. Стояти, кажуть, в Австралії покищо можна людині коли і де забажає. Демократія, розумієте? Можна.

Так ось уся моя надія тепер на вас пане, звернувся Сміт розпучливим голосом до мене. Поможіть будь ласка. Він ваш земляк, розмовляєте цією самою мовою, роз'ясніть же йому ситуацію. Жінка в мене цієї ночі ока не змружила, а я також ледве чи спав? Такі речі часами погано кінчаються, може навіть трагічно. Я вам згідний дати двісті доларів, тільки переконайте цього безумця, що так поступати не годиться.

Тут Сміт витягнув з гаманця двісті доларів і положив у мене на столі. Я очевидно рішуче од їх відказався. Брати гроші за таке було неетично, але все одно обіцяв свято, що хоч і без винагороди, приїду там під дім та поговорю з паном Точним.

Вже було пізно по обіді, як я заїхав автом під дім Сміта. Точний стояв по противній стороні вулиці в тіні електричного стовпа, бо спека панувала невиносима, Запримітивши мене, він виразно збентежився, та почав шукати чогось нагло по кишнях. Я підступив і привітався: — добрий день пане Точний, як живете? Він хоч чемно, але якось нерадо відказав, що живе не найгірше, хоч могло б бути й краще.

Був то чоловік під шістдесятку, невеликого росту але кремезної будови з густим сивим вже волоссям, зачесаним старанно назад. Лице в нього гладке без виразних зморщок зраджувало тепер неспокій і непевність.

— Я хотів би ще раз з вами поговорити, пане Точний. Думаю, не погніваєтесь?

— А щож, говоріть, як бажаєте, — ледве промимрив під носом Точний. Часу, як видите, в мене не бракує, постою, послухаю.

— Як ви певно здогадуєтесь, — почав я — приходжу сюди на бажання пана Сміта. Він як відомо не бажає, щоб ви стояли от так цілими днями під його хатою. Бачите, він людина хвора, а

жінці, також нездужається. Якщо б, не дай Бог, з одним з них щось недоброго сталося, то . . . вам в цьому приємності великої не було б. Ви їздили по світі, знаєте: — різні люди бувають. Австралійці відомо люблять спокій і приватне життя. Дім уважають своїм замком, де ніхто не має права втручати свого носа. Вони таких речей, як ви оце затіяли, зовсім не розуміють. Ви продали хату, вони купили. Ніхто нікого не скривдив. Вам заплатили належні гроші. То тоді, що ще хочете? Якщо я міг би вам в чімнебудь допомогти, або порадити, то кажіть, не встидайтесь. Миж земляки, не правда?

— Правда, правда, погодився живо Точний: — мені соромно, що ви через мене маєте стільки неприємностей і клопотів, але вияснити чому тут стою . . . мені . . . неможливо.

— Він подумав довшу хвилину, застановлявся поважно, погляд його піднісся вгору аж на небо і тоді майже нечутним голосом промимрив: — Я сам не знаю. Повірте мені, я сам не знаю чого ось тут стою.

Подібного обороту справи я ніяк не сподівався. Виходило, діло докотилось до тупика. Як він не знав, що йому треба, то хто мав знати?

Тоді я, щоб рятувати ситуацію, почав розмову з зовсім іншої точки.

— Ви як не помиляюся пане Точний родом з Тернополя?

— Так — підтвердив швидко Точний, — а ви звідки знаєте?

— Ну ви продали хату і в мене копія контракту. З нього вичитав. Я сам з Золочева, від вас всього сімдесят кілометрів, а по дорозі, як знаєте, лежить Зборів. Там наш Хмельницький колись розбив поляків.

— Я Зборів добре знаю. Не лише Зборів а й дооколичні села, — оживився Точний. — Мій вуйко був парохом в селі Каплинці. Я їздив туди кілька разів. Прекрасне село, над тихою річкою, скрізь зелено, верби, тополі, ліщина.

— Справді? — Здивувався я тепер вже зовсім щиро. Я значить знав вашого кузина. Отець Варовський з Каплинець мав трьох синів, наймолодший Олег ходив зі мною в Золочеві до гімназії. Цікаво, чи ви чули щонебудь про його долю?

— Але чого ж стояти тут на сонці, пане Точний? Залазьте в моє авто, відкриємо вікна, там не так гаряче, як тут.

Він погодився хоч і не з великим ентузіазмом. Ми влізли до авта. Почалась розмова, спочатку про Варовських, а потім про се і те. Він почав розказувати мені цікаві історії з воєнних часів, з яких йому тільки з трудом пощастило вирватись живим. Лід проломано. Постепенно його недовірливість і стриманість зникали, а на їх місце приходили ширість, та відкритість. Швидко ми знайшли ще багато інших спільних знайомих, але вже з часів еміграції. Згодом рішили звати себе вже поіменно, бо ж і літами виходило були собі майже ровесниками.

Тоді він почав розказувати, мені про все те, що змушувало його грати таку дивну роль і стояти під цим домом.

— Знаєте, цієї справи нелегко об'яснити. Якби я був ученим чоловіком, та вмів підібрати відповідні слова, що їх можна було б зложити опісля в зрозумілі кожному речення то діло вийшло б просте. Але біда в цьому, що я сам себе добре не розумію, то як тоді вияснювати посторонній особі про те, що в моїй душі діється? А ще до того, коли початок тієї нитки треба шукати в молодості, та що я кажу в молодості — в дитинстві. Фактично ця хвороба тягнеться за мною крізь усе моє життя.

Бачу на вашому обличчі здивування. Ви певно думаете: — Що він тут набазікав? Задалеко почав, що одно з другим може мати спільного? А воно бачте має. Вже дитиною я мав звичку, набувати, нагромаджувати і ховати різnorodні речі. Нічого особливого там не було, цінного, гідного уваги. Прямо сміття непридатне, що валяється по закамарках тут і там і ніхто його не підійме та всі його оминають.

Збирав я старі залізяки, пружини, різnorodні пляшки, надбиті філіжанки, сітки і бляшані коробки, одним слово все, що під руку попало.

Збирав і старанно ховав в своїх, тільки мені відомих, скритках. Час від часу приходив туди, переглядав свою здобич та тішився нею, як тішаться філіятели переглядаючи вдома свої улюблені альбоми з поштовими марками.

Але в особливій пошані та окремих сховках, я держав свої забавки-іграшки. Їх я громадив літами, незважаючи на естетичний вигляд, поточну вартість, чи надію на якийсь з них ще колинебудь пожиток. Забавки були оця вища кляса речей, з якими я заключував, немов з живими особами, інтимні зв'язки, любови

і приязні. Вони ставали моїми приятелями в залежності від того, як довго я їх мав в ужитку, чи в добрих обставинах вони до мене попали і навіть від того, хто мені їх подарував.

Дістав я наприклад, ще п'ятилітнім хлопчиком від батька ніжик. Був то простий, дешевий і незугарний з деревяною ручкою ніжик, що складався вдвоє, щоб його без шкоди можна було носити в кишенях. Не знаю чому, але цей ніжик скоро став моїм найбільшим скарбом, з яким я рідко розлучався. Одного разу, коли я спав, він випав мені з кишені на підлогу і мати положила його кудись так, що ми кілька днів опісля за ним шукали, поки знайшли. Я так схвилювався згубою, що дві ночі не спав, дістав надобавок горячку і родичам довелось кликати лікаря.

Прийшла війна, я тинявся по світі з однією валізою. Всі мої речі, навіть найбільш улюблені, я був змушений оставити дома. Можете уявити собі, що в мені тоді діялось? Дивно навіть, що я тоді з горя не вмер. Згодом при звичаївся до своєї самотньої валізи і тих речей, що вона в собі ховала. Вони мені нагло мусіли заступити те, що я дома залишив. Повірте, я так скоро до них привик, майже полюбив, що не раз бракувало відваги і рішучости, щоб викинути пару старих, подертих вже шкарпиток. Мені здавалось чомусь, що з ними викидаю частину самого себе, свого часу, життя. Я знаю, воно може і смішно. Особливо розказувати про все те постороннім людям. Дехто поглузує може, покпить, а мені з цього не стане легше. Чого ж тоді сподіватись? Тому я мовчу. Так далеко краще.

А тепер уявіть собі, що сталось зі мною, коли ми приїхали до Австралії та купили цей дім. Тридцять чотири роки тому, чималий шматок часу. Багато води проплило під мостом. В ньому виховались мої діти, бігали по кімнатах, по городі, качались в травах. Тут ходила моя жінка, я сам зайшов в нього ще відносно молодим чоловіком. — Кожна дощечка в підлозі, кожний куток нагадували мені про якусь подію, щось, що проминуло і вже більше не поверне — ніколи, ніколи. Я прямо вріс в нього з головою, ногами, руками і здавалось ніщо в світі не зможе мене звідтіля витягнути. Не було такої сили.

Але дивні діла Господні, дуже дивні. Виходить, що людські почуття, які не раз самі себе вміють уярмити, нагло бунтуються,

стають на шляху до свободи і кричать скільки сили на весь світ: — досить. Досить тих вічних спогадів, того дитячого плачу за минулим, хворобливого прив'язання до безчисленних дрібничок. Всі ті бездушні речі як меблі, лампи, килими, образи, не варті ні однієї години життя думаючої людини. Вони здатні лише створити безплідні міркування про минувшину, тоді коли ми повинні застановитись над майбутнім.

І тоді нагло мені забажалось втекти з цього дому кудись подальше, щоб назавжди позбутись тих спогадів, яких невільником я став вже давно. Мій дух, котрий ціле життя любив до чогось прив'язуватись, чимось дорожити, тепер нагло на старість захотів зміни. За всяку ціну зміни. Задумав виїхати в світ, далеко, хоч би навіть за океан, лишаючи дотеперішнє життя далеко за собою.

Як перший крок, я рішився був продати свій дім. Я міркував, що мені вдалось уже себе перемогти і відтепер життя попливе новим хоч і спізненим але свобідним руслом.

Як я помилився. Ох як страшно я відійшов від правди, коли думав, що чоловік годен підскочити вище за самого себе. Такої штуки ніхто не всилі зробити, ніхто. Людина родиться такою як вона є і має характер, цебто душу. Мені здається я скоріше змінив би собі обличчя силою своєї волі, як характер.

Просидів я в новому помешканні чотири тижні. Ходив по ньому цілий час, від першого дня як лев по клітці. Ні то не було моє помешкання. Я знаходився десь в дорозі або готелю. Зупинився тут оттак на кілька днів і потім безумовно повернусь додому. Але холодний розум твердив зовсім протилежне. Хату я продав, та більше туди мені не повернутись. Така була реальність і з нею треба було годитись. Тоді якраз я почав ходити, і стояти ось під тим домом. Стою бувало дивлюсь на нього і мені робиться трохи легше. Краще як наприклад ходити по своєму новому помешканні. Якби у мене так були гроші, хочби і мільйон доларів, а пан Сміт зажадав мільйон доларів за цю хату, я ні мінати не застановлявся б, дав би йому всі гроші і відкупивби назад будинок.

Але в мене грошей ніяких лишніх немає. Решту грошей, що лишилась з продажу дому я розділив між своїх дітей, бо мені їх непотреба. От і все. Не знаю чи ви як слід зрозуміли мене? Чи

добились толку з цього, що я вам розказав, але краще сказати не вмію, то ж вибачайте. Виясніть, будь ласка панові Смітові, що мені неприємно і стидно, але нічого йому обіцяти не можу і не бажаю. Сам не знаю, як далі буде і як з цієї халепи вилізу?

На дворі темніло, як я розпрощався з Точним і поїхав додому. На другий день я про все роказав Смітові.

Проминуло кілька місяців. Надворі з душного і гарячого літа зробилась мокра і неприємна австралійська зима. Я став вже забувати про Точного, бо від того часу ніхто мене тою справою більше не турбував.

Аж ось раз між листами звернула на себе увагу відкритка з Чікаго. Писав Точний. Засилав коротко поздоровлення мені і родині. Висловлював надію, що може залишиться там у брата, а вкінці додав одне речення, якого значіння тільки я міг повністю зрозуміти: — а я видите все одно скочив вище себе.

— То була правда, до Австралії він більше не повернувся.

ЛИСТ 3 УКРАЇНИ

Перших сімнадцять літ свого життя Оксана прожила в обставинах, що сьогоднішній буйній, неспокійній молоді, виглядало б скучним, безвиглядним, змарнованим безповоротно часом.

Дочка священника з далекого карпатського села, вона не мала змоги бачити майже нічого такого, що виходило б поза межі, цієї убогої, забутої світом і людьми місцевости.

Кільканадцять дерев'яних хат, порозкиданих безладно, немов коробки сірників по узбіччях гір, старенька трухлява церковця, що наче шукаючи захисту, притулилась під стрімкою скелею, священничий невибагливий дімок, та такі ж бідні господарські будинки — усе те разом, потонувши в непроглядні соснові ліси, називалось селом Заріжці.

Одинокий доступ до оселі — вузька, звичайно вкрита болотом і калюжами доріжка, знаходилась під контролем невеличкого потоку, а він любив перетворюватись несподівано кожної осені і що весни на рвучку, бурхливу та грізну ріку, яка ефективно, через відсутність якогонебудь мосту, відмежовувала оселю на кілька днів а то й тижнів у році від решти цивілізованого світу.

Отець Іван Хомяк, парох Заріжець, чоловік високий, кістлявий, з сухорлявим аскетичним лицем, спокійними але проникливими очима, як і його парохіяни, був людиною небагатою. Ніхто ніколи не зауважив, щоб з цієї причини він нарікав або терпів на почуття меншевартости. Навпаки, він тримав себе завжди з гідністю і повагою, яка прислужувала людині його стану. Ніколи ніким не гордував, але разом з тим не любив зайвих фамілярностей, які могли потім легко замінитись на презирство і зневагу та порушити таким чином його престиж і авторитет серед парохіян.

Отець Іван безнастанно стояв на сторожі всіх тих моральних ідеалів, які церква уважала одиноко правдивими життєвими законами, які виправдались в практиці тисячоліттями і надаліше будуть виправдуватись «во віки вічні».

Сам їх суворо дотримувався і вимагав того від других. В такому дусі, виховував і всю свою родину, яка, крім жінки

Маланії, складалась ще з двох старших хлопців: — Юрка і Матвія, та наймолодшої з них дочки Оксани.

Всі вони відчували на собі батьківське око, яке безупину стежило за їхніми вчинками та справляв чи докоряв зразу, коли хтось з них сходив з наміченої ним дороги.

В першу чергу, тут перестерігалось завзято і кмітливо говорення неправди. Навіть звичайні дитячі фантазії і перебільшення отець Іван приймав з невдоволенням та скоро давав відчутти винному свою нехоть до такого поступовання. Зате заповідливо, при кожній нагоді, старався прищепити між дітей всякі прояви взаємної толеранції, любови і самовідданости. Такі шляхотні прояви вміло відшукував і завжди старався винагородити.

Не менш важливе місце у вихованні дітей приділялось тут родинним і релігійним святкуванням, які обходились повсякчас з незвичайним пієтизмом, увагою та урочистістю. Деякі прадідівські традиції і звичаї, в усіх їх давніх формах і подробицях, практикувались тут пильно з року в рік, точно і акуратно. Вони були заздалегідь заплановані, добре підготовані і кожний член родини брав у них активну участь.

Життєву філософію отець Іван любив розмальовувати здебільша лиш двома фарбами: білою і чорною. При тому біла використовувалась в два рази частійше, як чорна. Розмови в хаті, про людей чесних, благородних, відданих всецїло вірі і церкві, значно переважали згадки про зло та лихо, що коїлось в світі навколо, кривдило і принижувало невинних часто зовсім безкарно. Не приділювалось в них також багато місця, особам лукавим, що говорили одне, а думали протилежне. Годі було знайти облудних обманців, шахраїв, кривоприсяжників. В Заріжцях їх не було, тож виходило, що і в світі таких немає. Пощо тоді про них згадувати?

Такий зідеалізований погляд на життя отець Іван прищеплював молодим головам своїх дітей, не зважаючи на це, що вони невдовзі мали покинути батьківський дім. Не знаючи небезпек, що на них чекали, та простих засад самозбереження, вони могли впасти жертвою свого легковірства, як падають жертвою люди, які вибираються в джунглю без рушницї та набоїв.

Оксана особливо довго підпадала під впливами батьківських наук, бо старші хлопці по закінченні народної школи поїхали до поблизького повітового містечка, де містилась гімназія. Її доля, як і доля багато інших священничих доньок в цей час, залежала від весільних дзвонів. На освіту дівчат, звичайно, вже «не вистачало грошей». Їм казали чекати терпеливо і надіятись на день, коли немов князь з казки в їхньому домі з'явиться несподівано молодий питомець, сподобає собі дівчину, одружиться з нею та таким чином продовжить отсю неписану традицію священничих родин, як це склалось колись з її матір'ю, бабуною і правдоподібно прабабуною.

І може Оксана просиділа б була у батька на селі до сивої коси? Таке також траплялось в ці часи неодній панянці. Особливо тоді, коли парохія була бідна і значнішого приданого годі було сподіватись. Але ось неочікувано грюкнула друга світова війна. Комусь, може, грізна і смертоносна, але для Оксани, одначе, стала рятунком від незавидної долі. Вона поклала край, раз і назавжди отому принижуючу людську гідність чеканню на жениха.

Вісімнадцятилітньою дівчиною, вона опинилась нагло далеко не лише від рідного села і дому, але і від рідного краю.

Все сталось так раптово, несподівано і швидко.

Спочатку прийшли большевики. Опісля Україну зайняли німці. Оксана поїхала до Львова відвідати самітню тітку, яка хорувала на легені і потребувала сталої опіки. Тут на вулиці, як і тисячі інших, її зловили мов звірину, посадили до вагону і повезли в Німеччину на роботу.

То були часи, коли розлучались раптом цілі родини, навіки прощались з дітьми батьки, гинули безслідно на фронтах брати, щоб більше ніколи уже не побачитись.

Коли закінчилась війна, Оксана, як і багато інших людей, опинилась в переселенчому таборі американської окупаційної зони Німеччини, в якому громадились біженці в надії на еміграцію до Америки, Канади, Австралії та інших заокеанських країн. Тисячі бездомних, викинутих на призволяще жертв жорстокої війни, сиділо тепер в колишніх німецьких військових касарнях та чекало черги на виїзд за море, де можна було надіятись на працю та краще життя.

А природа тим часом не зважаючи на війни, нещастя й інші катаклізми, простувала, коли ходило про Оксану, своїми старими втертими шляхами. Вона виросла на гарну, ставну, синьооку дівчину з ніжним личком, з якого промінювала молодість і свіжість. Тож нічого дивного, що співала збуджувати зацікавлення молодих хлопців, які в ті часи із зрозумілих причин не дивились більше на придане, але на зовнішній вигляд і вдачу їхніх майбутніх жінок.

Ніхто тому не був надто заскочений, коли в таборі рознеслась одного дня вістка, що Оксана вийшла заміж за фармацевта Василя Гриву, чоловіка незвичайно пристійного й бувалого, якому, щоправда, стукнуло вже тридцять п'ять років, але який все ще держався молодо та своїм безжурним веселим поведженням справляв вигляд людини далеко молодшої.

Хоч багато дівчат в таборі потайки надіялись і радо пішли б за нього заміж, він, як мужчина вже досвідчений і поважний, сподобав собі Оксану, дівчину ще зовсім молододу, повну наївного довір'я, яку можна було розсмішити без великого труду, кількома невинними жартами. Йому також сподобалась її відверта щира вдача. Вона ніколи не ставляла ніяких питань про минуле або про те, що могло б бути, а жила виключно сьогодишнім днем. Її перша палка молода любов розвіювала найменші сумніви, як вітер розвіває мряку в теплий весняний ранок.

На весіллі людей було небогато, бо ні молодий ні молода не мали тут жадної родини. Василь повторяв заодно, що не хоче » великого цирку «, в яким йому призначили б ролю ведмедя.

— Навіщо давати матеріяли жіночим язикам? — Говорив він, — коли приятелі дорікали йому, що не буде нагоди й потанцювати. — Хай поспробують їх на кому іншому, а мені вистачить двох свідків і священника.

Оксана не протестувала з цього приводу, хоч, як і кожній молодій дівчині їй хотілось і потанцювати та забавитись в цей великий день її життя.

Два тижні опісля новоженці виїхали немовби в пошлюбну подорож до далекої в ті часи, майже незнаной Австралії. Сама подорож кораблем зайняла повні чотири тижні.

У нових обставинах скоро виявилось, що Василь був справді проворним і здібним чоловіком. Він умів зразу, налагодити справи

для Оксани так, що їй не довелось працювати в цій країні ні одного дня. Швидко підшукав за своїм фахом відповідну добре платну працю, запізнав чимало впливових людей, а за рік з допомогою фірми в якій працював вони купили собі зовсім непоганий мурований дім, напроти прекрасного міського парку. В цім домі незабаром народилась їм їхня дитина, маленька Оленка, що крапля в краплю нагадувала маму.

Оксана сіяла від щастя, але найбільше цим новим еством втішався Василь. Він кожную вільну хвилину старався провести в товаристві доні. Щоденно приносив до хати дві-три іграшки, які могли зацікавити можливо чотирилітню дівчинку а не кількомісячне немовля. Оксана півжартом дорікала йому за ці невідповідні забавки, але він робив своє, не зважаючи на те, що вони склались в кімнаті, немов в магазині і росли в гору аж під саму стелю.

В той час Гриви запізнались були з Висоцькими. Роман Висоцький малий лисавий уже чоловік, на пару років старший за Василя, працював креслярем в тій самій фірмі, що і Грива. Його жінка Ліда, влаштувалась медсестрою в шпиталі, бо в них було троє дітей і Романової платні не вистачало на покриття всіх видатків, зв'язаних з такою великою родиною.

Обидві жінки скоро стали нерозлучними приятельками, а старша віком, більш досвідчена Ліда, відограла при цьому ще ролю учительки, в якої Оксана знаходила часто мудру і щирю пораду, чи то в питанні домашньої господарки, чи в інших подружніх справах, з якими діляться жінки лише з особливо близькими подругами.

І так життя в Оксани пішло гарно, мов по шнурочку. Василь виявився справді, добрим чоловіком, люблячим батьком і навіть вірцевим братом.

Невдовзі по приїзді до Австралії йому якимсь чином пощастило налагодити листовний зв'язок з своєю сестрою, яка залишилась в Україні і проживала в цьому самому містечку, з якого виїхав Василь. Оксані було навіть трохи дивно, коли від неї прийшов перший лист, бо вони тоді тількищо перебрались в новий дім, а тут вже по двох тижнях і лист з України наспів. Вона поспитала про це Василя, але він сам тому дивувався, робив різні припущення та обіцяв довідатися в сестри.

З цього часу на Україну пішли регулярно пачка за пачкою з гарними одягами, харчами і навіть медикаментами в такій кількості, що почали поважно обтяжувати родинний бюджет їхньої домашньої господарки. Оксана одначе ніколи ні одним словечком не згадувала і не докоряла Василеві за ці посилки. Навпаки, вона уважала його поступування за зовсім шляхетне, гуманне, гідне підтримки. В розмовах з Лідою з гордістю говорила приятельці: — Мій Василь то золота душа. Він так дбає, так пам'ятає завжди про свою сестру, що я, справді не бачила і не чула нігде про такого люблячого брата. Він розказував мені, що сестра далеко старша за нього, неодружена хора жінка. Нікого іншого крім него в світі не має. Їх батьки, давно повмирили, а другий молодший брат, загинув десь на війні. Тепер його обов'язком було за нею глядіти та її помагати. Вона живе там бідно, в одній лише кімнаті, сама безпомічна. Останнім часом захворіла ще й на очі і тепер добре недобачає. Це ж і стало причиною, чому тільки зрідка відписувала на його листи.

Ліда вислухувала уважно похвали Оксани в сторону Василя, але сама в цих справах мала свої власні дещо відмінні погляди. Вона безперечно не поділяла ентузіазму Оксани і раз навіть, може й нехотючи їй вирвались слова критики: — Я думаю, — сказала вона тоді — що обов'язком чоловіка в першу чергу дбати про свою найближчу родину, цебто жінку й дітей. Сестра повинна займати другорядне місце, так водиться в світі.

Оксана після того загнівалась була навіть на Лїду досить поважно. Відносини між ними значно охололи, вони перестали себе взаємно відвідувати, але завжди лагідна і згідлива Оксана не зуміла задержати в серці довго гніву та ворожнечі. Вони скоро помирились, відновивши стару дружбу ще з більшою енергією, як дотепер.

Кажуть люди, що з долею неможливо заключити вічної приязні. І в хвилину, коли чоловік якраз почуває себе найкраще, забувши про всі тривоги й небезпеки, коли дорога здається вкрилась квітами і дух запирають п'янкі пахощі весни, вона підступно і несподівано вдаряє з силою фурії, щоб завдати йому нищівного удару.

І не помагає тут ні пильна обачність, ні передчасні обчислення, ні хитрі схеми. Мати фортуна видно такими пустими речами не

займається. Вона іде собі відвічно своїми таємними, незнаними шляхами, яких нам ніколи не збагнути, ні дослідити не вдається.

Якось взимку з самого ранку небо заступили важкі темні хмари. З них рясними струмками поллялись на землю дощі. Зробилось проникливо холодно і непривітно. В хаті чути було скрізь вогкість та сирість. В такі дні, хоч як опиратись, на душу сідає важким тягарем якийсь неясний смуток і неспокій.

Василя вдома не було. Він виїхав автом на кілька днів в професійних справах до Брізбену.

Оксана повернулася якраз з міста з сумкою, повною харчів, відобрала в сусідів малу Оленку, що її там залишила, щоб не возитись з дитиною по дощах. Тепер, проходячи повз браму, заглянула до поштової скринки. Там лежав єдиний лист. Він був від Василевої сестри з України.

— Оксана прийшла до хати вся мокра. Вона почала спершу роздягати Оленку, а потім і себе. Упоравшись з тим, поклала сушити плащі, скинула черевики, запалила електричну пічку та залишила на кріслі листа. Зайшла ще на хвилину до кухні, де збиралась зварити дитині кашки. Повернувшись до їдальні, помітила, що мала Оленка за цей час дібралась до листа і, витягнувши його з коверта, намагалась завзято порвати на куски. Поклала вже кусочок паперу в свій малий ротик і, мабуть, збиралась попробувати, який він на смак.

Оксана кинулась прохохом і відобрала листа. Почала складати відірвані шматки на столі, коли їй раптом забажалося його перечитати. Оце вперше вона держала в руках листа Василевої сестри. Він був відкритий, тож ненароком кинула оком і прочитала одне однісіньке речення: — а діти також бідують, їхнє життя не з медом.

— Оксана швидко склала листа в коверт і сама засоромилась. Хто дав її право читати чужі інтимні листи. Лише мерзотники можуть підглядати когось, що несвідомий того, роздягнений купається десь під душем. Ні вона цього не зробить хочби там валився й світ. І Оксана майже побігла до кухні, аби небачити листа та таким чином уникнути спокуси.

Але з її ума уперто не сходило те дивне речення, яке вона тількищо прочитала: — а діти також бідують, їхнє життя не з медом.

Про яких дітей могла тут бути мова? Василь ніколи про ніяких дітей їй не згадував. Він завжди твердив, що його сестра була незаміжною жінкою. Назвисько на конверті також це підтверджувало, Грива Марія Павлівна. Звідкіля взялись діти?

Оксана запарила чай, відставила студити кашку та почала шукати чоколядових бісквітів, що їх недавно купила. Раптом якесь неясне жажливе підозріння закрутилось на дні її душі. Спочатку блимнуло лише малюсіньким блідим огником, але в одну мить, спалахнуло великанським усе пожирающим полум'ям.

Воно спалило враз її вагання, увесь сором і всі роками старанно плекані батьківські науки. Вона кинулась до ідальні, відкрила ще раз листа і почала його жадібно читати.

Спочатку мало з прочитаного залишалось в її пам'яті. Розглядала кожне речення по два-три рази, стараючись зрозуміти їхню основну думку, пов'язати усе в якийсь глузд, не вірячи власним очам. Згодом уже й найбільш наївна людина, могла б побачити правдиву суть справи. Цього листа писала жінка до чоловіка, від якого вона сподівалась і чекала матеріальної допомоги. Вимагала не так для себе, як для їхніх дітей, яких було троє. З листа виходило ясно, що жили вони в скрайній нужді. Не було в що вдягнутись, не було що з'їсти. Писала вона просто, без обиняків та щей з погрозами: — Що ти собі думаєш? Як мені вижити з цього, що ти посилаєш? Цього замало, щоб жити, а забагато, щоб умерти. Чула вже від людей, що ти знайшов собі там в Австралії вже другу жінку. А чи знає та пані, що в нього вже одна законна з трьома дітьми з голоду пухне? Чи вона це знає? Бо як ні, то вона її може легко про це повідомити. Дуже легко. Ось як тільки він не пішле їй швидко тих речей, які вислала перелік в попередньому листі, то вона знайде швидко дорогу до його молодій кралі. — І ще багато інших докорів та образ на адресу Василя вичитала Оксана з листа, але найважливіше вона вже знала. Нараз усвідомила собі зовсім чітко всю вагу ситуації та всі з нею зв'язані жажливі імплікації. Основи дотеперішнього життя, щастя її та дитини були раптом зрушені з місця та поважно захитані. Невимовний жаль, страшний гнів, охопив всю її душу, і підійшовши переливаючись аж до горла, зупинив на мить всяку раціональну думку. Навіть звичайна здібність

поплакати поділась кудись безслідно. Сиділа і споглядала непорушно в вікно, за яким лютувала буря. Струї зимного дощу, спливали по шибках вікна та наводили на Оксану ще більше безнадійности і відчаю.

— Ні, такого не може бути, це неправда, я тому не вірю, — повторяла безупину, мов у гарячці, стискаючи в долонях нещасливого листа. — Як він смів? Який негідник. Стільки часу прожила разом з цим чоловіком, довір'яючи йому у всьому беззастережно і ось нагло виявляється, що її життя збудоване на брехні. — Настирлива думка поверталась і свердлила безнастанно її ум: — Що тепер з нею буде? Як їй бути даліше?

Бажалось, в першу чергу, розв'язати справу якнайпростіше і найскоріше. Так, вона значить спакує свої речі, візьме Оленку і вибереться з нею з того дому, кудись далеко в світ, де її ніхто знатиме та не здогадається, хто вона така? Це буде найкраще.

Одначе так просто воно не було, натрапила зразу на великі перепони які вимагали розв'язки. Поперше, не мала грошей. Василь, звичайно, давав їй гроші на хатню господарку в міру потреби. Розмова про фінанси з Василем здавалась тоді необхідною. А вона такої розмови якраз найбільше лякалась, та за всяку ціну бажала б уникнути. По тім, що він з нею зробив, вона найрадше не хотіла б його більше бачити у вічі.

Тої ночі Оксана не спала і тільки думала над тим, що сталось. Вранці розказала по телефону про все Ліді. Як добра подруга, Ліда залишила цього дня працю і приїхала до Оксани, щоб, разом порадившись, рішити, що даліше починати?

— Ціліський день пройшов їм за розмовами. Обговорили всі можливості. Ліда радила Оксані не діяти емоційно і нерозважно. Вона повинна взяти до уваги не лише себе, але і долю своєї дитини. Залишаючи Василя, — казала Ліда — вона відбирає в неї батька, а це велика кривда для її ні в чому не винної дитини. Мої батьки також були розійшлись на якийсь час, Я добре памятаю ті злосливі шепоти сусідів за моєю спиною, багатозначні погляди. Ще малою, десятирічною дівчинкою, я вже їх розуміла і їх лякалась. Вони робили з мене якогось дивогляда, відмежованого від усіх інших дітей, щасливих, які мали батьків, та за яких спинами ніхто не посміхався. Треба підждати. Час найкращий лікар. Не вона перша, не вона остання, знайшла себе в такій

ситуації, вговорювала Оксану Ліда. Прийдуть роки, все забудеться. А покищо про це, що сталося, вона радить нікому нерозказувати. Про що люди не знають, про те не зможуть говорити. Вона навіть своєму чоловікови ні словечком нічого не пише.

Пізно увечорі Ліда пішла додому, а Оксана зісталась знову зі своїми думками. Тепер вона одначе стала спокійнішою, більш зрівноваженою. В неї зформувалось твердо рішення. Вона вибрала дорогу і знала ясно що їй робити.

Перед очима в неї стояла грізна та сувора постать батька Івана. В нього в таких справах не було компромісів ні вагань. Його голос говорив їй тепер, що вона як незаконна жінка тому чоловікові з ним жити довше не може. Кожний дальший день такого життя ішов врозріз з усіма ясними і недвозначними церковними законами, яких ніхто в світі не має права змінити. Робити це, значило б забути все, що дотепер літами вважала за святе, правильне і непомильне.

— Ні, вона якось проб'ється крізь життя й сама. А дійсно вона не сама, а з дочкою. Якось вони собі дадуть раду, чейже не в джунглях доведеться їй жити, а серед людей в світі.

На дворі тим часом перестав падати дощ. Буря, що тривала вже кілька днів, ущухла і тільки вітер час до часу стукав дверима і лопотів чимсь на веранді. Оленка вже давно спала спокійним сном дитини, але Оксані неспалось.

Правдива радість малювалась на обличчі Василя, коли він наступного дня вранці, з'явився на порозі своєї хати. Побачивши спершу Оленку, що сиділа на стільці, кинувся до неї та підніс високо аж під стелю.

Дівчинка зареготалась з радості і, вчепившись обома ручками за його чуприну, розсілась на плечах, як це звикла була робити, кожного дня коли Василь приходив з праці. Тепер він грав ролю коня, підстрибував завзято іржав та бігав довкруги столу, на превелику втіху дитини.

Оксани десь не було. Трохи заскочений і занепокоєний її неприсутністю Василь поставив дитину на підлогу, а сам пішов шукати жінки. — Знайшов її в кухні, де мила посуд. Василь наблизився і хотів її обняти та поцілувати, але натрапив на холодну поставу та ще більш крижаний погляд очей.

Збентежений і здивований до краю, Василь на мить занімів. Оксана стояла бліда, з червоними від сліз очима і дивилась на нього зневажливим, повним погорди поглядом. Раптом сягнула рукою на недалеку полицку і подала йому листа з України.

— А це від сестри з України, — сказала, кладучи глумливий натиск на слово «сестра».

— Гарна сестра, нічого казати. Скільки таких сестер з дітьми ти залишив у світі? Признавайся, скільки?

— Василь аж тепер зрозумів, що сталося. Ввесь затрусився, зблід та пробував дати якісь вияснення, але Оксана втекла з кухні й замкнулась у спальні. Василь підійшов тоді до дверей, лупцював по них кулаками і домагався, щоб вона їх відкрила. Побачивши, однак, що Оксана не збирається їх відкривати, побіг мерщій до кімнатки, де лежали різні знаряддя, і приніс звідтіля ключ, яким дібрався до спальні. Оксана знову збиралась втікати, але тим разом він її придержав силою.

— Вислухай мене, жінко, одну лиш хвилину. Дай висловити мою сторону історії. Я збирався вже давно про все тобі розказати, але боявся. Боявся, що тебе втрачу. Розумієш чого я боявся? — кричав Василь, притискаючи її руками під стіну.

— Я був тоді безсилий. Нічого не можна було зробити.

— Оксана затуляла свої вуха долонями, але ві продовжував своє: — Нас цілком несподівано розділив фронт. Їхати назад туди за ними, було б повним безумством. Не було виходу і я поїхав на захід. Закінчилась війна, приїхав до табору. Два роки ходив і роздумував: — не парубок я, ні жонатий. Надії на повернення до дому ніякої. А зістатись самотнім до кінця життя? Кому ж з цього користь? А яка ж різниця для тебе, чи я десь там маю жінку й дітей, коли мені з ними більше не зустрінуться? Чуєш? Яка тобі різниця? Ми можемо і дальше як дотепер, жити, і ніхто навіть не подумає, не здогадається. Нікому фактично до цього нема найменшого діла. Чого ж тоді утруднювати собі життя, коли дотепер нам воно так гарно складалось?

— Оксана вирвалась на мить з його рук і намагалась втекти, але він загородив собою дорогу та продовжував її вговорювати.

— Мене з українців в Австралії, ніхто не знає, бо жив до війни з батьками в корінній Польщі. А хочби знайшовся хто, щоб знав, то тоді його слово стає проти мого. Чого ж тоді журитись?

Останній його аргумент видно допік Оксану до живого, бо вона, хоч досі мовчала, тепер кинулась із скаженою злістю та кулаками на Василя: — А те, що ти мене роками оббрівував, це в твоїм розрахунку нічого не значить? Зовсім дрібниця? А весь стид, а облуда, а кривоприсяга? Їх по-твойому можна так швидко забути, як змінити вранці сорочку? Ні Василю, я рішила, і моє рішення непорушне. Я тебе покидаю. Беру з собою Оленку, і ми разом якось проб'ємось крізь життя. Бог милостивий, допоможе.

— Доперва тепер Василь зрозумів, що Оксана не жартує. Їхнє подружжя, значить, валилось. Виглядало, що за одним махом стратить і жінку і донечку.

Тоді в останньому очайдушному протинаступі рішив вдарити в найбільш болюче для неї місце: — А за Оленку то забула? В твоїх плянах зовсім не враховано, що з нею станеться? Як виясниш колись дитині, куди подівся в неї батько? Чи будеш мати відвагу сказати їй всю правду? Заложуся що ні. Її будуть питати все життя, що ж тоді вона зможе відповісти людям? Чи ти застановилась над цим, хоч одну хвилину?

Цього Оксані стало уже забагато. Вона схопилась, зібравши враз всі свої сили і кинулась мов люта вовчиця на Василя: — Геть мені забирайся з моїх очей, мерзотнику, геть, геть, — кричала і біла, молотила малими своїми кулаками куди попало, чоловіка.

— Від несподіванки, Василь подався назад і тільки незграбно відбивався, відпихаючи її від себе. Побачивши, що від цього вона ще дужче загаласувала, відкрив двері і вийшов на вулицю. Аж тоді Оксана втихомирилась, але тепер перестрашена вересками дитина заплакала голосно в своїй спальні.

— Ранок був соняшний, ясний. Василь постояв кілька хвилин біля хвіртки, не знаючи, що з собою починати. Скрізь сновигали авта, спішилися до поїздів пішоходи, перекликалися весело в дорозі до школи, хлопці й дівчата. Тоді Василь поплентався за ними, щоб лише кудись іти. Він роздумував заодно про своє лито, що так несподівано звалилось на нього, і дальші консеквенції, що могли вирости з такої ситуації. Йому треба було з'явитись цього дня на праці і звітувати перед начальством про свою подорож, але він на це не мав ні сил, ні найменшої охоти. Увесь день проблукав вулицями та якимись закамарками про існування яких до того нічого не знав.

Пізно увечері повертався додому, голодний і змучений вкрай, але з новими надіями на мирне розв'язання родинного конфлікту.

— Якось воно буде, — міркував, — час тепер по моїй стороні. Може воно й добре склалось, що відтепер уже жадних тасмниць між нами не буде.

Підходячи з вулиці до своєї хати, помітив, що вона потапала в повній темряві. Ніде не видно було ні одного світельця.

— Мабуть, Оксана вже спить, — рішив Василь — всуваючись нечутно до хати. На пальцях ввійшов до вітальні і тільки тут зважився засвітити лампу. Перед його очима розкрилась незвичайна картина. Кругом лежали порозкидані речі, на підлозі валялись папери, поодинокі частини гардероби, всякі коробки і плястикові сумки. Почуваючи щось недобре, Василь пішов у спальню: — вона стояла пуста. Ні Оксани, ні Оленки в ній не було. Тоді він кинувся до кухні, але й тут зауважив лише непорядок. Взявся розкривати одну по другій гардероби. В них висіли тільки його речі. Не було сумніву Оксана забрала дитину і вибралась з хати.

— Вона певно в Вислицьких, подумав Василь і подзвонив до Ліди. Здивована Ліда запевнила, що її в них немає. Говорила також, що в них про якусь «втечу» розмов не було. Обіцяла повідомити його, як тільки щонебудь про Оксану дізнається.

Тоді Василь сів в авто і почав кружляти пустіючими вулицями міста. Якась неймовірна надія зродилась в нього і казала що він їх тут побачить. Вони сидять десь безпритульні при дорозі на валізах і клунках, без грошей і дожидають, щоб він їх підібрав. І тоді все закінчиться щасливо, Оленка буде весело сміятись та дзвінко щебетати, а Оксана побачить свою велику помилку і також поверне до попереднього стану, доброї жінки та матері. Усе забудеться, як забувається вранці злий сон-мара, що тривожить не раз людську уяву зовсім непотрібно.

Та минали години. Давно вибила північ, а їх і сліду не було. І Василь вкінці зрозумів, мусів погодитись з фактом, що його сподівання нереальні, а навіть наївні. Дійсність перед ним стояла жорстока, холодна і непорушна, мов доля. Він повернувся додому, сів в фотель і просидів у ньому оповитий гіркими думками до самого ранку.

Оксана вже більше ніколи до Василя не повернулась. Спочатку потайки фінансово її помагала Ліда. Трохи зголом, вона дістала працю в конторі, бо знала непогано англійську мову і машинописання. Оленку на час праці віддавала в дитячий садок.

Проминуло так два роки. Василь робив безчисленні спроби поєднання. Бігав за нею скрізь, просив, грозив судом, все надаремно. Вона не хотіла його більше ні бачити ні про нього чути.

Тоді вони домовились через адвоката та продали дім, в якому втрьох прожили найкращі хвилини свого життя. В почуттях Оксани й Василя, остався тепер один невгасаючий жаль і гнів. Взаємні обвинувачення й досада виповняли на кожному кроці їхні думки. Вони безупинно кружляли довкруги всього, що було пов'язане з їхнім розривом і, мов хвилі, розбивались на скелях безрадности і безнадійности якогонебудь спротиву тій страшній, демонічній силі, яка встигла так доценту зруйнувати їхне назрівающе щастя.

Найгірше на всіх тих тонких справах принципу моралі і етики, совісті і законів вийшла мала, ні в чому не винна Оленка. В неї нагло, без найменшого попередження і без питання, відняли доброго батька та вічно охочого до веселих забав приятеля.

В садочку між юрбою дітей ніхто не приділяв їй особливої уваги. Вона часто плакала, без причини, відказувалась від їди й безупинно хорувала на недуги шлунка та шкіри, що їх звичайно спричинюють розхитані нерви. Лікарі радили Оксані виїхати з нею десь далеко від гамору і шуму великого міста, але ні грошей ні часу на таку їзду в Оксани небуло.

ЩАСТЯ ВАЛЮХІВ

Валюхи приїхали до Австралії одним з перших повоєнних кораблів, який виповнений емігрантами до посліднього вільного кутика, приплив сюди з розбитої і зубожілої тоді Європи.

Хоч це були люди уже не першої молодости бо Зенкові минуло якраз сорок років, а Ірена кінчила тридцять п'ятий, то по приїзді до нової країни обоє кинулись до праці з завзяттям і енергією гідною молодиків. Дітей в них не було і лікарі не робили жодних надій, щоб в цьому стані могли наступити зміни, тож уся їхня довгими роками незаспокоєна амбіція показати себе, спрямувалась тепер на здобуття тих матеріальних благ, які внаслідок воєнної хуртовини так довго зістали для них невлвовимими.

Зенко, невеликий ростом, валуватий чоловік з короткими руками та коливаючимся ходом качки, робив вигляд чоловіка впертого і недовірливого. Він закінчив був у Відні факультет агрономії, але виглядало, що в Австралії з цієї професії не швидко їстиме хліб, то ж зайнявся автомиханікою, ремеслом, яке ще прихалцем набув в переселенчому таборі Німеччини. В Сідней підшукав собі працю в гаражі, де йому довелось покищо починати діло з продажу бензини, чищення авт та підучування англійської мови.

Ірена огрядна, гарненька ще з лица бльондинка, завжди говірка та привітна, цікавилась змалку кулінарією. Таких скрізь потребували, тож без труду влаштувалась у невеличкому ресторані середмістя, де також покищо мила лише посуду, але при цьому використовувала нагоду, щоб ближче приглянутись до цього діла в австралійських обставинах, та багато дечому навчитись. Заміряла відкрити колись свій власний ресторан, бо була впевнена, що тільки орудуючи власним підприємством, можна людині швидко розбагатіти і як в нас дома казали: — стати твердо на ноги.

А розбагатіти вони вже обидвоє щиро прагнули і свято собі постановляли. В тім напрямі ніяких розбіжностей поглядів у них ніколи не існувало. Бажали досягнути щастя, а воно в їхньому поняттю, могло з'явитись лише в парі з грішми та заможністю. Іншої дороги не знали.

— Лише одні дураки згідні повірити, що бідні, малозаможні люди можуть почуватись колинебудь справді щасливими, — говорив не раз Зенко знайомим. Є такі наївні людці, що так міркують, але я до них не належу. Я реаліст, вірю в наглядні речі, які можна змірити, зважити, побачити оком або до них доторкнутись.

При кожній нагоді коли траплялась можливість побалакати в товаристві чи приватно, розводив довкруги тієї ідеї свою, як залюбки сам називав: — Логічно пов'язану життєву філософію.

Він відчував потребу як мога найширше й найосновніше вяснити всім, що під тим гаслом розуміє? — Говорив довго і нудно, заплутано і завило, повторюючись без кінця, але свого допинав. Вкінці навіть найменш зацікавлені слухачі тієї філософії ловили сенс його міркувань і лише дивувались скрайности його поглядів.

Згідно з його концепцією людей на світі слід було ділити на дві основні групи, коли ходило о характери. До першої зачисляв всіх тих, хто горнувся до праці і прагнув в житті щось справді досягнути. Під досягами він мав на думці очевидно гроші. Працьовиті одиниці незважаючи на несприятливі обставини, в яких не раз довелось їм знайтися, вміли при допомозі сильної волі та витривалости, побороти найбільші труднощі і тому завжди впливали на поверхню життя всевладними переможцями. Світ числиться з їхніми поглядами, хоч не кожен їх долюблює, а дехто може й заздрить.

В контрасті до перших стоїть друга група людей. Це ті заяложені дармоїди, які ніколи не турбувались про завтришній день, бо згори знали, що: — Якось воно буде. По їхньому світ створений виключно на це, щоб задовольнити всі забаганки і потреби. Працюють, бо згинули б з голоду або вночі довелось би спати під мостом.

На саму згадку про тих останніх Зенко лютував, і проклинав, коли траплялась до того найменша нагода. При цім уживав тих самих втертих фраз та діятрибів, які скоро стали загально відомими скучними монологами. Знайомі через те його уникали та старались оминати зустрічі з ним десятою вулицею.

Ірена майже повністю поділяла погляди мужа. Тільки різниця вдач викликувала між ними деколи невеличкі подружні

непорозуміння. Він проявляв манери і оподобання типового флегматика, повільного, спокійного та повздержливого. Його намагання часом поспішитись рідко коли увінчувались успіхом.

Ірена, в руках якої робота немов би горіла, посміхалась не раз зневажливо, з його невдач, називаючи нездарою, розворою, або прямо неповоротнім слоном.

Оттак вірні своїм встановленим поглядам Валюхи вставали кожного ранку о п'ятій годині, спішно вдягались, пили прихапцем каву і бігли чимскоріше на вокзал, щоб борони Боже не запізнитись на працю. Таку нещасливу можливість уважали б за майже кримінальний злочин, чи непростимий важкий гріх. Обоє їхали поїздом на роботу довше як годину, а там ще від вокзалу дибали кільканадцять мінут пішки. Тож нічого дивного, що додому повертались пізно вечером, втомлені до краю, з одним великим бажанням добрести до ліжка та гідно відпочити. Ірена приїздила часто пізніше за Зенка, бо вступала по дорозі до крамниць, щоб купити харчі на вечерю та інші речі, необхідні для домашньої господарки.

Їли Валюхи мало, не тому, щоб їм бракувало здорового апетиту по важкій праці, але тому, що їжа коштувала гроші, а вони встановили собі речинець, до якого рішили зібрати депозит на купівлю хати.

— Тільки подумати, — розважались вони розмовами вечорами: — Мати свою хату з огородом, з власним подвір'ям, кімнатами, кухнею. Яка чудова перспектива? Роби собі що захочеш, кричи скільки сили, ніхто не сміє противитись, протиставитись, нікому не приходиться більше кланятись, запобігати ласки, проситись. По довгих воєнних літах скитальщини на чужих сміттях, така нова обставина виглядала для них неначе якась чудова фантастична казка. І ось ця казка могла тепер стати дійсністю, могла сповнитись. Все залежало тепер від них самих.

Для цього радісного дня, незвичайного свята все було заздалегідь обмірковано, заплановано і обчислено до найдрібніших деталей. Вони знали докладнісько, скільки треба було мати на неї завдатку, де найкраще купувати, та за яку ціну? На порозі до здійснення цього великого діла, стояли лише дві перепони: тобто час і гроші.

А покищо Валюхи жили в одній скромній кімнаті старого напів розваленого будинку, що його мали руйнувати вкоротці, але до того властитель винаймав тут помешкання новоприбулим емігрантам, бо вони без протестів та нарікань згідні були варити тут по чотири сім'ї на спільній кухні, та ще радувались, що мешкання обходилось їм так дешево.

Кожної ночі Зенко і Ірина лягали до ліжка стараючись якнайскорше засинати. Потрібно було якнайкраще відпочити, щоб набратись сил потрібних для дальшої праці на другий день. Тільки по неділях знаходилась ще звичайно нагода, вийти на пару годин з цієї головокружляючої системи, вічної їзди поїздами та безконечної важкої праці. Тоді вони дозволяли собі на незвичайні розкоші, залежуватись у ліжку до восьмої години ранку, після чого збирались і їхали до церкви на Богослуження. Повертались звідтіля до хати на обід, а по обіді відвідували вряди-годи когось зі знайомих українців, які також приїхали сюди недавно з Німеччини. Вечорами вирушали не раз до недалекого міського парку, де просиджуючи на лавці, обчисляли залюбки місяці, тижні а навіть дні, які їм ще залишились до завершення в банку тої круглої суми, яка була потрібна на завдаток для купівлі хати.

Лише в'язні з довгим строком покарання очікують так і прагнуть всією душею приходу години звільнення, як Валюхи очікували того моменту, коли зможуть стати на своїй землі, ввійдуть під власний дах.

Вкінці прийшов той вимірний день. Валюхи купили а невдовзі опісля перебрались до невеличкої, скромної, але своєї власної хати. Радости здавалось не буде кінця. Обидвоє бігали по ній неначе діти. Оглядали чи не в сотий раз кожний куток, кожно цеглину, та розправляли при цім довго і завзято, що можна б тут перебудувати, змінити чи уліпшити, щоб будинок набрав більшої грошевої вартості на випадок, коли б його колись довелось продавати.

Коли вперше лягли у своє ліжка, Зенко з виглядом полководця, який тількищо виграв велику битву, заявив: — Знаєш Ірено, ми безперечно вибрали добру країну для поселення. Бо скажи будь ласка, де на круглому світі звичайний робітник може вже по двох роках праці купити собі власний дім? Який успіх, яке досягнення — повторяв він по кілька разів в захопленні.

Правда працюємо важко, та й довг на домі зівстався ще чималий до сплати, але якби так мені пощастило роздобути працю з більшими «овертаймами» то і довг можна б швидше сплатити та виплисти як то кажуть, на чисту воду. Послухай, як гарно звучать самі слова: — Дім без довгів.

А тимчасом роки проминали, пролітали з неймовірною швидкістю, забираючи зі собою рештки справжньої молодости. За працею Валюхи і не зчулись, як завітало Різдво п'ятдесят дев'ятого року. Воно Зенкові вбилося особливо в пам'ять, бо скоро опісля йому пощастило дістати працю на багато вигідніших умовах як дотепер. Він став виконувати обов'язки уже повністю кваліфікованого автомеханіка. «Овертаймів» міг робити тепер скільки сам бажав, праці було завжди доволі. Настав час, коли він повертався додому, то Ірена вже давно спала. Домовились, що вона зівставляла на кухні зварену вечерю і йому приходилось її лише підогріти та повечерявши, помити посуд. Робив це тихенько, делікатно, щоб не розбудити жінки. Впоравшись в кухні, всувався осторожно до спальні, де роздягався напوماцки в темряві та влазив также нечутно мов кіт до ліжка. Зразу ж засинав і по кімнаті скоро розносився його хрпіт рівний і сильний.

Очевидно, того роду розподіл часу, не залишав багато можливостей на якесь нормальне подружнє життя. Довші розмови, чи простий обмін думками, хоча б в найпростіших повсякденних справах став завдавати їм раптом чималих труднощів. В рідких хвиликах, коли мали нагоду розговоритись кількома реченнями, розмова виразно не клеїлась. Бракувало спільного заінтересовання, не знаходилося відповідної теми, яка б могла зацікавити їх обоє. Він розказував їй тоді, чи не в сотий раз, про своїх товаришів по праці, що їх вона не видала в вічі, а Ірена торочила безнастанно про відносини і дрібні малоцікаві події в її ресторані, до якого він ніколи не заходив.

Одного разу Зенко прийшов додому і застав жінку в вітальні за читанням якихось документів. Запримітив зразу, що знаходилась в збудженому і схвильованому стані.

Знаєш Зенку, — заявила урочисто Ірена, побачивши його, — я сьогодні одержала пропозицію від Нелі, властительки ресторану стати її рівноправною партнеркою. Я знаю, що в нас немає під

сю пору потрібної готівки, але вона згідна уділити мені позику на справді догідних умовах, щоб я лише на те пристала. Така нагода не трапляється кожного дня, тож обов'язково треба добре застановитись, а там винести рішення: — так чи ні? Мусимо мати також на увазі те, що купуючи половину підприємства, я зобов'язуюсь рівночасно працювати в ресторані кожної суботи і неділі, бо воно є якраз ключовою точкою нашої умови. Але щож, люди працюють у чужих підприємствах по сім днів в тиждень, то чому б тоді мені вагатись, коли йдеться про своє? За це можна числити сміло на заробіток, що втрое перевищить мою дотеперішню платню.

Зенко спочатку буцімто опирався, відраджував несміло, удавав що вагається, але в душі він радувався успіхам своєї жінки, та її поривами в гору.

Зволікати дальше зі справою ставало неможливим. Нелі спішилась, бо їй хотілось відпочити вже краще і довше. Заходила одже небезпека, що продасть цю половину кому іншому і добра нагода пропаде раз і назавжди.

Скоро опісля Валюхи підписали умову згідно якої, ставали законно співвласниками ресторану з гарною, мелодійною назвою «Рената».

З цієї хвилини настав час, в якому вони майже цілковито перестали взаємно бачитись та зустрічатись. Зенко приходив додому і заставав Ірену вже в повному глибокому сні. Коли він будився вранці і збирався, її місце стояло пустою. По неділях він залишався сам в хаті і зовсім не знав, що з собою починати?

Церкви більше не відвідував, знайомих не візитував, зенехав навіть прогулянки по парку, які колись так любив.

Але таке безділля тривало у Зенка коротко. Скоро він підшукав собі робіт біля хати більше як встигав виконати. То ставив новий гараж, то добудовував веранду, ремонтував лазничку, малював спальню. А тим часом гроші в банку не залежувались в них довго. Проминули три роки і сплачено ресторан, пройшло ще два і хату очищено від довгів. Фінансові справи ішли у них завжди гарно, справно немов по шнурочку. Якось зимою Ірена втсловила була думку, що добре було б, відкупити у Нелі і другу половину ресторану. Вона сама натякала

Ірені на таку можливість. Здоров'я в неї було слабе, до того дійшли якісь родинні непорозуміння з донькою.

Ірена зразу захопилась тією думкою і вже не давала Зенкові спокою.

— Ми казала, — коли хочемо запевнити собі сяку-таку старість, мусимо заробляти далеко більше грошей. З ними вона не страшна, але без них чоловік стається безборонним, зданим на ласку других. З таким кожний дурак може зробити, що завгодно: — обидити, скривдити, насміятись. Вистачить поглянути кругом, щоб побачити, як поводить ся світ зі старими, немічними людьми, в яких пусті кишені та порожні банкові конта. Старечі доми, шпиталі, та притулки виповнені по береги цими нещасливцями. Ось якої старости я справді лякаюсь, вона перед моїми очима стоїть вічним маревом-страхом. Тож пока час, годиться зробити все можливе, щоб до того жалюгідного стану ніколи не допустити. Розумієш, ніколи.

Зенко вповні згоджувався з поглядами жінки, не згоджувались лише його вже немолоді кості. Пройшли роки а з ними кожної зими давався дошкульніше в знаки болючий артрит, який прямо затроював усе його життя, відбирав охоту до діла та поволи перемінював здорову колісь людину в справжнього каліку.

Але Ірена все одно поставила на своєму. Вона відкупила від Нелі і другу половину ресторану. Тепер ніхто не смів їй тут перечити, ні ставати в дорозі, бо кожне рішення робила сама, за все несла відповідальність. Персонал, цебто кухар і три жінки прислуги, підлягали, слухали і працювали виключно для неї.

Тож нічого дивного, що гроші, немов вода ранньою весною, поплили до них могутньою струєю і заходила чимраз частіша потреба вирішувати питиння, що з ними робити, як найкраще умістити, щоб приносили якнайбільше користи?

Ірена задумала купити ще один дім. Він мав служити для їхнього особистого ужитку, а той в якому дотепер жили, рішила винаймати. Звичайно вона тепер завше перша обдумувала біжучі фінансові проблеми, а вже опісля з'ясовувала їх подрібно Зенкові, а він з усіма тими плянами повністю годився, та одобрював. Тож і тим разом не протестував, хоч сил у нього ставало чимраз менше і зі страхом міркував про ці труди та клопоти, що очікували його в зв'язку з переїздом на нове місце.

Недаром голосить українська приповідка, що два рази перенестись з квартири на квартиру це те саме, що раз погоріти. Але і тим разом жінка діпняла свого і Валюхи купили ще одну хату.

Був то модерний, прекрасний, збудований з червоної цегли будинок, розташований на вулиці, на якій кругом дома, один в одного були схожі на палати. Положений високо на широкій, просторій площі, на якій виростали кругом рідкісні тропічні дерева, під шнурочок підтяті зелені кущі, вились різнобарвні алеї квітів. Ірена стала невимовно горда на їхню нову резиденцію, хоч поділитись тим почуттям не було фактично з ким. Вона тепер мріяла про нові італійські меблі, що мали б зі середини відзеркалювати гідно ту красу, і багатство, яке зверху було кожному вповні очевидне. Щоб одначе зробити відповідний вибір і зорієнтуватись в ціні, мусіла б протратити обов'язково кілька днів в більших магазинах міста. Такого часу в неї звичайно не було, тому ті пляни відкладались на дальший неозначений речинець, який згодом чомусь забувався і залишав усе нерозв'язаним. На одних словах кінчались також її постанови, показати свій новий дім знайомим і людям, з якими колись удержувала сякі-такі стосунки. В роки по приїзді до Австралії Валюхи знайшли товариський зв'язок з кількома українськими родинами, але згодом за працею та вічною погонею за грошем, усі ці контакти зовсім припинились, та поволи пішли в забуття. Нерідко з кільколітнім опізненням Валюхи випадково довідались від зустрічних в місті осіб, що того чи іншого знайомого діти, вже покінчили середню школу, другі одружились, а ще інші дочекались внуків. Їхнє життя виповнене однією лише працею, плило одноманітно, рівно без особливих змін, як пароплав, що пливе по плесі великої ріки. Вони до цього привикли, як привикають старі коні чи воли до свого воза, тягнуть його весь вік і не в силах навіть уявити собі для себе іншого, кращого існування за це. Якби не зеркала, в яке все таки доводилось їм заглядати кожного ранку, то можна б було подумати, що роки в Австралії пройшли оттак безслідно, не забираючи з собою зовсім нічого і не принесли нічого крім гроша. І вони дальше так підуть день за днем, скочуватимуться в безконечну вічність, в невідому нірвану, не знати чому та пощо?

І якраз тоді, коли найменше того сподівались, зненацька без попереджень на них звалилось нещастя.

Почалось воно з зовсім простої причини. Зенко хоч мав незлу працю, ніколи не зміг дорівняти заробіткам, що їх приносила з ресторану Ірена. Він звичайно, коли мова заходила про ці речі, старався перескочити якнайшвидше на інші теми. Одначе десь глибоко в серці приховував з цього приводу гостре почуття сорому та меншевартости. Воно ішло в розріз з його теорією «логічного міркування». З неї виходило, що чоловік, як голова родини, повинен вміти заробити завжди на «хліб» а жінка могла іти до праці тільки тоді, коли сама проявила до того охоту. Але щоб жінка приносила до дому вдвоє більше грошей від чоловіка, про таке диво він ніколи не чув, ні вдома, ні на еміграції. Воно видавалось йому явищем скрайно неприродним, дивовижним та принижувало навіть його особисту гідність.

Але, що ж було робити? Як зарадити тому? Де дістати працю з високою платнею, коли він мав звання звичайного механіка? Питання заробітку додаткових грошей хвилювало Зенка вже здавна. Він ходив скрізь, розпитував про можливості але надаремно. Аж ось одного разу в розмові з клієнтом, зав'язалась довша дискусія на цю тему. Клієнт той, молодий ще чех на ім'я Фелікс, торгував здавна всячиною, починаючи з горішків і кухонного устаткування а кінчаючи одягами та сукном. Він твердив, що під сю пору в світі комерції створилась прекрасна кон'юнктура та велике запотребовання на простирала. Короче кажучи: — Великі фірми не хочуть більше тим займатись а малі не встигають з продукцією. Такі незвичайні умови трапляються рідко, але хто вспе їх використати в відповідний час, той загорне в кишеню добрі гроші. Якби в мене так побільше капіталу було — повторяв Фелікс, — я знав би, що робити? Треба лише заpastись в якнайбільшу скількість бавовняного матеріялу. Просто з фабрики в великих звоях він дістається найдешевше. Ці звої слід потяти на відповідні кусні, а там на машині зарубцювати кінці і простирало готове. Відчисливши всі видатки на простиралі, можна заробити без труду два доляри.

— Фелікс, будучи вродженим комерсантом, умів прекрасно розмалювати гарними фразами картину, що була заразом

принадна, переконлива та ще й до того здавалось без найменшого ризику.

— Я знаю людей, — Запевняв він Зенка, — які за минулий рік доробились на простиралах великого майна. Звичайні фабричні робітники з постійною працею встигають в вільних годинах зарубувати на тиждень по двісті штук. Це означає чистих чотириста доларів на руку. Кожних сім днів, то зовсім непоганий заробіток, коли подумати, що і податку тут ніхто не платить. Кажуть, що гріш на дорозі не валяється, а он в тім випадку неначе б валявся. Самому мені це діло не під силу, треба неменш десять тисяч, а я їх не маю, але якби так піти на спілку з кимось, хто має, то діло б можна налагодити.

Зенко знав до кого Фелікс натякає. Він і сам зразу захопився був тою думкою. Тепер вони сіли разом обговорили діло як слід і приготували згубща контракт, що його мали віддати до адвоката.

Згідно з ним, Зенко зобов'язався дати гроші, Фелікс в свою чергу мав знайти купця на товар та доставити половину продукції. Скоро по підписанні умови, Зенко розшукав і купив дешево в місті машину до шиття. Поставив її в гаражі на столі, а тимчасом замовив на кілька тисяч доларів бавовняного матер'ялу. Коли привезли звої, він зразу не гаячи часу взявся вечорами і по неділях за працю.

— Спочатку робота йшла йому пиняво і несправно. Стара вже машина часто затиналась, ломились голки, та з кола злітав пасок. Одначе по якомусь часі він навчився нею справно орудувати, так що аварії ставали рідкістю і робота ступала швидко вперед.

Біда скоїлась з зовсім іншої непередвидженої причини.

Кожного тижня, як було домовлено, Фелікс забирав в нього матеріал цебто звої бавовни а привозив готові вже ним пошиті простирали. Їх тут складали в гаражі під сам дах, рівенько й акуратно. Скоро одначе там нагромадилось стільки простирал, що більше годі було змістити. Настав час продажу. Фелікс згідно з умовою найшов купця. Погодились на вигідну для них ціну, але той вимагав, щоб товар доставлено йому до його приміщень. Підписали умову і тільки тоді виявилась неприємна несподіванка:

магазин покупця знаходився в кам'яниці на третьому поверсі, але ліфт в цім будинку від непам'ятних часів не функціонував.

Фелікс і Зенко кинулись кругом розпитувати по транспортних підприємствах за можливостями перевозу свого товару. Показалось охочих не бракувало, але їхні ціни відстрашували обидвох партнерів. Виходило, що оплативши транспорт у них на руках лишиться лише одна третина наміченого ними заробітку.

Огірчений такою несподіваною невдачею і з досади, що непередвиджена перепона грозила зруйнуванням їхніх плянів, Зенко намовив Фелікса взятись самим за перевіз товарів.

— Треба лише — казав партнерові, — позичити собі невеличкий грузовик, вибрати одну з неділь, коли в місті стає безлюдно і тоді ми самі зможемо поносити простирала, куди треба.

Я в часі війни носив міхи з вуглем на п'ятий поверх а вуголь важчий за простирала.

Фелікс без великої застанови зразу пристав на Зенка пропозицію. В означений день під хату заїхав грузовик. З самого ранку обидва партнери обладовані простиралами мов ті в'ючні гірські коні, складали свої товари на авто. Заладувавши повністю машину, поїхали до міста і тут треба було все виладувати і винести на третій поверх.

Фелікс далеко молодший від Зенка справлявся з завданням ненайгірше, але Зенко по кількох годинах такої інтенсивної праці весь спітнів, зблід і важко дихав піднімаючись з великим трудом по, як йому здавалось, безконечних сходах. За кожним таким ходом він потребував все довших і довших відпочинків. без упину втирав з чола піт і підходив до крану, щоб напитись води.

Біля самого полудня, коли грузовик майже спорожнів, Зенко нагло зловився за груди, випустив з рук простирала, які полетіли вниз по сходах а за ними вслід звалився і сам Зенко. Прибіг переляканий Фелікс, намагався рятувати товариша як умів, скинув йому черевики, розп'яв сорочку і пасок. Хтось призвав машину першої допомоги але вона прибула запізно. Зенко вже не жив.

Важко прийняла Ірена цей страшний, нечайний удар долі. За роботою в ресторані не було часу ніколи застановитись над звичайнісінькими життєвими справами. Не думала ніколи не то,

що про можливість смерти, але в своїх повсякденних планях, виключала навіть можливість якоїсь поважнішої хвороби своєї чи чоловіка. І ось тут раптом без найменшого попередження скоїлось таке нещастя. Вперше по довгих роках вона поважно застановилась над простим питанням: — куди властиво вона прямує? Що з нею буде? До чого потрібне їй оце вічне нагромадження грошей? Приходила не раз додому, дивилась кругом і усе здавалось для неї чуже, непотрібне, безвартісне. Їх великий гарний дім став нагло пустим, холодним і непривітним будинком, якого почала навіть лякатись. По змозі Ірена старалась з нього втекти і то якнайдалше. Приходила сюди пізно вечором, щоб лише поспати. Але і спання доброго в нім не зазнавала так як колись. Хронічне безсоння докучало їй безнастанно, мучило і підточувало рештки сил. Лежала ночами горілиць, та прислухувалась до найменшого звуку. Іноді їй здавалось, що чує як Зенко повертається з праці додому. Зовсім виразно чула, як знімав черевики, потім як мився в лазничці, їв вечерю стукаючи тарілками. То знову їй здавалось, буцімто злодій розбив вікно. Чула як на землю посипалось скло, хтось ходив по хаті, сував речами. Казала на другий день вставити на вікна ґрати, на двері зложено подвійні замки і міцні ланцюги. Але і ці заходи не принесли їй ні дрібки спокою. За всяку ціну їй хотілось мати в хаті якусь живу істоту. Вона тоді поїхала і купила собі собаку. З цього часу великий німецький вівчур бігав кругом хати на ланцюгу і давав знати скоро, коли хтось чужий до неї наближався.

Тепер і праця в ресторані стала для Ірени докучливим тягарем. Зникло безслідно давнє задоволення і ентузіазм що вона з неї відчувала. Від самого ходження кожного дня ноги їй пухли, синіли а в грудях давив нестерпний біль. Доктори радили їй чимскоріше кидати працю та відійти на заслужений відпочинок. Ірена і сама бачила добре, що прийдеться незабаром продати ресторан. Справа була лише в цьому, що без нього життя для неї не існувало. Її брав жах на саму думку, що ось вона пробудиться одного ранку і виявиться, нікуди не треба уже спішитись. Ніхто не дождатиме її приходу, доручень, вказівок. Життя попливе собі далше, так немов нічого не сталось. Нікому не спаде навіть на гадку, згадати про неї зайвим словом, бо знала добре, що

особистих приятелів, в неї ніколи, ніде не було. Незважаючи на різноманітні медикаменти та пілюлі, які точно приймала, на довгі консультації в найкращих спеціалістів лікарів, Ірена тепер ледве держалась на ногах. Заходила потреба за всяку ціну продати ресторан.

В свій останній день в ресторані вона ходила немов у сні. Нагадувала жінку, якій трапилось незвичайне горе, з яким конечно було погодитись. Вечером припленталась додому, сіла в фотель і гірко заридала.

З цього часу для Ірени пішли важкі дні зневіри і депресії. Ось нагло мов ножем відрізано всі її дотеперішні зацікавлення, сподівання і стремління. Усе те чим гордилась, жила і хвилювалась. Остались одні німі мури її будинків та безмежна порожнеча душі. Перед нею не видно було більше ні дороги ні мети.

Хтось порадив Ірені адоптувати собі молоду, бідну дівчину для товариства, а також, щоб було кому залишити свій маєток, на який обоє з мужем так важко працювали. Зразу сама думка видалась їй зовсім непоганою. Вона ходила кругом, та розпитувала людей про самотніх дівчат але без успіху. Траплялись вправді майже повнолітні сироти, бідні студентки, які потребували допомоги, але в кожній з них Ірена скоро заримічувала ціхи характеру, що їй не подобались. Підходящих чомусь не було.

А тим часом життя не стояло на місці. З сильної, енергійної повної ентузіязму Ірени, що приїхала колись до Австралії, залишилось мало подібности. Двадцять літ важкої праці та неспокійного, нервового життя, зробили з колись непоганої жінки, справжню старуху якій через дошкульний артрит, важко було не лише ходити а навіть довше стояти на одному місці. До фізичного занепаду включились ще виразні позначки духового заломання. Їй видавалось чимраз частіше, що знайомі, які приходили до неї в відвідини, не думали про ні що інше, як лише про те, кому з них вона залишить свої маєтки. Вона була свято переконана, що всі ці вертихвости, підлабузники меддословні приходили сюди, бо відчували можливість легкої наживи.

— А хай вони здохнуть, щоб їм язики повідсихали, хай їх шляг трафить, — проклинала Ірена часто, штигулькаючи сама по хаті після кожної такої візити знайомих.

— Крутяться заодно а на умі в них одне: мої гроші. Злодії! Падлюки! Але я їм велику дулю запишу, тим жебракам. Нікому нічого даром не дам, бо і мені в житті нічого даром не давали. Усе я мусіла здобути собі сама от сими двома руками. В смердючій кухні треба було гарувати, в найбільшу спеку, найгірший сквар. Аякже мої дорогі, то не були жарти. — А мій покійний Зенко, пів свого життя під автом пролежав в оливі і болоті. Не встидався простої праці, хоч був агрономом. Інтелігентним чоловіком. А тепер ці гади хочуть підступно і легко наш піт, нашу кров даром забрати. Ніколи того не дочекаєтесь злодії, чуєте, ні-ко-ли!

— І Ірена пінилась, виливала жовч на людей, які її щиро жалували, та бажали тільки піддержати на дусі, знаючи, який гіркий може бути світ самотньої людини.

— Зимою рознеслась вістка між українцями, що Ірена Валюх опинилась в шпиталі. Спочатку якось ніхто не міг сказати певно, в котрім саме шпиталі вона перебуває, але згодом діло вияснилось. Вона була в загально знаній психіатричній лікарні в частині міста званої Парраматтою. Дехто зібрався і поїхав туди її відвідати, але зразу показалось, що яканебудь раціональна розмова з нею ставала неможливою. Кожного прибулого вона зустрічала галасливою і їдкою лайкою, хоч як виявилось нікого вже справді не пізнавала.

— Ви вже знову присунули сюди, щоб мене обманути? Хочете, щоб я вам щось записала? Ось дивіться які мудрагелі мені знайшлися. Не встидаються нікого і нічого: — кричала на весь голос по-українському, аж луна котилась шпитальними коридорами, понад всі інші вигуки умово хворих. Заскочені таким привітом гості, тікали звідтіля чимскоріше і очевидно вдруге більш туди не показувались. Швидко візити до неї зовсім припинились і люди зайняті своїми справами забули мабуть зовсім, що така жінка існує на світі.

На саме Різдво сімдесят шостого року рознеслась під церквою вістка: — Ірена Валюх закінчила своє земне життя. При цій нагоді пішли також поголоски, буцімто на Україні залишила

далеку родину. Їм одже законно припав весь її масток, бо завіщання годі було знайти. Радянський уряд, — казали — зложив в їхньому імені претенсію на спадок, її ніхто не оспорював, тож дістали усе до посліднього centa.

В домі, в якому жили колись Валюхи, поселились тепер молоді китайці. Вони видно люблять звірят, бо перед домом на широких сходах лежить часто отой німецький вівчур, якого купила собі ще давно Ірена, лякаючись злодіїв. Я їду туди повз ту хату кожного дня на працю автом і його помічаю. Він вже старий-престарий. Змиршавів, зсох на тріску і тільки знає ще, що вигріватись на сонці та спати. Цікаво, — думаю не раз — чи зісталось в його собачій уяві щонебудь про його першу паню? Чи згадується вона йому ще хоч би в старечому псячому сні? Люди, і ті забули скоро про Валюхів, не те, що собака.

СІАМСЬКИЙ КІТ

Недавно мені довелось випадково їхати частиною Сіднею, в якій лише дуже рідко буваю. Є це стара дільниця міста, недалеко Гайд-Парку, де більше ста років тому будовано кам'яниці на кшталт європейських. Вони звичайно дво — або три, поверхові, з вузьким фронтом та кам'яними сходами перед входом пов'язані один з одним спільними бічними стінами. В кожного з них звичайно широкі, просторі балькони, нерідко зашклені. Вікна вкрашені невибагливими візерунками, а дахи, великанськими грибиподібної форми димарями. Не побачите тут ні городчика, ні зелених травників з кущами чи квітами, таких звичайних довкруги сьгоднішніх домів в Австралії, а які звеселяють довкілля своєю природною красою і свіжістю, збуджуючи в цей самий час у людини любов і охоту до життя.

По вулицях вештаються тут здебільша старші громадяни, сиві пенсіонери, інваліди, чистокровні аборигени, а коли трапиться вряди-годи хтось молодший, то це буде правдоподібно якийсь наркоман. Їх пізнаєте по цім, що або стоять безцільно на вулиці та лише з трудом переступають з ноги на ногу, або навпаки, стають незвичайно рухливими, бігають скрізь, викрикують та заводять голосні розмови прямо самі з собою.

Тож нічого дивного, що нема кому дивитись за виглядом отцих будинків, які стоять тому немальовані, обідрані з облупленими балюстрадами та дір'явими дахами від непам'ятних часів. І так поволі в цім куті міста наступила якась немов природна мімікрія. Мешканці уподібнолись до свого оточення і створили один суцільний образ менш привабливої сторінки людського існування, що твориться там де обмаль гроша.

Переїзджаяючи туди, мені пригадавсь один незвичайний епізод, одна подія яку годі забути.

Так, ця наша пам'ять. Яка вона чудова, яка блискуча? Хто ж може заперечити, що вона не містить в собі світ досконаліший за всесвіт? Як легко ж повертає життя тим, хто вже давно перестав існувати?

Тепер знайшовшись в цім оточенні у мене з'явилась раптом живо і ясно знайома постать Михайла Левковича, чоловіка якого я відвідував тут, близько п'ятнадцять років тому. Його вже давно

не стало між живими. З кожним роком рідшають ряди тих, які знали його особисто. Зовсім мало залишилось сьогодні ровесників Левковича, а ті, що залишились переступили давно вісімдесятий рік життя, та тепер сидять дома і відпочивають. Їхня енергія та заінтересовання зазнали зовсім природно значних обмежень, дехто доживає віку в лікарнях, інші в санаторіях. Вони стали між нами білі круки. Належать до ери, яка швидко проминає і йде в забуття.

Опинившись тепер по стільки роках на цих вуличках, я нечаяно почув непереможну потребу побачити ще раз оттой дім, що я в ньому тоді гостював у Левковича. Годі вияснити навіть, звідкіля беруться, інколи такі химерні, нічим неоправдані бажання. Та вони сильні і не піддаються, поки їх не заспокоїти. Тепер авто, немов само, повернулось туди, де повинен був знаходитись цей будинок. Ще кілька хвилин і я його побачив.

Він стояв в кінці вулиці, обдертий, облуплений та запорошений, як і колись, тоді коли я вперше в нього вступив. Підїхавши під його мури, біля сходів, я вийшов з авта, щоб краще все розглянути. Нічогосінько не змінилось в цих перевулках за ці довгі роки. Навіть повітря просякло було ще тим неприємним сумішем цибулі, капусти, риб'ячої луски і плісні, як колись. Я пройшовся кілька разів попід вікнами будинку. Зза них, розносились голоси сварки, дитячий плач, та скигління собаки. На бальконі першого поверху якась жінка вішала білизну. Обличчя у неї було смагляве, волосся чорне й кручене. На мить її погляд повний цікавості і недовір'я, зустрівся з моїм. — Чи знає отся аборигенка, — подумав я, — що тут, ще зовсім недавно, мешкав українець? Вона либонь ніколи і не чула про якусь Україну? До чого потрібні були їй таке знання?

А він прожив тут свої останні хвилини. Страждав, хвилювався, мріяв та надіявся, бо любив це життя і хотів жити. В першу чергу старався залишити по собі тривалий слід. Дарунок нашій культурі і науці.

Пройшовшись я повернувся і сів оп'ять в авто. Закурив цигаретку, відкрив вікно та полинув думками в минувшину. Під свіжими картинами оточення, пам'ять відроджувала все чітко і ясно. Я бачив мою послідню візиту в цім домі, так немов би це діялось учора.

Почалось з того, що я одержав тоді від нього листа. Пригадую, лист цей мене не абияк здивував. Левкович писав, щоб я в важливій справі заїхав до нього на отсю адресу. Він сам з приводу хвороби відвідати мене не в силі. Даремно я ломив собі голову над тим, що йому від мене потрібно? З огляду одначе на наше давнє знайомство, справа була пересуджена. Я зібрався і швидко поїхав його відвідати.

Він витав мене на дверях як старого друга. Був то пожилий уже, опасистий чоловік з широким слов'янським обличчям і вдумливими дещо проникливими очима. Я знав його колись, значно молодшого, тоді, коли на місці теперішньої лисини, красувалась розкішна та буйна шевелюра. Ми сіли обидва в два до краю витерті шкіряні фотелі і почалась розмова. Між пальцями у нього тремтіла невідступна цигаретка. Він часто довго і жадібно впивався її димом, пускав його опісля сірими клубами по просторій кімнаті і від нього вона ціла немов плавала в хмарах.

Левкович говорив до мене спроквола, солідно, немов нанизуючи слова:

— Я запросив вас до себе дорогий Опанасе, бо чую, що годі дальше відкладати цю справу. Каже наша приповідка: — Мруть люди і нам те буде —. Яка мудра а zarazом, яка безглузда ця фраза. Вона, бачите, нікому нічого не вияснює і не помагає. Та коли її примінити до людської долі, вона стає зразу трагічною. Що ж і я не молодію. Сказати по правді заходжу в літа далеко скорше, якби мені цього бажалось. Здоров'я в мене кепське. Коли б хто зложив рівненько отсі пілюлі, що я їх дотепер прийняв, одну поруч другої, то можна б було ними зовсім певно виложити усі поли в моїй хаті, неначе килимом від однієї стіни до другої.

Але такі звірення вас правдоподібно мало цікавлять, що для мене зрештою зовсім зрозуміло. Я сам, будучи молодим, завжди тікав від стариків в, яких безконечною темою розмови було їхнє здоров'я. У мене тепер багато вільного часу, тому медитую і розважаю без упину. В більшості роздумую над речами, які не мають вже на мою дальшу судьбу ніякого значіння. Фактично з кожним днем таких речей стається все менше і менше, але одна тема між ними зовсім реальна і актуальна. Її нікому живому сотворінню ні оминати, ні обійти не вдалось. Сподіюсь ви

здогадальсь про що тут мова? Так, найвищий час для мене зробити тестамент, чейже на другий світ ніхто нічого дотепер не забрав. Я ддятого обміркував і рішив кому моя праця повинна дістатись. Мої гроші повинні продовжувати та закріплювати без мене, все те, що мені в житті було дорогим і цінним, те за що я боровся. Скажу просто: — до вас прохання, стати виконавцем моєї волі в її легальному і практичному розумінні. Вибрав я вас особливо тому, бо ми земляки. Знаю вас не від сьогодні, всю родину, немаю сумнівів в чесності, є і довіря. Тепер коли вже все відомо, за вами слово.

— Левкович на хвилину замовк і пильно дивився на мене, немов би хотів вичитати з обличчя прискорено відповідь. Відмовитись від його просьби було б неввічливо а навіть грубо, тож я скоро дав свою згоду.

— Дуже радо, пане Левкович, якщо ви собі бажаєте, я згідний допомгти. Тільки судячи з вашого вигляду, мені здається, ви забігаєте своїй долі непотрібно дорого. Рано ще про такі речі думати, гоніть чорні думки від себе, щоб вони пропали ще принайменше на двадцять років або й більше.

— Левкович махнув зневажливо рукою: — такого віку я ніколи не доживу і сказати щиро зовсім не прагну. Бо що ж варте життя старого чоловіка? Кому здались старі німечні люди? Вони стають другим лише болісним тягарем, завадою на кожному кроці, а найбільше самому собі. Та я оп'ять зійшов з дороги. Поклявся не нарікати, але це мені ніяк не вдається. А втім я хотів вам звернути увагу, дорогий пане Опанасе, — продовжував Левкович, щоб ви не оцінювали моїх маєтків по цім, що тут бачите, бо зробите велику помилку. Будинок, в якому ось сидимо, я купив вже давненько в п'ятдесяті роки. Він був тоді в мене першим. З роками я до нього привик, і через це тут дальше живу. Та крім нього в мене ще чотири інші дома в Сіднеї, яких я придбав вже згодом. Все разом взявши можна консервативно оцінити на півмільйона долярів вартости. Після того як ви згодились на моє прохання, я можу це виявити, але zarazом просив би держати ці інформації для себе, бо не люблю, коли люди рахують мої гроші та роблять при тім дурні висновки. Я їх ні в кого не крав, нікого не обманув а доробився всього спершу працею, а зголом кількома вдалими земельними спекуляціями. Не без цього, що і

щастя відограло при цім видатну ролю. От і все. Нікому найменших притенсій до мене неповинно б бути. Завжди жив як мені подобалось: — сам робив всі рішення, сам за них відповідав. А все одно в глибині душі, мушу вам признатись я особливої вартости до всіх тих земних благ не прив'язую. Вірте як хочете, або й ні, але моя перша і найбільша увага належить книжкам. Гроші я громадив лише тому, бо в молодості зазнав чимало біди і рішив, ніколи більше не бідувати. Вони дають мені також запоруку на зрівноважене, спокійне і безтурботне життя, з можливостями присвятити час якій лише схочу науковій чи літературній ділянці. Книжка мене манила ще з ранньої молодости, вона і по сьогоднішній день становить мою найбільшу, найкращу розвагу. Через книжки і ви вбились в моїй пам'яті. Гай — гай, чималий це шмат часу, а все одно цікаво: — Чи пригадуєте ще собі в нашому містечку одну бібліотеку кооперативи «Червоної Калини»?

— Авжеж — зовсім добре пригадую, — посміхнувся я.

— Не тільки книгарню, але і кожную книжку. Мені здається я міг би відтворити з пам'яті ще і сьогодні весь її невеликий каталог.

— Он там я вас не раз бачив, ще до війни, — продовжував Левкович, — як ви там зовсім малим хлопцем вимінювали книжки. Я завжди особливо втішався побачивши вас з книжкою в руках коли ви заходили до магазину. Потайки я приглядався вам, удаючи буцімто читаю газету, а справді мене бавила наївна дитяча цікавість і захоплення, що малювалось в таких хвилинах на вашому лиці. Переглядаючи книжки, ви немов відкривали нові досі незнані людям світи. Я думаю нема такого артиста, чи театру, в якому точно віддали б ту зворушливу сценку дитячого щирого захоплення. А мені в цих моментах здавалось завше, що це я сам прийшов якраз сюди, ще малим хлопцем, та хочу все те прочитати, знати, прослідити.

Та я тоді, як в нас казали, числився вже «бувшим академіком», тобто колишнім студентом університету, філософічного факультету, який через брак фінансових засобів був змушений занехати і всяку надію на дальшу науку. Я повернувся був до батьків і проводив час, тиняючись безцільно і безнадійно по всіх закутинах нашого містечка. Ходив так, знаючи заздалегідь, що й

на слідуєчий день вершиною пережитого стане для мене оця візита в книгарні, де може хтось з'явиться такий, що почастує цигареткою, а навіть цигарою. Мої родичі, як вам певно відомо, капіталістами не були. В хаті ще жили зі мною два старші брати і молодша сестра. Ніхто тут не працював, бо годі її було знайти. Всі ми одягались, кормились і забавлялись з однієї батькової платні залізничного урядовця, яка з бідною могла задовольнити потреби однієї особи а не п'яти. І якби так мені хто був тоді сказав, що он я поїду до Австралії, куплю кілька домів та заведу ось таку, як ось в цій кімнаті видите, власну бібліотеку, то я би такому фантазерові в пику плюнув з досади і щоб дурниць не правив недоладних. Про Австралію я тільки знав, що ростуть тут евкаліпти, скачуть кенгуру і найцікавіше, скрізь вештаються голі дикуни.

Ну але досить балаканини. — Левкович підвівся з фотелю — Я тепер дорогий приятелю хотів би від вас почути просту відповідь на звичайне питання: — Що випете? Таку важну справу як тестамент треба обов'язково запити. Маю вино польське, так зване «рицерське», маю малярський «токай», є коньяк, шотландське віскі, водка. Тож вибирайте, будь ласка.

— Я вибрав коньяк. Левкович подався до кухні, а я за цей час використав нагоду, щоб ближче приглянутись його бібліотеці. Була то численна збірка книжок, переважно художнього письменства, хоч не бракувало тут і літератури з таких ділянок як філософія, психологія та навіть математика. Вони різнились між собою значно віком, розміром і мовою. Найбільше було тут українських книжок, але не бракувало англійських, німецьких, польських і російських. Деякі з них уживались видно частіше, бо стояли відложені осібно на великому дерев'яному столі в куті кімнати і з них виглядали численні папери-записки, наглядний доказ, що Левкович їх докладно простудіював.

Поки я там розглядався, господар повернувся з кухні, несучи в руках напитки, закуски і чарки. Ми знову розсілились в фотелях, а Левкович розлив у чарки алькоголь і просив випити.

— Знаєте, пане Опанасе, мені не рекомендують пити нічого гострого, та все одно при такій нагоді, як сьогодні то можна примкнути як то кажуть одне око. Не одним же хлібом живе чоловік.

— Очевидно, очевидно, — підхопив я, — коли б так слухати завжди усе, що кажуть лікарі, то зовсім мало приємности залишилось би нам на цьому світі. Колупаємо вічно те саме важке до розв'язання питання: — чи краще жити коротко і радісно, чи довго і болісно. Від часів Арістотеля, ми в цім напрямку не зробили жадного прогресу і товчемо воду в ступі як і давно.

— Ми випили, закусили а Левкович закурив нову цигаретку.

— Я чув, пане Опанасе, — почав він знову, — що ви цікавитесь філософією? Це дуже гарно. Я сам роками займався питаннями філософії хоч формальної освіти в цьому напрямку в мене немає. Мій улюблений філософ Шопенгауер. Він жив близько двісті літ тому, але його погляди на світ ще сьогодні зовсім актуальні і влучні. На жаль в нашу добу, добу компютерів і бездушної математики, важко знайти людину, що розкривала б в своїх думках простір, широкий погляд, такий, що коло нього можна б почути ці великі свіжі подихи, якими дихається на березі моря. Мало хто застановляється дійсно над вічною містерією життя, додержуючись при цім правил логіки і простого розуму. Тепер треба бути екзистенціалістом або циніком, що на всіх і все глядить з презирством, мовляв, ми це давно бачили, давно знаємо. Навіть між українською молоддю уродженою в Австралії існують такі радикальні погляди, які справді не є ніщо інше, як нам старшим добре знаним нігілізмом.

Тому нема іншої ради, як відмежуватись китайським муром від того роду гнилі, удати неначе вона й не існує і жити своїм власним духовим життям. Та щоб не з'їхати в цій ізоляції з глузду, треба знаходити і кормити себе читанням того найкращого, що віками громадила і чим дорожила прогресивна людська думка, людський геній.

Левкович на хвилю замовк, поглянув на мене і усміхнувся. — Бачу по вашому лиці, пане Опанасе, що ви здогадуєтесь про кого тут мова. Так справді, маю на увазі самого себе. Чого скриватись зі своїми поглядами і перед ким, коли і так усе кінчається і скоро може не буде й кому цього розказати. Мій світогляд повинен іти в парі з моїм життям, одно повинно узуповнювати і гармонізувати друге. На жаль так воно не є. Якщо бажаєте послухати, та маєте дрібку вільного часу, я розкажу вам дещо про

себе, але поки що піду до кухні бо чую, що закипіла вода на чай а у мене посуд старий, готовий лопнути. І дійсно з кухні доносився різкий свист чайника, який сповіщав, що його треба якнайшвидше відставити. Він зник за дверима, залишаючи мене самого в кімнаті яка як я тепер зауважив вся просякла нікотиную. Її сліди можна було легко запримітити і на стінах і на стелі а навіть шиби набрали якогось жовтавого каламутного кольору. Скоро Левкович з'явився з чаєм та солодкими бісквітами, і розложивши усе на столику побіч фотелів, почав мене припрошувати: — беріть, прошу, беріть не церемоньтеся. Це мої улюблені бісквіти, може й вам засмакують?

— Я покоштував і похвалив печиво. — Так, дійсно, смачне. Скажу жінці, щоб і нам такі купувала. Але ви хотіли пане Левкович поки пішли за чаєм, розказати мені щось про себе. Радо послухаю. А навіть почуваю певний обов'язок тепер, коли я став сьогодні виконавцем вашої волі, пізнати краще людину, якої інтереси мав би заступати, — сказав я посміхаючись, — щоби впевнитись, що Левкович зрозуміє і візьме це за півжарт, за який я хотів, щоби сказане було прийняте.

Він на хвилину немов застановлявся, потім дістав з кишені і закурив нову цигаретку, пустив з неї кілька клубів густого диму і тим же зрівноваженим голосом почав розказувати мені себе.

— Щож, сказати правду, пане Опанасе, живу під сю пору дуже скромно і прозаїчно. Я людина не лише стара але й хвора. В цім великім домі є шість кімнат і кухня, а я тут сам. Давно перестав працювати. Кожного дня зранку приходить до мене жінка українка на ім'я Евстахія. Вона вдова і заробляє собі ще додатково до пенсії кілька долярів тим, що займається закупом харчів, варить мені обіди і бере білизну. Їй вже близько п'ятдесят літ, дуже любить говорити, та згідна кожного дня розказати мені всі сплетні про людей, яких я ввічі не видав і ніколи не знав. У мене не раз печінка рветься від цієї її балачки, але я змушений все те вислухати, стерпіти, бо як вона на мене образиться, то де опісля знайду таку другу, щоб хотіла виконувати ці всі праці за такі малі гроші? Я майже певний, що робить вона це не задля грошей, а радше заради мого товариства. А крім того заходить сюди часами наш земляк, що зветься Зеренко. Він живе ось недалечко звідсіля. Його біда проявляється в цьому, що дотепер

ні в зуб не навчився ще говорити по-англійськи. Такого цілковитого браку мовних здібностей я ні в кому досі, на протязі мого життя не заперимітив. Тож я пояснюю значіння деяких урядових, банкових і податкових документів, які йому приносять в рядигоди пошта. Показую місця де слід підписати виповнену анкету і тому подібні речі. Він мабуть з вдячності за це, безнастанно розказує мені свої воєнні пригоди і робить це з завзяттям фанатика. Всі його історії я давно знаю майже на память, кожну можу вже сам розказати. — Але часами він пригадає собі щось справді нового. Воно може й навіть цікаве, та даруйте, скільки ж можна слухати про війну, це людське безумство, де убивців наділяють медалями і проголошують героями. А ще до того, коли приходиться воювати і вбивати людей по стороні нашого відвічного ворога? — Ці дві особи, це світила мого теперішнього товариського життя. Уявляєте собі, як низько я впав? Де я опинився? А давні знайомі і друзі ніколи не мають часу зайти сюди хоч би на годину. Вони про мене забули, я для них давно перестав існувати. Але стривайте я хотів вам згадати про мого найкращого приятеля, який мене ніколи не покинув. Маю на увазі тут мого kota Мисю. Мися лежить тепер ось там вгорі у спальні на вікні і вигрівається на сонці. Він давно знає про вашу присутність і скоро з'явиться тут, щоб вас обнюхати, та з вами заізнатись. Цей кіт божевільно заздрісний за мене, та не терпить нікого чужого в хаті. Мені конечно за всяку ціну жива істота в цих холодних мурах, треба чогось, що нагадувало б про життя, давало наснаги. Не раз вночі зимою, коли надворі лютує буря, ллють холодні дощі, він підходить до мого ліжка і тоді я з ним розмовляю. Я певен, Мися мене розуміє, та намагається посвоєму розважити. Інколи я переконаний, що він продукт якоїсь чарівної інкарнації. Він здається мусів бути колись людиною. Може і злою, але тепер якраз карається котом і від сього у нього та нечувана заздрість до всіх а до мене лють.

— Вам конче треба женитись пане Левкович, — перервав я потік його слів, бажаючи перевести розмову на веселіші нотки. — Скільки самітніх вдів чекає нагоди, щоб вдруге вийти заміж, знайти собі друга і товариша з яким можна б поділитись радістю і горем? Ви ніколи не були одружені, але як каже приповідка: — краще пізно як ніколи. Чомуб не спробувати щастя?

— О що ні, то ні, — заявив живо Левкович. — Того ніколи не зроблю. Ви хіба смієтесь? Чи в мене мало проблем? Шукати собі нових, додаткових? Ніколи. Ясно як і кожній самотній людині, та до того й старий на мене не раз насувається морок. Приходять дні, коли зневіра, смуток і нудьга полоняють душу, і хочеться вийти та кричати щоб всі почули: — рятуйте ради Бога, бо погибаю. Рятуйте бо збожеволію. Тепер, такі дні трапляються в мене чимраз частіше. Але вони проходять, а я хоч з трудом але все одно повертаюсь до сякої-такої рівноваги духа. Життя іде далі, бо мусить іти. А то буває роздумую цілими днями та ночами над минулим. Дитинство, молодість, війна з'являється живо в пам'яті і тоді запитую себе, чи не в тисячний раз: — куди ж воно поділось? Де ці люди, що я їх знав довгі роки, зжився з ними, вислухував їх погляди, жалі, нарікання? Мені не раз здається, що життя це висока гора. Тридцять п'ять років я пнявся вгору, мов той альпініст. Я був молодим, нерозважним але щасливим, бо передо мною миготіло вічно сяйво цього вершка, якого конечно треба було здобути. В мене тоді була мета і я ніколи не застановлявся, що криється за ним? Вгору я пнявся пняво, поволі, згори мчав уже швиденько, мов стріла. Тепер женусь уже в долину зі скаженою швидкістю, нестримно мов в безодню.

— Коли чоловік молодий, йому слово смерть майже незрозуміле. Воно дзвенить для нього неначе порожній звук, пуста фраза. Та коли він починає наближатись до неї, вона поступово стає жажливішою і набирає якоїсь огидної, потворної форми. Ми тоді відчуваємо те саме, що відчуває злочинець, якого підводять крок за кроком під шибеницю. Справа, справді в цьому, щоб ми ніколи не знали точно, в котрім місці вона стоїть? Воно так хитро придумано, щоб ми не заколочували спокою молодим людям, яким ще далеко до неї. А втім недобре застановляти над тими речами забагато. Особливо над цими страшними муками і терпіннями, на які життя нас безнастанно наражає. Якби так попровадити чоловіка-оптиміста через оці шпиталі, кримінали, операційні залі та країни, де люди мільйонами погибають з голоду, якби відкрити усі ті темні місця горя і розпуки, які ховають від цікавого ока, то ми тоді б зрозуміли, що таке: — наш чудовий світ? —

— Бо де ж набрав Данте вкінці матер'ялів для опису свого пекла, як не з нашого світу? І його картина вийшла зовсім правдивою і напричуд переконливою. Але коли йому прийшлося описувати небо і його приємності, то геніяльний письменник натрапив раптом на непроходимі перепони. В нашому світі годі знайти приклади на такі описи, як безмежні розкоші, вічне щастя чи безгранична благодать. Нема тут ні крихітки «вічного». Щастя це омана і всі розкоші скоро замінюються в біль та терпіння. Немов з вітром розвіваються наші надії, сподівання.

— А все одно чомусь кожному дорого це наше нужденне життя. Як рідко, хтось наважується добровільно з ним розстатись? Найбільш понижені та скривджені природою особи, держаться уперто і завзято життя. А коли приходить той трагічний момент розлуки, коли наближається невідкличний кінець, вони ладні зробити усе можливе, щоб тільки продовжити це своє нікчемне існування, хоч на крихітку, на одну хвилину, одну мить.

— Та я оп'ять завзявся здається занудити вас своєю балачкою. Отож бо і є, що нарікаю на других, тих хто любить забагато торохкотіти а сам коли натрапляю на відповідного слухача, стаю неперевершеним базікою. Ви можливо кудись спішіть? У вас мабуть пильні справи, а я задержую людину, бо мені хочеться поговорити.

— Ні' пане Левкович, я нікуди не спішуся. Мені також незвичайно цікаво почути ваші особливі погляди на світ та життя, хоч ясно не з усіма ними згоджуюсь. Вони, вибачте, дещо односторонні та пересяклі скрайним песимізмом. Коли закінчите вашу розповідь, я позволю собі зробити до неї деякі зауваги. Та покищо будьте ласкаві, продовжуйте, продовжуйте, мені цікаво послухати. А втім, як поживу ще кільканадцять літ, буду мати неодмінно подібні проблеми і погляди на світ, як ви он тепер.

— Ну то гарно, пане Опанасе., я скоро кінчаю, але ще хочу розказати вам трішки, як почувается справді людина мого віку?
— Шож, нічого потішаючого чи веселого в тім житті немає. Колись може пригадаєте собі мої слова.

— Левкович знову відкашлявся довго і голосно, обтер опісля хустинкою носа і провадив дальше.

— Знаєте в моєму віці чоловік у всьому спостерігає вже свій кінець, свою смерть. Я он цілих десять літ почуваю, як вона клята мене під'їдає нищить систематично і послідовно моє здоров'я так докладнісько як це роблять білі мурашки з австралійським деревом в буші. Спочатку вони осідають тільки скрасчку в його корені, опісля лізуть поступово вгору, роблять для себе проходи в стовбурі і розлазяться тисячами в усі сторони. Вкінці з'їдають ген усе до чиста. Дерево буцім то стоїть як і колись, але воно порожнє в ньому життя нема ніякого. Одного дня зчиняється буря і за одним сильнішим махом вітру, воно валиться додолу.

Подібно діється зі мною. Я кожного дня бачу докладнісінько ту нищівну роботу, якою вона намірилась мене згладити. Спочатку зафарбувала, забілила на голові волосся. Згодом порисувала чоло і обличчя, знищила зуби. Дальше взялась за м'язи, знівечила їх, забрала силу. І тепер з кожним нічним тріском зсохлої підлоги, з кожним шорохом вітру, скрипом дверей я очікую її приходу. Я чекаю на той послідний удар, що звалить мене і раз назавжди зіпхає в безодню, з якої досі ніхто не повернувся. І нема кому мені дати помочі, ні розради, піддержати, бо кожний молодий зайнятий своїми справами, своїм домом, дітьми, а старші самі борикаються, потребують помочі, так як я.

— Левкович замовк і дивився на kota, що нечутно з'явився звідкілясь в кімнаті і тепер обтирався настирливо об ногу свого пана, сподіючись мабуть звернути тим на себе його увагу.

Був то сіямської породи кіт, худий наче хорт з довгою шиєю і маленькою як на свій зріст головкою. Очі у нього темно-сині якісь несамовиті аж мінілись до світла чудним, незвичайним блиском. Вони стежили уважно і недовірливо за кожним моїм рухом, за кожним здавалось віддыхом. Щось з психіки Сфінкса відображувалось в цьому котові, такому поважному і зрівноваженому, а разом таємничому і підступному. Проходжуючись, він підносив вгору свій хвіст і пом'яккував тим дивним, різучим звуком сіямського kota, що скидається радше на скигління птаха або кріля, що їх підстрелено в полі. Я зауважив, що Левкович якось знітився і здавалось навіть злякався чомусь побачивши того kota. Незвичайний, сильний зв'язок сполучав видно цю химерну істоту і цього пожилого чоловіка.

— Бачите, пане Опанасе, це він онтак злиться, що я довго лишив його самого, та ним сьогодні менше займаюсь. Він прекрасно відчуває кожну зміну в моєй до нього поведінці. А вас він очевидно не терпить, бо почуває, що ви є спричинником його сьогоднішнього лиха. Може цьому трудно повірити, але я певен, він дасть мені відчутти виразно своє обурення з цієї причини і воно протягнеться цілих кілька днів. Істота ця страшенно злопам'ятна і обиди легко не забуває. Одного разу я за незначну провину викинув його на півгодини за двері, то він опісля ще тижнями вороже в мою сторону споглядав і м'явчав.

Буває, мені безмірно хочеться прогнати його звідсіля під сто чортів, позбутись раз і назавжди, але за кожним разом поглянувши в ці його несамовиті очі, якась невидима рука немов здержує мене, і мені приходиться занехати усі такі рішучі пляни. З кожним роком все дужче, виразніше підпадаю під химерну вдачу цього kota, та чомусь стараюсь йому догодити. Дійшло до того, що не я ним кермую а він мною і робить що тільки захоче.

— Але ви ж обіцяли висловити свою думку про мої погляди на життя. Прошу говоріть радо послухаю.

— Ну що ж пане Левкович, з вами я признаюсь в дечому зовсім згідний, — почав я, — сказати правду: шпиталі, тюрми і голодомори мені також зовсім не по душі. Ними ніяк не захоплююсь. А все одно на світі oprіч тих жахливих місць, можна знайти такі речі, які роблять наше життя вартісним і радісним. В них ми знаходимо те, що люди називають щастям. Воно химерне і нестійке, коротке й трепетливе, неначе листок на буйному вітрі, але воно є.

Скільки разів вам наприклад, доводилось чути вислів: — щаслива мати і дитя? — Або: —он іде пара залюблених молодих людей. Не помічали ви не раз красу природи в час весни? Не впивались свіжим запашним повітрям скошеної трави, соснового лісу, фіялок, троянд? Не захоплювались співом солов'їв, радісним дзвінким сміхом дітей? Не стояли колинебудь вранці на березі океану, вдихаючи хрустально чисте повітря, не подивлялися велич сонця і цілої вселенної? — Ні, ніяк не можна бути лише одностороннім песимістом. Життя потрафить бути прекрасним, повним нерозгаданих чарів і приемних несподіванок. Тільки його треба спершу зрозуміти, а понад усе полюбити. Усі науки світу

разом взяті, неспроможні вияснити нам справді, що таке любов? Любити життя значить вміти жити. В кожному з нас криється Божа іскра, що зветься почуттям краси. Без неї ми бачимо все тільки найгірше, найжорстокійше і тому з тремтінням очікуємо нашого нужденного кінця. Ми бачимо лише огидну, самотню старість, близьку вже недолугість, порожнечу. Ось моя вам відповідь пане Левкович, ось така різниця між моїм а вашим міркуванням.

— Старик слухав мене уважно, не пропускаючи здавалось ніодного слова, але по його обличчі годі було вгадати чи схвалював чи заперечував мої погляди?

— Опісля пригадую ми прощались. Левкович дякував мені ще раз за згоду стати виконавцем його тестаменту.

— Я вам дам знати телефонічно, коли зготовиться в адвоката до підпису документ, казав прощаючись зі мною на дверях. Зустрінемось тоді в його канцелярії.

— На жаль, ми з ним більше не зустрілись. Кілька днів опісля, я одержав сумну вістку, що Левкович нагло помер. Хто зайнявся його спадковими справами, до сьогодні не знаю. Казали, весь свій маєток записав на наші громадські цілі.

Так швидко, як спогади про Левковича, промайнув мені час в авті. Я викурих більше десятка цигарок, заповнивши вщенть попільничку недокурками. Поглянув на годинник, і побачив, що просидів тут цілу годину. Треба було їхати далше. Включив мотор і рушив з місця. Але тепер пригадався мені ще Зеренко. Отой Зеренко, про якого згадував Левкович.

Зовсім випадково, я зустрівся з ним одного разу на якомусь концерті. Він прийшов туди з своїми знайомими і через них ми з ним познайомились. Почувши прізвище Зеренко, я зразу здогадався.

Не були ви випадково сусідом покійного Левковича? — Спитав я його. —

— Так, справді був, — підтвердив Зеренко, — я його знав. Чудова людина була, освічена і культурна, як мало хто сьогодні. А все одно, помер як то кажуть: — ні за цапову душу.

Якто? — поцікавився я. Мені розказували, він помер від серцевого припадку.

— Це правда, але до того причинився і у всьому завинив його кіт. Пригадуєте собі — казав Зеренко — він держав дома сіямського kota? Я йому не раз радив, позбутись його, подарувати кому небудь біду. То був якийсь діявольський кіт. Левкович, немов би його причарували, возився з ним безнастанно і в усьому потурав. Отож одного разу вночі, в вітальні зчинився страшний вереск і м'явкіт. Про це розказував мені згодом в шпиталі сам Левкович. Він пробудився, та спросоння подався по сходах вниз, щоб прослідити в чому справа? Зійшовши пару ступеньок, він побачив свого kota, що висів під самою стелею заціпившись передніми лапами за край каміна, по яким видно туди заліз. Злізти відтіля вже не міг і з цього приводу зчинив таку веремію.

Левкович приніс знадвору драбину і намагався kota звідтіля здійняти, одначе стара драбина нечайно зломалась і Левкович разом з котом полетіли на підлогу. Старий потовкся здорово, розхвилювався та тут же дістав сильні болі в грудях. Насилу добився до телефону. Приїхало авто першої допомоги і відвезло його в шпиталь. Там ще два дні його старались врятувати. Спомагали киснем, ліками, але все надаремно. Прийшов невідкличний кінець.

— А я згодом, ще довго шукав скрізь за тим котом. Розглядався вулицями, городами, ніде ні сліду. Пропав котисько, зник мов мара. Може вбила на вулиці де машина? Може сусіди забрали? Хто знає? Відомо одначе, що сіямські коти це нещастя. Я читав колись, що в стариннім Египті вже про це знали. Люди їх вже тоді вистерігались. Може і Левкович знав про це? Він, кажу, був людина високо освічена. Не мав одначе відваги позбутись приبلуди. Така доля, що нам судилось і конем не об'їдеш. Хіба можна втекти кудинебудь від своєї долі? Хіба можна? Запитував ледве чутно немо би самого себе Зеренко.

ТОБІ ЗОЗУЛЯ НА ВЕСНІ . . .

Літак мчить вже довше як дві години високо понад безмежними просторами Індії. Десь там цілих кілька пропастей під ним, землю оповила гаряча і душна ніч. Може вже вийшли в джунглі на лови голодні тигри, може повзуть нечутньо у травах отруйні кобри, ладні заскочити зненацька легковажну жертву? Але тут в літаку зовсім спокійно і безпечно. Кабіна, що нагадує залю невеличкого кінотеатру, виповнена по береги публікою. Вона вся потонула в лагідному прислоненому світлі, неначе в сумерку. Повітря тут чисте, сухе і якраз в міру холодне. Пасажири розмістившись вигідно в м'яких комфортабельних фотелях, дримають, деякі читають газети або журнали а інші гуторять з сусідами, з якими вспіли тількищо познайомитись. Завжди усміхнені й привітні стюардеси увихаються жваво вузькими проходами між фотелями, підносячи пасажирам чаї, кави, лімонади, а то прямо склянки холодної води в якому плаває лід.

— Нерідко літак весь здригається. Це він впадає в одну з воздушних порожнеч атмосфери і тоді разом з ним здригається вся ця різноманітна маса людських тіл, мужчин, жінок, стариків і дітей, що їх ось випадково з'єднала тут спільна путь-дорога в далеку Європу.

— Василь, закривши очі, приліг лицем до стіни кабіни, випрямивши для кращої циркуляції крови ноги. Він рішив за всяку ціну тепер гарно проспатись і відпочити, для всіх тих трудів, що його дожидали на дальших етапах дороги. Дві чарки алькоголю, які недавно вихилив, вспіли вже розійтись приємним теплом по всьму тілі і виразно відпружили м'язи і всю нервову систему. Він чує тепер лише безнастанний звук моторів, які там надворі в холоді рідкого повітря змагаються завзято, попихаючи усієї сили цього алюмінійового птаха-велетня. Так точно як шум морських хвиль, цей звук збуджує у Василя загальне отяжіння і сонливість. Думки в нього поступово повільнішають, плывуть кволо і ліниво, якоюсь немов чимраз ширшою рікою, відбиваючись при цьому все дальше і дальше від її берегів. Звідкілясь з'являються клуби сірого туману. Вони летять з вітром і піднімають Василя швидко та справно, немов легке перце кудись

вгору аж під самі небеса. У нього зникає всякий страх, невідомо куди діваються турботи, а на серці стає так радісно й святочно мов у празник.

— І Василь мчить тепер уже, у далечінь, зданий лише на власні сили. Вистачить тільки забажати, щоб його понесло туди, куди він сам забажає. Під ним густі хмари, клубляться фантастичними горами. Вони нагадують часами лица людей, то знову допотопних птахів або звірів, застиглих нагло в якомусь давньому несамовитому бою. Їх стільки, що здається цілий світ зіллявся в одні хмари.

Але ось раптом диво. В них відкривається неначе невеличке вікно і в ньому Василь виразно бачить осяяний сонцем зелений, яркий простір. Земля. Виразно зарисовуються знайомі ще з дитинства місця. Під ним розкидається тепер прекрасною панорамою рідне місто, яке він так давно, давно покинув. Серце у нього радісно стукає. Радість, шалена, безмежна радість охоплює душу. Ось де він обов'язково мусить зупинитись, За всяку ціну. Він весь свій вік прагнув повернутись у ці сторони, цілим єством бажав побачити цю землю, яку так добре знав. І ось трапляється нагода. Може вже й остання? Треба використати.

Василь шукає спершу відповідного місця, а там одним махом наче орел злітає на леваду. Хвилину стоїть і оглядається. Під його ногами одне суцільне, поле, якому нема ні кінця ні краю. Куди тільки не глянути, одна свіжа чиста, соковита зелень: — жовтенькими цяточками поцяткована, синенькими квітами завітчана. Та сама левада, яку він бачив, збудившись кожного ранку з вікна батькової хати, на якій ганяв колись метелики. Він стоїть тепер сам самісінький серед цієї розкішної трави та впивається її п'янкими пахощами м'яти і ромену. В повітрі шувігають скрізь верткі ластівочки, припадаючи на льоту майже до самої землі. Стрибають по землі довгоногі коники, гудять бжолки, збираючи працьовито мед для своїх далеких вуликів. І він лягає на цей живий килим та заглядає, як колись малим хлопцем, у траву.

В ній аж кишить торопливе життя. Он там котиться мала мошка, гуляє чорний жучок. Невпинно пробивається мурашка, двигаючи в своїх передніх ніжках цілу соломку, в десять раз більшу за її саму. Вона тащить її завзято кудись в темні комори,

де тисячі таких самих робітниць зайняті запопадливо подібними справами. Василь глядить, а лагідне весняне сонце пестить його обличчя, на душі стає невимовно легко, так, що годі висказати. Говори, ніхто не зрозуміє. І хоч він тепер лежить, йому хочеться до нестями бігти кудись і кричати на весь світ, щоб всі почули: — Люди добрі, та чи бачите мене? Чи пізнаєте? Я той самий, що колись, тільки багато літ проминуло, але я тут належу, це моя земля.

Чи зрозумієте, що значить повернутись на рідну землю по стільки роках?

Василь встає і глядить пильно в далечінь. Ген, ген немов цятка на небокраї, ворухиться щось невиразне, неясне. Чоловіча постать? — годі сказати. Вона прямує мабуть сюди. З кожним її кроком рухи в неї стають все виразнішими і докладнішими. Фігура набирає кшталту і форми. Тепер уже нема ніякого сумніву, онтам іде людина. Василь пізнає щось знайоме в цім ході. Це іде його найкращий друг і товариш зі шкільної лавки Андрій Лавренко. Андрій підходить до Василя спокійно, зрівноважено, так неначе вони тільки вчора бачились і говорили. Зупинившись віч на віч, він усміхається таким же добродушним, щирим усміхом, як це робив завжди тоді, коли вони в школі товаришували. На нім нічого не змінилось. Зовсім нічого. Та сама під шию защібнута гранатова блюза, акуратно вигладжені довгі штани, вичищені старанно черевики. Василь оглядає друга і не може надивуватись. Хотів би сказати дещо але голос застигає в горлі.

— Перший починає розмову все одно Андрій: — Щож, приїхав додому Василю? Давно б треба було. Майже півсотні літ тебе дожидаєм. Забажав востаннє побачити рідний край? Щож, розумію прекрасно. І я колись рад би був сюди приїхати. Господь один знає, як мені хотілось тоді побачити оці місця. Не судилось одначе. Сталось точно як в цій пісні співають:

Тобі зозуля на весні,
Кувала щастя а мені,
Вороння крякало сумне...

Я радо б пройшовся б з тобою хоч би й сьогодні знайомими вуличками нашого містечка, як колись, та на жаль на таке нема часу. Гай,гай стільки літ проминуло, як ми з тобою востаннє

бачились? Андрій міркує щось, потираючи чоло, немов шукаючи в ньому відповіді, згодом каже: — І хто б тоді був подумав? На другім кінці світу Австралія і ти якраз туди мусів попасти. Такі простори нас ділять, що годі уявити.

— Василеві раптом хочеться страшно поспитати Андрія, де він під сю пору проживає але в сам час спам'ятується: — Справді ... Андрія вже давно немає між живими. Такі питання безглузді і безтолкові. Але настирлива думка недає спокою: — яким чином він сюди попав? —

Оглядає Андрія докладно з голови до ніг, дивується. Цікаво як так чудесно успів залишитись незмінним, такі довгі роки? Щоб якось перервати мовчанку каже: — Я тепер живу в Сідней над морем. Коли тут сніг і зима, у нас люди купаються та вигріваються на сонці, а коли у вас літо, у нас холодно та ідуть дощі. Вийшло якось наївно, таке порівняння. Василь збентежився і застидався своїм балаканням, але ось Андрій поблажливо як колись впевняє: — Знаю про це, знаю. В школі вчилися. Але ти мені краще скажи Василю, що про мене говорили? Чи розказували може як я загинув?

— Егеж, каже Василь — докладнінько все знаю. Ти, казали, втопився в Волзі, ще в сороктретьому. Сам, твердили, скочив у воду з борта баржі. Наплечник важкий тяжів у тебе на плечах, він і потягнув тебе зразу на саме дно. Тільки загуло. Се скоїлось вночі. Підняли зараз тривогу. Вся баржа була по береги виповнена новобранцями. Поки спинили баржу, поки спустили човен, не було вже чого шукати. За кілька днів витягнули тіло з води, дали знати родині. Оріся опісля докладно мені про це написала, а їй всі подробиці аж по війні розказав наш земляк, що також їхав тоді новобранцем Волгою. Обидва стояли поруч цієї страшної ночі.

— А ще пригадую собі, як я вперше довідався, що вашу всю родину вивезли зимою сорокового року. Почали говорити про це вранці, я не вірив. Побіг на ваше мешкання переконатись чи правда? Задиханий, спітнілий став на третьому поверсі під дверима. Стукаю, обома кулаками, а там тишина, ніщо не ворухиться. Кинувся я по кам'яниці, розпитую сусідів, а вони тільки плечима здвигають, ніхто нічого не бачив, нічого не знає. Страх несамовитий огорнув людей, всі тікають та закривають за

собою двері. Аж ось підходить малий дев'ятилітній хлопець Юрко, син паламаря і каже: — А їх сьогодні вночі вивезли. Я сам бачив. Авта великі заїхали і всіх забрали. Я те видів крізь вікно, хоч мама сварилась, казала іти до ліжка бо і нас візьмуть, як не буду її слухати. Одна собачка залишилась і кудись сховалась.

— Пішов я додому напівживий. Два тижні не відвідував школу, кликали лікаря бо появилась висока горячка. А там заспокоївся. Аж ось і твій перший лист з Казахстану наспів. Писав, живнться добре, доглядаю худобу, мама і Оріся трудяться в колгоспі. Трохи зимно, та дасть Бог привикнем. Мене діткнуло до живого. Яка несправедливість, найкращі учні нашої гімназії Андрій і Оріся пасуть корови.

Опісля почалась німецько- радянська війна, коли вона закінчилась я довідався докладніше про твою долю. В сорок третьому тебе покликали до армії. Довелось покидати на призволяще стару німичну маму і хору згоря сестру. Тоді ти не видержав. Є люди, які не можуть жити довго серед облуди й зла. Вони не вміють згинатись, вони ломляться.

— Андрій слухає Василя і мовчить, але по обличчі видно, як жадібно ловить кожне сказане слово, переживає ще раз свій пройдений шлях.

— Вкінці каже: — Дякую Василю за пам'ять. Така, видно, невеличка вартість нашого існування на землі, що задовольняємся, коли хоч одна людина зберегла її про нас, хочби тільки на мить. Нам з того чомусь легше робиться на душі. А буває і собака не гавкне за чоловіком. Мільйони пішли он так безслідно в забуття, з якого ніколи не повернуться. Ніколи, ніколи.

— Настає довша мовчанка. Обидва замислюються. — А Орісю відвідаєш? — питає раптом Андрій і дивиться кудись за горизонт. Йому очевидно нелегко приходитьсь про це питати товариша. Вона живе ось тут недалеко. Мати померла, а Оріся живе сама.

— Обов'язково навідаю — підхоплює живо Василь. Ми з нею, як певно пригадуєш, колись разом учились а музичному інституті. Вона брала лекції на фртеп'яні а я на скрипці. Опісля разом на річному концерті школи виступали на сцені. Грали Шумана «Троймерай». Справді, яка прекрасна це мелодія, яка

весняна, сповнена ніжної лірики, та любови до життя. Писана либонь якраз, для таких молодих людей, як ми тоді з нею були. Їй сповнилось тоді сімнадцять а я кінчив п'ятнадцятий. З усіх сил нам хотілось виявити у грі якнайбільше чуття та зрозуміння до цієї чарівної пісні. Хвилювались безнастанно невдачами, тішилися до нестями похвалами вчителя, забуваючи при цьому, що до справжньої мистецької досконалости нам бракувало в першу міру ще чимало досвіду і вправи.

— Пане добродію! Пане добродію, — хтось майже кричить і сіпає Василя за руку.—

— Усе зникає в безвість і Андрій і зелена левада і квіти. Він сидить тепер в своєму фотелі на літаку і йому підносять як іншим пасажирам вечерю. Струнка стюардеса розбудивши Василя, бажає знати, чи він вип'є зараз каву чи чай? Треба також вияснити чи з цукром чи без, з молоком чи без, з медом чи просто з маслом з'їсть булочку.

— Василя бере досада. Як жалко, що перервано йому такий гарний сон? Чи мусли його розбудити? Хто сказав, що сон не дорівнює дійсності? Ті самі враження, краси, задоволення, страху чи страждання. Можемо поговорити досхочу в сні зі старими знайомими, відкрити, немов на фотографії давно забуті місця, повернути враз зів'ялі в пам'яті події. А навіть молодість являється нам тоді у повній своїй красі, дарма, що лиш на коротко.

Сусідка Василя в найближчому фотелі, літня жінка з гарною зачіскою та золотими кільцями на майже всіх пальцях обидвох рук, намагається тепер за всяку ціну нав'язати з ним розмову. Їх тільки двоє сидять рядом з цієї сторони переходу, то ж вибору великого у неї немає. Тепер, коли подають вечерю, їй нагода почати розмову зростає. Вона спочатку звертається до нього з заміткою, що вечерю приготовано зашвидко, бо вона ще зовсім не відчуває голоду, а тим часом хоч-не-хоч її доведеться їсти. Василь з чемности згоджується, що і справді, тут з цим поспішилися. Тоді вона задоволена звірюється Василеві, що це її перша подорож літаком, що називається Лоретта Шоу а мужа кличуть Гарі і що вона страшно боїться їздити на таких висотах. Василь успокоює паню Шоу як може. Доказує безпідставність таких побоювань, наводить статистику.

З мегафонів раптом голос капітана заповідає, що після вечері висвітлюватиметься кінофільм під заголовком «Син Дракули». Сама вечеря, виявляється незвичайно смачна і різноманітна. Після неї ходять стюардеси, і охочим ще продають алкоголь. В кабіні настає загальне оживлення. Скрізь чути сміхи, хтось охриплим голосом пробує навіть співати. Василева сусідка не перестає торохкотіти, засипаючи його кучею питань.

— То ви їдете до Лондону пане?

— Ні, я висідаю вже в Франкфурті, бо мені треба там пересісти. — Ви значить німець? Не вмовкає пані Шоу.

— Ні, я українець і їду на Україну. Щоб туди дістатись треба в Франкфурті пересісти на інший літак.

— А де ж властиво є ця Україна? — дивується пані Шоу. Якесь майже явне недовір'я малюється на її лиці, немов би існувала підозра, що Василь так собі видумує країни, яких справді немає в світі. Тепер йому доводиться довго пояснювати сусідці, що таке Україна, і де вона лежить.

— Ви їдете безперечно до своєї родини, — перебиває йому раптом пані Шоу, яка не виглядає явно великих заінтересовань ні в політиці ні в географії.

— Ні пані, я не маю нікого близького на Україні. Моя родина пороз'їздилась по усьму світі в часі війни а решта на тамтому.

— То ж вам доведеться замешкати в готелі? Чи не так? Для мене було б дивним почуттям, коли б я приїхала додому і замешкала в готелі.

— Так справді — погоджується Василь — воно трішки незвичайно, та на жаль іншої ради немає.

— А я — лепече сусідка весело, їду в Ліверпуль. Сподіюсь ви чули про таке місто? Мені ішов якраз четвертий рочок, коли родичі приїхали з нами до Австралії. Бо знаєте в мене ще дві сестри і брат, а в кожного з них вже своя сім'я. Я спершу їду до Лондону на весілля моєї дочки. Її наречений англієць, комерцеант, торгує порцеляною. То справжній багатир. У нього чудовий дім, дороге авто, яхт. Одідичив масток по своєму вуйкові. Мала моя донька щастя, що так удачно собі його підшукала.

— І ще багато історій вспіває розказати пані Шоу Василеві. Про свого чоловіка, який першун в грі гольфа, про своїх сусідів,

що протратили гроші на кінних перегонах, але Василь закриває очі і кладе голову взад на м'яку подушку, явний знак, що бажає поспати. Розмова кінчиться. В кабіні гасять світла і починається висвітлювання фільму. Василь не зацікавлений одначе ніяким фільмом. Його думки кружляють постійно біля цієї подорожі. Вже незадовго і він приїде ... додому. Ось ще лиш кілька годин відділяє його від того радісного моменту. Рідний край, такий далекий, але вже тепер такий близький. З кожною мінutoю а навіть секундою, віддаль між ними зменшується і скоро не стане ніякої. Василеві хотілось би заснути, але це йому не вдається. За вікном бачить як на горизонті починають рожевіти перші хмари. Спочатку лише несміло, загоряють одна за другою, але час їх підсилює і вони скоро перемагають тьму на всьому небокраї. Всі кольори веселки змішуються враз в одній чудовій великій заграві, немов би там займалась вогнем вся земля. Червоні і рожеві кольори явно перемагають.

А сама земля під літаком ще зовсім темна, лиш де-не-де миготять в ній цяточки електричного світла, знак, що там десь живуть люди. То їх вітає Європа своїм першим літнім ранком.

ПОСТРІЛ В ЛІСІ

Спогади, ці спогади. Скільки їх нагромадилось в нашій пам'яті, починаючи з найдавніших літ, коли ми пробували свої несмілі перші кроки на землі, по сьогоднішній день, з якого дише вже свідомістю холодної та непривітної життєвої осени.

І записані вони далєбі незвичайно, чудесно. Золотою лентою тягнуться незглибимими нетрями мозгового лябіринту та очікують лише нагоди, слушного часу, коли нам забажається їх знову оживити. Вибір матер'ялу залежний переважно від потреби хвилини. Прагнемо спокою, відпруження, рівноваги, тоді й в пам'яті підшукуємо собі підхожі спогади з давньої молодости, які вміють викликати у нас якраз такий потрібний настрій. Зідеалізована минувщина вмить одягається в святочні шати, виблискуючи неприродньою красою якої тоді справді й не було. Нам одначе видається, що колись і трава виростала зеленішою, сонце світило значно лагідніше і дівчата сміялись далеко чарівніше як сьогодні. Навіть люди поводитись шляхетніше, як тепер, та здатні були на більш лицарські вчинки.

Але є спогади, яких ми раді б за всяку ціну позбутись. Вони нам ненависніші за найлютіших ворогів. Ми ладні викреслити їх з пам'яті, хоч би зараз затерти зовсім, щоб найменшого сліду по них не осталось. Чого ж тоді якраз вони так чітко вп'ялись в нашу пам'ять, являються навіть в снах, вперто, регулярно?

Ми з Олегом товаришували ще зі шкільної лавки. Знав я добре також, його молодшого брата Ромка. Обидва вони були на себе настільки схожі, що більшість людей в містечку вважала їх за близьнюків. Подібність ця підкреслювалась ще особливо тоді, коли вони появлялись денебудь разом. Ті самі темно сині очі, ті ж вузькі уста, високі чола, русяве волосся. Різнила їх справді особливо лише одна вдача. Старший Олег завше поважний, замислений над чимось хлопець, любив зашиватись з книжками сам у кімнаті або альтані і прочитуючи їх там з захватом забував тоді про весь світ і людей, що в ньому жили.

Молодший Роман, веселий, пустотливий балакун і гольтіпака, вигадував безнастанно всілякі вихватки та жарти, підшукуючи собі до товариства, зграю таких же як і він шибеників. Вони вештались вулицями містечка, заколочували не раз спокій

домовласників і комерсантів, збираючи при цім численні погрози і зажалення. Мушу признатись, я сам належав до його бешкетницького почоту, незважаючи на докори зі сторони батьків та учителів гімназії, на яких адресу ці скарги в першій мірі сипались.

Війна прийшла нагло і несподівано. Вона розділила нас на довший час а де з ким і назавжди. Пройшли роки. З молодих хлопців вирости справжні мужчини. Розїхались по усіх закутинах світу. Деякі поженились, стали батьками. І ось одного дня я зустрів Олега аж на другій півкулі світу в Австралії.

Зустріч ця зовсім випадкова, мала місце під час гостини в наших спільних знайомих незадовго після мого приїзду до цієї країни.

То було в п'ятдесят четвертому році. Новоприбулі емігранти починали тоді тількищо набувати власні хати, заводити меблі, вішати по стінах перші оливні картини, які звичайно відображували нашу зиму. Ми обидва щиро врадувались, пізнавши один одного. Розмова пішла очевидно про наше родинне містечко, давніх знайомих, рідню. Я розказував йому про мої воєнні пригоди, а він навипередки торочив мені подібні речі про себе. Якось ненароком я поспитав у нього, куди подівся молодший брат Ромко? Олег, почувши те питання, весь почервонів, насупився, знітився і бовкнувши ще кілька незрозумілих недоречних фраз, нагло замовк зовсім. Наша розмова раптово, без якоїсь ясної причини, обірвалась. Щоб вийти з неприємної ситуації я став розказувати йому про се і те: — Як удачно влаштувався на працю, кого зі знайомих тут досі зустрів та де живу. Олег очевидячки не слухав моєї балаканини. Він дививсь так, як дивляться люди кудись в неозору далечинь, хоч фактично перед очима в нього метрів не дальше як два, стояла лише гола стіна. Роздратований вкінці його такою неоправданою нічим поведінкою, я підвівся з крісла та пішов до сусідньої кімнати, де гості, розсівшись кругом великого стола, завели живу дискусію на політичні теми.

Проминула так добра година і ось до кімнати ввійшов Олег. Взявши мене без слова під руку, повів надвір.

— Хочу тобі дещо розказати, промимрив ледве чутно, коли за нами зачинились двері. Сідаймо осьтут на веранді, подихаєм свіжим воздухом а ти послухаєш.

— Ми сіли на сходах, бо крісел там не було. Ніч вдалась прегарна, тепла, справді весняна. На невеличкому клаптикові землі за хатою, що купався весь у сьйві місяця, стояли вряд три плакучі верби. Їх гілля спадало на землю, нагадуючи непорушну каскаду води, що застигла так немов від дотику чародійної палички. Десь під плотом між бур'янами перекликались завзято невгомонні австралійські сверщики. З віддалі доносилось різноголосе кумкання жаб.

Якийсь час ми сиділи обидва мовчки, захоплені красою ночі. Перший промовив Олег: — Знаєш, Василю, я хочу розказати тобі щось такого, про що дотепер нікому ніколи не розказував. Ти в мене одиний. Очевидно тільки тоді, коли даш на це свою згоду.

— Я запевнив Олега, що дуже радо послухаю все, що він хоче сказати і він почав розповідь.

— Це сталось під саме Різдво сорок шостого року. Ось скоро вже промине десять років з того часу. Ми партизани святкували його в лісі. Люди цілого світу діждались були миру, закінчили нарешті війну та розійшлись по домах, дякуючи Всевишньому, що залишив їх в живих. Не могли закінчити війни тільки українські партизани. На них бо тяжів непростимий гріх, домагались для свого народу власної держави. Бажали тільки найосновнішого з усіх прав, права кермувати своєю власною долею.

— Жили ми в старанно замаскованих землянках серед лісів. Топили в печах, а дим піскали дуплами спорохнявліх дерев. Вмивались зимою снігом і з нього також виварювали воду на юшку і чай. День і ніч доводилось стежити пильно, щоб нечаяно не попасти ворогові у засідку. Найдрібніше недбальство чи недогляд в цьому ділі і нам грозила як не смерть, то страшна сибірська каторга. На найменші помилки не ставало тут місця. То ж ми себе берегли, та ще й як. Мороз чи спека, дощ чи злива, очі партизана не знали ніколи спокою. Не мала спокою і його душа. З нею приходилось, не раз зводити запекліші бої чим з ненависним ворогом. Такі прості, самозрозумілі думки як: — що там робить дома сім'я? Чи живі ще вони, чи їх вже може

вивезено? — доводилось гнати від себе бійцеві немов чуму або проказу. Така підступна отруя спроможна була спаралізувати в людині зовсім легко її волю і охоту до дальшої боротьби, до самого життя. Дефетизм означав в цих жорстоких умовинах ніщо інше як звичайне самогубство, а самогубство одиниці грозило загрозою інших. Небезпека самозаломання існувала особливо тоді, коли чоловік раптом лишився сам зі своїми думками. Неодну довгу як вічність годину я простояв на стійці. Там марево безвихідности ситуації заглядало гидкою, кошмарною маскою за кожного корча. І тоді починалась війна з самим собою. — Думати про минувшину? Алеж такі міркування ніяк не рекомендувались. Батьківський дім, родина, приятелі? Де вони тепер? Застанова, що вони вже більш ніколи не повернуться, викликала болючий жаль. Збуджувати в душі біль було небезпечно. Сантиментальність — це люксус для партизана. Йому потрібно було твердості сталі, рішучості й очайдушности а не жалю.

Будучність? — Тема без розв'язки. Раціональні думки морозили в жилах кров, бо де знайшовся б оптиміст, що згідний був повірити в успішний кінець цієї нерівної боротьби?

Ще найвигідніше було думати про сучасність, про те, що діється зараз, сьогодні, найдалше завтра. Кожний день ставав для нас тоді неначе цілим життям. Жити треба було з дня на день, а застановлялись над тим, що буде завтра рекомендувалось якнайменше.

Пам'ятаю цього вечора мені припала стійка на східній окраїні лісу. Це місце становило найдалше висунену точку нашої розвідки і через це, було незвичайно відповідальним. Недалеко звідтіля вела також дорога з села Якторів до битого шляху, що сполучував Львів з Тернополем. Мені треба було стояти тут повних чотири години, починаючи з шостої ранку. Саме місце я знав прекрасно. Неодну годину довелось просидіти тут в кривці, високо на горбі. Кожний корчик, кожную сосну що росли там край лісу, я знав і оглядав тисячу разів, починаючи з гарячого літа, коли все кругом зеленіло і цвіло, аж до холодної зими, коли земля вкривалась снігами. Партизани влаштували і замаскували тут щось в роді гнізда, з якого можна було зручно підглянути кожного, хто наближався тією дорогою до нашої сотні.

Особливо таких непрошених гостей, що ішли сюди з підступними, ворожими замірами. Але приходили туди здебільша наші приятелі. Деякі регулярно приносили нам харчі та інформували про ворожі сили їх рухи і наміри. Підходячи до лісу, подавали нам за кожним разом новий, умовлений знак-гасло, яке означало: іду сам, небезпеки немає, пропускайте. В випадку коли б хтось збирався пройти незнаючи гасла, тоді треба було стріляти і то так, щоб непрошений гість не мав змоги втекти та дати знати тим кому не треба, де наші стійки.

Цього пам'ятного ранку я сидів в скритці і як звичайно стежив за цим, що діється кругом. Особливо приглядався доступам до лісу.

Дерева кругом вспіли вже були вкритись білим неначе молоком снігом. Він падав з висот всю ніч. Тепер лежав на соснових гілках, легкій як пушок і при найменшій подуві вітру сипався нечутно вниз. Врядигоди якась заблукана птиця миготіла між деревами, або дятель вистукував дзюбом мов молоточком і оп'ять суцільна тиша огортала ліс.

Цього дня ми всі очікували милу гостю. Нею мала бути Маруся, молода дівчина, що приносила раз в тиждень сюди харчі. Її всі любили. В очах кожного бійця сотні вона була справжньою героїнею, гідною подиву та похвали. Кожна така візита, грозила їй смертю, але незважаючи на небезпеку, вона приходила сюди зі своїми кошиками точно як годинник. Сам командир ставив її нам за приклад і радив наслідувати хоч би саму неймовірну відвагу. Марія давала нам наснаги до дальшої боротьби, хоч може й беззглядної. Вона була і гарною на вроду дівчиною. Висока, білява з великими синіми очима та довгими усе старанно заплетеними косами, вона наче розцвіла троянда, промінювала кругом славу вічній красі і молодости. Коли говорила, мелодійний звук її мови, здавався рівним, торопким струмком, що радісно вливався в душу. І навіть її усміх, подобався був мені донестями. Справді, все мені подобалось у Марусі, але любити її ... не мав права. Бо хто ж я такий? Ще кілька тижнів, може й місяців а там кінець, безодня. Всі ми в цьому лісі, були людьми без майбутности, без надії, засуджені так чи інакше на смерть.

Отож того дня сюдою мала іти Маруся і я нетерпеливо очікував її приходу. Тут на самоті ми мусли замінити зі собою пару слів. Так водилось, ввійшло в якийсь неписаний закон і його ніхто не порушував. То були зовсім банальні, маловажні слова, що ми ними там обмінювались, але для мене вони становили неймовірну цінність. В них крилась чарівна сила, якою я опісля ще цілими тижнями жив, згадуючи подрібно кожне речення, застановляючись над звуком і значінням кожного слова сказаного тоді нею. Але ось проминали години і ніхто не з'являвся того ранку на прикритій снігом дорозі. Сонце, що ще недавно пробивалось крізь віття сосон, тепер скрилось за хмарами. Їх сиві клуби, з'явилися нечаяно з усіх сторін і з них незабаром на землю посипався густий сніг. Дальше як на п'ятдесят метрів годі було щось розпізнати. Навіть дерева зливались в суцільну сіру масу.

Я невтомно напружував зір, але очі заходили раз пораз слъозами. Мій погляд вп'ялився в мерехтливу стіну з якої повинна була вийти Марія, але її чомусь не було.

Нечаяно кількадесят метрів вліво від дороги почувся тріск зломаного дерева. Я поглянув миттю туди і побачив людську постать, що здавалась неначе скрадаючись підходила до лісу. Людина була одягнена в довгий чорний плащ, чоботи, а на голові в неї була шапка, що закривала повністю вуха і навіть карк. То не була Марія. Її хід я знав прекрасно. То ішов чоловік, який не то, що не чув ніщо про потребу крикнути зближаючись до лісу гасло дня, але на мій поклик —стій — він почав тікати. Ще лиш кілька кроків і залізши між кущі та дерева він міг стати недосяжним, скриваючись в гущавині. На довгі вагання небуло часу. Рішення і його виконання вимагали недовше як дві три секунди. В цих часах стрілити в людину було далеко легше як сьогодні. Життя в боротьбі за життя стало доволі дешево. Відповідальність за безпеку цілої сотні лежала в цім моменті лиш на мені. Що ж тоді значило існування якоїсь одної, незнаной людини?

Мене недаром зачисляли до найкращих стрільців нашого району. Я холодно прицілився і потягнув за язичок. Сухий, різкий вистріл пролунав раптом лісом і відбиваючись голосним відгомонам кілька разів покотився десь у далечінь. З поблизьких

сосон на землю посипався сніг. Десь з шумом і репетом зірвалась група сполошених птахів. Між хашами промчався зигзаком переляканий заєць. Скоро одначе усе заспокоїлось і тиша знову оповила ліс.

Я поглянув вниз. На снігу, там де недавно ще йшов чоловік, тепер лежала темна постать. Лежала зовсім нерухомо, незраджуючи найменшого знаку життя.

Я поволі вилазив з своєї криївки. Спершу провірив докладно стрільбу. Вона оказалась зарядженою як слід. Тепер я підніс її злегка вперед, готовий на кожну несподіванку. Крок за кроком підходив тепер до незнайомого. Він лежав непорушно як і перше. Ще лиш десять кроків, ще п'ять, ще три, два і от я став безпосередньо над своєю жертвою. Вона лежала лицем до землі, розкинувши широко руки і ноги, в якійсь гротесковій неймовірній позі. З голови текла струмочком кров і червонила кругом сніг. Я прилякнув на одно коліно, поклавши рядом себе рушницю. Одну руку всунув упавшому під голову і нею легко звернув його лицем до себе.

То був мій брат Ромко.

Олег закінчив своє оповідання і замовк. Важка тиша залягла між нами. Довга і нестерпима. Мені причулось в один момент, наче б він хлипав. Кожне слово розради і співчуття для Олега, що насувалось мені під цю пору, видавалось зовсім непідходящим і не відзеркалювало того що я в цім моменті відчував.

З хати, де сиділи гості, доходили до нас раз в раз голосні вибухи сміху і радості. Музика з патефону повторяла старі давно забуті танга та фокстроти. Їм і на мить не промайнула в голові думка про війну чи нещастя, які вона вчинила. Всі вони вийшли з неї ціло і тепер заявляли своє беззаперечне право на радісне, безжурне життя, якого так довго дожидали.

ЗМІСТ

Замість передмови	
Кілька слів про автора	
Самотність.....	9
М'ячик.....	21
Дорога помилка.....	45
Лист з України.....	57
Щастя Валюхів.....	71
Сіамський кіт.....	90
Тобі зозуля на весні.....	107
Постріл в лісі.....	115

